

Università degli Studi di Udine

Corso di laurea magistrale a ciclo unico in

Scienze della Formazione Primaria

DIPLOMSKA NALOGA

"LEPI STARI ČASI"

**RAZISKAVA O NESNOVNI KULTURNI DEDIŠČINI V
DOBERDOBSKI OBČINI**

Mentor

Prof. Roberto Dapit

Somentorica

Dr. Anja Mlakar

Kandidatka

Greta Lefons

Akademsko leto 2018/19

"Lepi stari časi"— Raziskava o nesnovni kulturni dediščini v doberdobski občini

Diplomsko delo je posvečeno šegam in navadam, ki so se nekoč praznovale v doberdobski občini, in tistim, ki jih ljudje še vedno ohranjajo. Delo je nastalo na podlagi raziskovanja na terenu ob pomoči vaščanov iz vse občine, in sicer z metodo polstrukturiranega intervjuja. V prvem poglavju so predstavljene koledarske šege in navade, ki jih Doberdobci, Jameljci, Doljani in Poljanci praznujejo vse leto, drugo pa se nanaša na šege in navade, povezane z življenjskim krogom. Obe zajemata pojme, povezane s šegami in navadami, pomen vsakega praznika in delčke intervjuja, ki so mi bili v pomoč pri sestavljanju besedila. V tretjem poglavju zagovarjam stališče, da ima šola z letnimi projekti in učnimi enotami pri varovanju kulturne dediščine območja poglobljeno vlogo.

Ključne besede: Občina Doberdob, ustno izročilo, nesnovna dediščina, terensko delo in slovenski jezik.

"The good old times" — A research on the intangible cultural heritage of the municipality of Doberdò del Lago.

This thesis describes and analyses customs and habits, which were celebrated in the municipality of Doberdò del Lago of which many are still practiced nowadays. This analysis is made based on a field research with the special help of Doberdò's inhabitants. In the first chapter the custom calendar is described throughout the whole year and the second chapter is about customs practiced throughout the life cycle. In these two chapters, the basic concept and the meanings of celebrations are thoroughly analysed, and in addition, there are some pieces of interviews, that were fundamental for this topic. The third chapter is focused on the importance of including cultural heritage in the school programs with the purpose of protecting it.

Keywords: Doberdò del Lago municipality, oral tradition, intangible heritage, field research and Slovenian language.

KAZALO

ZAHVALA	6
UVOD	7
1. POGLAVJE	16
KOLEDARSKE ŠEGE IN NAVADE V DOBERDOBU	16
1.1. JESEN	16
1.1.1. TRGATEV	16
1.1.2. KVATERNICA IN BOŽJA POT	18
1.1.3. VAHTE IN VERNE DUŠE	19
1.1.4. MARTINOVANJE	22
1.2. ZIMA	24
1.2.1. PRAZNIK KOLIN	24
1.2.2. SVETI MIKLAVŽ	28
1.2.3. BOŽIČNI DNEVI	32
1.2.3.1. BOŽIČNE JEDI	34
1.2.4. SVETI ŠTEFAN	35
1.2.5. SV. SILVESTER IN NOVO LETO	36
1.2.6. SVETI TRIJE KRALJI	38
1.2.7. PUSTNI ČAS	41
1.2.7.1. PUST IN PEPELNICA V DOLU	42
1.2.7.2. PUST IN PEPELNICA V DOBERDOBU NEKOČ	44
1.2.7.3. PUST IN PEPELNICA V DOBERDOBU DANES	46
1.2.7.4. PUST NA POLJANAH	51
1.3. POMLAD	53
1.3.1. CVETNA NEDELJA	53
1.3.2. VELIKA NOČ	54
1.3.2.1. VELIKONOČNE JEDI	57
1.3.3. 1. MAJ – DVIGANJE MLAJEV	58
1.4. POLETJE	62
1.4.1. SV. IVAN OZ. SV. JEVAN	62
1.4.2. SVETO REŠNJE TELO	64
1.4.3. MERKADUCI IN GRADIŠČANI	64
2. POGLAVJE	66
ŠEGE DRUŽINSKEGA KROGA V DOBERDOBU	66
2.1. RAZLIKA MED VSAKODNEVNO IN NEDELJSKO HRANO	66
2.2. NOSEČNOST IN ROJSTVO	68
2.3. KRST, PRVO SVETO OBHAJILO IN BIRMA	73
2.4. OTROŠTVO	77
2.5. MLADOST IN FANTOVSKA DRUŽBA	82
2.6. ŽENITOVANJSKE ŠEGE	84
2.7. SMRT	93
3. POGLAVJE	97
VAROVANJE NESNOVNE KULTURNE DEDIŠČINE OBČINE DOBERDOB97	

3.1 LJUDSKO IZROČILO ŽIVI TUDI V ŠOLI.....	97
3.2. DIDAKTIKA NESNOVNE KULTURNE DEDIŠČINE	104
3.3. NAČRT IZOBRAŽEVALNE DEJAVNOSTI ZA VAROVANJE KULTURNE DEDIŠČINE DOBERDOBSKE OBČINE	105
3.3.1. DEJAVNOST – »ZAKAJ IMAMO V DOBERDOBU KAMENJE?«	108
3.3.2. DEJAVNOST: MIČKENO, MIČKENO JAJČKE.....	110
SKLEP	113
RIASSUNTO	116
LITERATURA IN VIRI	122
SEZNAM LITERATURE	122
USTNI VIRI	126
SEZNAM SLIK	127
PRILOGA 1	129
PRILOGA 2	156

ZAHVALA

Hvaležna sem vsem, ki so mi namenili svoj čas med nastajanjem diplomskega dela: mentorju, prof. Robertu Dapitu, in somentorici, dr. Anji Mlakar, za strokovno pomoč, usmerjanje, komentarje in jezikovne preglede; sogovornikom, ki so si radi vzeli čas za pogovor in mi dali slikovni material ter mi omogočili, da je diplomsko delo nastalo; domačim za podporo v času študija in pisanja diplomskega dela.

Hvala vsem za pomoč.

UVOD

Ko sem bila v drugem letniku fakultete, sem obiskala predavanja *Didattica della cultura e letteratura slovena*, v okviru katerega smo obravnavali zgodovino Slovenije in slovensko kulturno dediščino. Ko smo se ustavili pri poglavju *Šege in navade na slovenskem ozemlju*, sem občudovala različne slovenske obrede in razmišljala o kulturni dediščini svoje občine. Spomnila sem se tudi na starejše pokojne sovaščane, ki so pripovedovali, da je bilo nekoč lepše, saj so si lahko privoščili praznovanje vseh letnih praznikov, čeprav je bila revščina, kot je večkrat poudarila tudi gospa Landa iz Poljan. »Bili smo šaldu buogi, ma nam ni menjklo nač en smo se znali rangirat.« Zgodovina doberdobske občine je bila še kar viharna, saj so politične razmere odnesle toliko zanimivih dokumentov o življenju in navadah starih kmetov, ki gredo iz leta v leto bolj v pozabo. Občutila sem odgovornost, da vse te spomine nekje zapišem. Zato sem se odločila, da se bo moje diplomsko delo nanašalo na navade in običaje doberdobske občine in na to, kako jih posredovati mlajšim generacijam. Doberdobci bodo tako imeli delo, ki pripoveduje o šegah njihove občine in ki bo tudi dragoceno gradivo za poznavanje lastnih korenin. Moje diplomsko delo ni namenjeno samo navadam in običajem ob koledarskih praznikih, temveč tudi praznikom družinskega kroga.

Eden izmed načinov ohranjanja kulturne dediščine je, da jo vključimo v življenje osnovnih šol in vrtcev ob spoznavanju otroških iger, folklore, petja pesmi in domače ljudske obrti. Učenec se na svoji izobraževalni in bivanjski poti znajde med vplivi različnih kultur in ima na voljo sredstva, ki mu pomagajo razumeti razlike med njimi in pestrost lastne kulture. Naloga šole je, da poskrbi za razmere, v katerih bo lahko vsakdo razvil zavestno in odprto identiteto. Moje raziskovalno delo lahko pomaga doberdobskim otrokom bolje razumeti svojo kulturo in tako okrepiti njihovo lokalno identiteto ter jim dati možnost, da svojo kulturo primerjajo s kulturami drugih evropskih narodov z namenom, da se v njih razvije občutek, da so tudi oni evropski državljani. Kurikularne smernice za otroški vrtec in za prvi šolski cikel (=Šolske smernice) (Cerini et al., 2012: 6)¹predvidevajo, da otrok širi svoje kognitivno obzorje s spoznavanjem različnih kultur, in sicer: »Vzgojni sistem mora oblikovati državljane, ki bodo sposobni zavestno sodelovati pri oblikovanju širših in večplastnih skupnosti, to je državne, evropske in svetovne skupnosti. Ne smemo pozabiti, da je bila do pred nedavnim naloga šole ta, da državljane izobrazijo v območju homogene kulture. Danes pa si lahko zastavi širšo nalogo, da vzgaja k sožitju prav s pomočjo poudarjanja različnih identitet in kulturnih korenin vsakega dijaka. Smoter tega je

¹Original: Indicazioni nazionali per il curricolo della scuola dell'infanzia e del primo ciclo d'istruzione.

Kurikularne smernice za otroški vrtec in prvi šolski cikel so zbirka didaktičnih napotkov, ki so namenjeni vsem avtonomnim šolam iz Italije in nadaljujejo nalogo ministrskih šolskih programov. V veljavo so stopili 16. novembra 2012.

oblikovanje takih državljanov, ki jih bodo seveda povezale in zavezovale temeljne vrednote nacionalnega izročila, a se bodo napajali z različnimi osebnimi izrazi in izkušnjami, veliko bogatejšimi od prejšnjih.« (Cerini et al, 2012: 6) Za vzgojo skupnosti državljanov je pomembno posredovanje in spoznavanje lastnega izročila in narodnega spomina, kot je zapisano tudi v Šolskih smernicah (Cerini et al., 2012: 6). Giancarlo Cerini in njegovi sodelavci (2012: 6) navajajo, da se možnosti sedanjosti ne dajo popolnoma udejanjiti brez temeljitega skupnega spominjanja zgodovinskih korenin. V ta namen bo treba ovrednotiti kulturne dobrine, ki so prisotne na državnem ozemlju, da se učenčeva vsakdanja izkušnja obogati z materialno kulturo, umetniškimi deli, idejami in vrednotami, ki so vitalna dediščina iz preteklosti. Pomembno je, da se šola trudi oblikovati take državljane, ki naj bodo tudi državljani Evrope in državljani sveta, kot utemeljijo tudi Šolske smernice (Cerini et al., 2012: 6): »Glavni problemi, ki zadevajo danes našo celino in vse človeštvo, se ne dajo obravnavati in rešiti znotraj tradicionalnih državnih meja, temveč samo ob umevanju, da smo deležni velikih skupnih tradicij in ene same evropske usode, pa tudi ene same planetarne usode.« (Cerini et al., 2012: 7)

Tako zavest bodo dijaki pridobili, ko jim bo šola pomagala povezati raznovrstne kulturne izkušnje, ki so nastale v različnih krajih in časih evropske zgodovine in zgodovine človeštva.

OPIS PROBLEMA

Goriška pokrajina ima izredno bogato in zanimivo ljudsko izročilo in je zakladnica evropske civilizacije. Na tem prostoru so se srečale in prepletale tri glavne etične skupine Evrope in vsaka je podarila goriški deželi del svoje bogate kulturne dediščine. »Vsaka od etničnih skupin je na sebi lasten način in v lastnem jeziku osmislila samo sebe; v sebi je združila bližnje² in hkrati sebe predala naprej v dar sosedom.« (Malnič, 2007: 9) Goriška pokrajina je zato polna zanimivih šeg in navad, ki so si podobne, vendar imajo več različic. Na podlagi pričevanj sem odkrila, da jih je na doberdobskem ozemlju polno, vendar bodo kmalu pozabljene, če se jih ljudje ne bodo trudili ohraniti in jih posredovati mlajšim generacijam. Zato bom v diplomskem delu ob pomoči sogovornikov raziskovala doberdobsko kulturno dediščino ter ugotavljala, kako jo posredovati otrokom iz doberdobske osnovne šole in vrtca, da se bo ohranila.

V diplomskem delu bom opisala koledarske in družinske šege in navade v doberdobski občini. Ljudsko izročilo je izraz človekove nenehne ustvarjalnosti in odsev podobe ljudi. Te dejavnosti vplivajo na našo prepoznavnost in so del naše tradicije, ki prehaja iz roda v rod. Zaradi sodobnega načina življenja so ljudje postali odtujeni in oddaljeni, otroci se vse manj družijo in igrajo ter

² Prebivalce: op. av.

preživljajo prosti čas le med domačimi štirimi stenami. Zato je prav, da tudi v šoli nekaj časa posvetimo ljudskemu izročilu. V šoli je možno medgeneracijsko sodelovanje in povezovanje, tako da bi lahko starejši predstavili igre, jedi, pesmi iz davnih časov. Delo, igra, poznavanje spretnosti in vsebin toliko rodov z ohranjanjem kulturne dediščine nas še bolj vrača k našim koreninam, spodbujalo naj bi spoštovanje do generacij pred nami in odkrivalo pomen sobivanja z naravo ter vpliv naravnega ritma na človeka. Tako je to opisala vzgojiteljica OŠ Škofja Loka Marija Marjetka Benedik: »Z ohranjanjem ljudskih iger, druženjem na igriščih, ob folklornih srečanjih in podobno tako skrbimo za medsebojne stike med otroki, izboljševanje medsebojnih odnosov, nabiranje izkušenj, intuicijo in tako privzgamemo čut do človeka. Druženje med vrstniki bi lažje zaživel tudi v domačih krajih in doprineslo k temu, da otrok ne bi preživljal časa le med štirimi domačimi stenami, po možnosti še nenehnim 'gledanjem' v takšen ali drugačen ekran.« (Benedik, 2015: 41) Del diplomskega dela se bo nanašal tudi na dejavnosti, ki jih lahko izvajamo v šoli, da bi ohranili doberdobsko kulturno dediščino.

Poglavitni namen diplomskega dela je raziskati in predstaviti glavne koledarske in družinske šege in navade v Doberdolu. Cilji, ki jih želim doseči, so:

- raziskati pomen posameznih praznikov,
- raziskati njihove posebnosti v doberdolski občini,
- ugotoviti, katere navade in šege so se ohranile do danes in katere ne,
- ugotoviti, kako bi lahko vključili kulturno dediščino v šolski program in pripomogli k njenemu ohranjanju.

KRATKA PREDSTAVITEV OBČINE DOBERDOB

Doberdolska občina leži na vzhodnem delu dežele Furlanije - Julijske krajne. Na severu meji na Zagraj in Sovodnje, na vzhodu sega do državne meje s Slovenijo, ki povezuje tržaški in doberdolski kras. Poleg Doberdola je na ozemlju doberdolske občine enajst večjih in manjših vasi, in sicer: Jamlje, Poljane, Mikoli, Brni, Ferletiči, Boneti, Devetaki, Palkišče, Hišarji, Sabliči in Vižintini. Čeprav je ozemlje majhno, na njem najdemo vse polno naravnih in kulturnih zanimivosti, kot je npr. Doberdolsko jezero.³

³ Vir: spletna stran občine Doberdob, URL:<http://www.comune.doberdo.go.it/portale/cms/>.

Slika 1: Panorama Doberdoba leta 2001 (Waltritsch 2000: 12).

GOSPODARSKE DEJAVNOSTI V DOBERDOBU

Doberdobcem je veliko zaslužka prinesla prodaja koruznega ličja, lesa in sena. Koruzno ličje so potrebovali za polnjenje bolniških blazin, les so v Tržiču prodajali pekom, seno pa so prinašali v Trst in Gorico ter ga prodajali bogatejšim odjemalcem. V ta mesta so se vozili s konji, zato mož po več dni ni bilo doma. Doberdobci so se veliko ukvarjali z živinorejo, saj je bil doberdobski kras do druge vojne zajet v območje ekstenzivne ovčereje. Med poletnimi meseci so gonili črede na pašo. Z živinorejo je bila povezana tudi prodaja mleka. Mlade ženske iz vasi so hodile s kolesom v Tržič prodajat sveže mleko. Do približno leta 1950 je vsaka družina imela v hlevu vsaj enega konja in nekaj krav. Po tem letu so se hlevi začeli prazniti, spreminjali so jih v garaže in konje so začeli nadomeščati traktorji (Jazbec et al., 1983: 19).

Gospodarska panoga, ki je pri Doberdobcih zelo priljubljena, je vinogradništvo. Trgatev je bila po navadi od 15. septembra do prvih dni oktobra, včasih pa se je zavlekla do zadnjih dni oktobra (Jazbec et al., 1983: 20).

Pomembno mesto v preteklosti doberdobskega gospodarstva je imelo kamnoseštvo. Na doberdobskem ozemlju je delovalo več kot 10 kamnolomov, ki so dobili imena po lastnikih, npr. »Cotičeva jama« in »pri Žefču«. Pred drugo svetovno vojno so na doberdobskem območju delovale tudi manjše jave (kamnolomi), ki so bile v lasti posameznih družin; te so se imenovale »javarji« (Jazbec et al., 1983: 25).

V preteklosti so bili Doberdobci precej navezani na svoje jezero, saj je bilo pomembno pri različnih gospodarskih aktivnostih, ki so jih opravljali (npr. namakanje polj), za nekatere pa tudi zaradi dobička, ki ga je prinašal ribolov. Za ribištvo je bila odgovorna družina Belotovih iz Doberdoba, saj je imela jezero v zakupu več kot 150 let (Jazbec et al., 1983: 27).

Slika 2: Doberdobsko jezero na razglednici na začetku dvanajstega stoletja (Waltritsch 2000: 20).

METODE DELA

Preden sem začela raziskovati, sem si s študijem literature ustvarila teoretični okvir, ki mi je pomagal pri razumevanju namenov praznovanja koledarskih praznikov. Ker nisem našla veliko strokovne literature s področja koledarskih in družinskih šeg in navad iz Doberdoba, sem uporabila metodo usmerjenega intervjuja s starejšimi vaščani, ki so si vrsto let prizadevali za ohranjanje kulturne dediščine. Zanimivo je bilo, ko smo se usedli za mizo in so me vprašali: » Šoma, 'praš me kej te zanima!« Razložila sem jim namen intervjuja. Vsi so mislili, da bomo govorili o obdobju druge svetovne vojne. Njihove obrazne poteze so se takoj spremenile, ko so izvedeli, kaj bo tema pogovora. Zdeli so se veseli in sproščeni, pogovarjali smo se namreč o praznovanjih, ki so povezana z lepimi otroškimi spomini. Tipologija intervjuja, ki sem jo izbrala, je polstrukturiran intervju, ker je najboljši zaradi njegove poglobitve značilnosti, ki je, da gre za vrsto intervjuja, v katerem anketar predstavi predmet raziskovanja, subjektu pa je prepuščena svobodna glede vsebine in zaporedja. Vsebinsko raziskovanja predlaga raziskovalec, vendar ni predlagana kot sekvenca vprašanj. Ta vprašanja so neke vrste opomniki tematik, ki jih je treba raziskovati ali predlagati na koncu pogovora, če o njih sogovornik ne začne spontano govoriti. Ko je tema navedena, sogovornik prosto govori in sam izbere zaporedje in slog. Ko pa zaključi s pripovedovanjem, mu raziskovalec postavi dodatna vprašanja oz. ga prosi za pojasnitve povedanega (Mantovani, 1998: 216). Teoretični okvir sem uporabila predvsem za sestavo vprašanj za intervju. Od oktobra 2015 do januarja 2019 sem intervjuvala osem informatorjev na terenu, v njihovih domovih. Vsi so iz doberdobske občine, dve sogovornici pa sta se zaradi sklenitve zakonske zveze preselili v sovodenjsko občino. Ti posamezniki so: nunca Mila, nunca Milka, nunca Marija, nunca Natalia, nunc Mario, nunca Rosina, nunca Vilma in nunc Stanko.

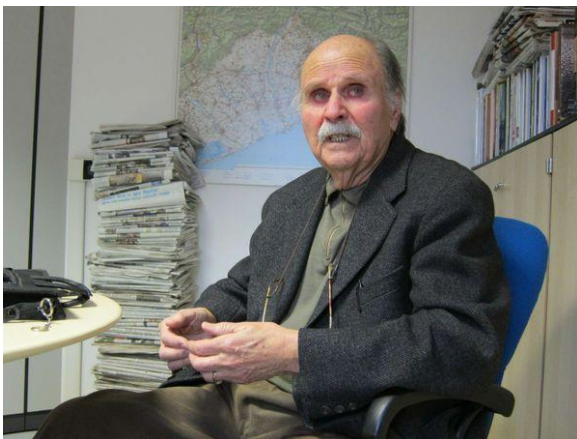
Pogovor je tekel v doberdobskem, kraškem narečju. Da bi laže dobila podatke, sem se odločila, da bom uporabljala zvočni snemalnik. Izbira je bila učinkovita, saj sem si tako laže zapisala vse informacije, ki so mi jih sogovorniki povedali. Pisanje v narečju se je izkazalo za težavno, ker sem včasih slabo slišala naglase, zato sem se zgledovala po knjigi, ki jo je uredila prof. Viljena Devetak: *Je žalostna, ma je liepa ta pesem* (Kovačič, 2007).

Po zaslugi teh občanov sem pridobila zanimive podatke o šegah in navadah, saj so jih v vsakem kraju praznovali malo drugače. Posebne zasluge pri mojem raziskovanju imajo tisti vaščani, ki so mi pomagali iskati sogovornike in ko sem potrebovala kakšna pojasnila in informacije. To so bili knjižničarka Luisa Gergolet, župan Fabio Vizintin, Walter Peric, Jari in Jana Jarc ter seveda moja velika družina. Druge zanimive podatke sem dobila s prebiranjem druge literature, še posebno pomembni sta bili zame knjigi *Sveti Blaž je imel devet sestra* (Jarc, 2010) in *Drobtinice iz goriških šeg in navad* (Vogrič, 2007). Prvo jo je uredila Luisa Gergolet na podlagi zapiskov gospe Jožefe Lakovič iz Doberdoba. Jožefa Lakovič, znana kot nunca Pjepe, je bila rojena 11. septembra 1895. Med vaščani je bila zelo priljubljena, tudi moji sogovorniki so lepo govorili o njej. Rekli so, da je bila *šaldu pametna* (zelo inteligentna) in je rada pomagala vsakomur. Rada je brala knjige, predvsem tiste, ki so izhajale pri Jadranskem koledarju in podlistke v Primorskem dnevniku. V prostem času je vzela svoj dnevnik in pisala vanj spomine. Ko je bila na smrtni postelji, je dnevnik izročila sorodniku z željo, da ga kdo izda in tako ohrani spomin na stare čase, na vse tiste ljudi, ki so živeli v hudi revščini, pa so kljub težavam našli čas za veselje in petje. Priložnost je dobila knjižničarka Luisa Gergolet, ko jo je neki večer po kulturni prireditvi na sedežu društva Jezero v Doberdobo ustavil domačin in jo vprašal, ali bi bila pripravljena prepisati in urediti spomine nunce Pjepe. Urednica Luisa Gergolet mi je povedala, da je imela pri pripisovanju rokopisa nekaj težav, saj je gospa uporabljala narečje, čeprav se je trudila pisati v pravilni slovenščini (Lakovič, 2010: 70–80). Knjiga mi je dala veliko informacij o navadah in običajih v občini in mislim, da če jih ne bi zapisala, bi se težko dokopala do takih spoznanj. Po zaslugi nunce Pjepe sem razumela čar in pomembnost varovanja ljudskega izročila.

Slika 3: Nunca Pjepa v mladih letih okoli leta 1915 v Doberdobu (Vir: Lakovič, 2010: 69).

Drugo knjigo je napisal učitelj Zdenko Vogrič iz Gorice z namenom opisati bogato kulturno dediščino iz goriške pokrajine. V njej sem našla informacije, ki so pričale o pustu v Doberdobu in Dolu, o božiču, veliki noči, martinovanju itn. V uvodu je avtor zapisal misel, ki je okrepila mojo odločitev pri izbiri teme diplomske naloge, in sicer: »Dolžni smo rešiti pred pozabo, ohraniti, gojiti in prenašati na zanamce naše stare in pristne domače šege. Te so del naše podedovane bogate kulturne dediščine; so priče starih šeg, verovanj in nekdanjega načina življenja našega človeka; so del naše narodne zgodovine.« (Vogrič, 2007: 16)

Slika 4: Učitelj Zdenko Vogrič – 2.4.2015 (Vir: URL <https://www.primorski.eu/goriska/238202-zdenka-vogria-ni-ve-med-nami-JFPR253912>).

Nato sem uporabila komparativno metodo – primerjala sem informacije, ki sem jih pridobila iz literature in intervjujev. Na koncu sem ob pomoči metode sinteze napisala svoje ugotovitve, tako da sem najprej razložila ugotovitev, potem pa citirala, kar so mi povedali soobčani.

Pri pisanju 3. poglavja, predvsem didaktičnega dela, sem raziskovala tehnike, metode in dejavnosti, ki jih uporabljajo etnološki muzeji. Muzeji, ki so me navdihovali pri sestavljanju dejavnosti za varovanje kulturne dediščine, so: videmski Etnografski muzej Andreine Ciceri, ljubljanski Slovenski entografski muzej in Goriški muzej iz Nove Gorice. Pri sestavljanju didaktičnega dela sta mi še posebej pomagala etnologinja in zgodovinarica Sonja Kogej Rus in pedagog David Kožuh. Gospa Rus je od leta 1992 zaposlena v Slovenskem entografskem muzeju, leta 1993 je postala kustodinja pedagoginja, od leta 2006 pa ima funkcijo muzejske svetovalke. Na kratko mi je naštel program, ki za šolske in predšolske otroke ter družine organizirajo programe ustvarjalnih delavnic in pripovedovanja pravljic. Posebej zanimive so zame bile delavnica *Etnoabecedaž*, na kateri otroci ob igri spoznavajo nekdanje uporabne predmete; delavnica *Včasih je bilo tako*, na kateri spoznavajo pripomočke in različna dela, kot so nabiralništvo, ribolov, poljedelstvo, živinoreja in obrti; delavnica *Moj klobuk ima tri luknje*, na kateri spoznajo življenje starih pastirjev in si naredijo ter okrasijo pastirske klobuke in avbe; delavnica *Šege in navade skozi koledarsko leto*, v katero so vključena ročna dela, kot npr. ustvarjanje mask ali poslikavanje velikonočnih jajc.⁴ Pedagog David Kožuh ureja in vodi pedagoški del muzeja. Izmed vseh projektov, ki mi jih je predstavil, sta so se mi zdeli najzanimivejši projekt izdelave papirnatih skrinjic, ki se imenuje *Kako so se igrali naši predniki?*, ter projekt *Igre in igrače nekoč in danes*. Vsi trije temeljijo na varovanju kulturne dediščine ob pomoči igre in ustvarjanja⁵. Videmski muzej organizira podobne dejavnosti, in sicer pripovedovanje o kulturni dediščini, spoznavanje zimskih šeg – *Anatomija Krampusa in pustni čas*, *Zgodbice okoli ognjišča*, *Igre in igrače nekoč in danes* in dejavnost *Prihajajo naše pošasti*. Brala sem o poteku vsake posamezne dejavnosti, razmišljala o njenih ciljih in si poskusila zamisliti, katera dejavnost bi bila najprimernejša za spoznavanje kulturne dediščine iz moje občine. V to se bom poglobila v 4. poglavju.

Zgledovala sem se tudi po medkulturnem vzgojnem projektu *Eduka*, ker je njegov namen vzpodbujati sobivanje med ljudmi različnih jezikov in kulturnih izvorov. Nives Zudič Antonič in Anja Zorman (2014: 6) pravita, da na razvoj medkulturnega zavedanja vplivajo štiri obdobja, in sicer: poznavanje kulture okolja/tuje kulture, primerjanje lastne kulture s kulturo okolja/tujo kulturo, zavedanje različnosti in sprejemanje različnosti. Razumevanje druge kulture v svojem

⁴ Namen Slovenskega etnografskega muzeja je z neštetimi majhnimi zgodbami razkrivati poglobljene značilnosti načina življenja Slovencev in življenje na vseh celinah sveta, na katerih so bili s svojim delovanjem navzoči tudi Slovenci. Muzej ponuja dve rastavi, in sicer *Med naravo in kulturo* in *Jaz, mi in drugi*. Na teh razstavah imajo otroci in odrasli priložnost doživeti kulturno dediščino, ki jo lahko povezujejo z današnjim časom, razmišljati o njej in uživati (Vir: Spletna stran Slovensko etnografski muzej, URL: <https://www.etno-muzej.si/>).

⁵ Vir: Goriški muzej, URL: <http://www.goriskimuzej.si/>.

okolju ali tuje kulture torej določa primerjanje te kulture z lastno. Primerjanje kultur in odkrivanje drugačnosti nam pomaga razmišljati in globlje spoznavati lastno kulturo, pa tudi razvijati zavedanje o drugi kulturi in jo sprejeti.

PREDPOSTAVKE IN OMEJITVE

Ob pisanju diplomskega dela bom raziskovala, kakšen pomen ima praznovanje praznikov za vaščane in kako so praznovali koledarske šege in navade v doberdobski občini. Pričakovala sem, da bom z intervjuji in raziskovanjem starih dokumentov odkrila stare navade in običaje svoje občine in razumela, kako so se prilagodili sodobnemu načinu življenja in ohranili do današnjih dni. Domnevala sem, da so se nekatere šege popolnoma izgubile, po drugi strani pa so se razvila nova praznovanja, ki izvirajo iz starih in so se sčasoma preoblikovala.

Poglavitna omejitev je bila pri izbiri koledarskih praznikov. V koledarskem letu je veliko prazničnih dni, zato sem se odločila, da bom izbrala le tiste, ki so ljudem bolj znani in ki jih praznujemo še danes. Druga omejitev so bili spomini starih vaščanov. Med intervjujem so zaradi starosti večkrat preskakovali od enega praznika k drugemu in se zmedli. O tej težavi je pisala tudi Andreina Ciceri (1967: 11): »Izbira sogovornikov ni preprosta stvar: starejši predstavljajo dragocenejši in bogatejši vir informacij, a se občasno lahko zmedejo, še posebno ko govorijo o stvareh, ki so jih slišali od drugih, od svojih staršev ali dedkov [...] Potrebno je torej, da podatke preverimo, vprašamo več oseb, še posebej ko gre za sporne in neobičajne podatke.«⁶ Včasih so bili odgovori nepopolni. To težavo sem poskušala rešiti z metodo primerjanja informacij, da bi bolje razumela, kaj so mi želeli povedati.

1. POGLAVJE

KOLEDARSKE ŠEGE IN NAVADE V DOBERDOBU

1.1. JESEN

Jeseni je kmet spravil pridelke in se pripravljajal na zimo. To je bil čas zahvale božanstvom za dobro letino in obredno darovanje pridelkov, sadja ter dragocenih predmetov. Dogodek so počastili z veseljami, pojedinami, petjem, glasbo in plesom. Jeseni je bil čas za pregled sezone velikih del, čas zasluženega oddiha, obiska živahnih jesenskih sejmov, prirejanja različnih praznovanj, ženitev in sklenitev porok pred adventom.

1.1.1. TRGATEV

Znani slovenski etnolog Niko Kuret je v knjigi zapisal tako zanimivo misel: » "Ni ga lepšiga in veselejšega dela na kmetih od žetve pšenice, od kopnje merve in pa od bratve v jeseni", je pisalo v Novicah leta 1846. [...] "Dosti je truda in skrbi, stroškov in strahu, preden je vino v sodu. Zato pa je, kadar srečno dozori, trgatev resnično velik praznik."« (Kuret, 1970: 32–33)

Vinogradništvo je bilo v Doberdobu od nekdanj priljubljena gospodarska panoga. Doberdobci se s tem ukvarjajo v glavnem v prostem času, saj jih je večina zaposlenih zunaj svojega kraja. Niko Kuret pravi, da vinogradništvo ne prinaša velikega zaslužka, vendar ljubezen do zemlje in tradicija dobrega vina pripomoreta k vztrajnosti vaščanov. Lastniki imajo povprečno 1 hektar vinograda, to je navadno manj kot četrtina celotne posesti. Vinograde so največkrat podedovali in jih sčasoma še povečali. Vanje so spremenili tudi njive, na katerih so prej pridelovali pšenico, koruzo in krompir (Kuret, 1967: 32).

Leta 1982 so izpeljali drugi mladinski raziskovalni tabor prav v doberdopski občini. Prvi je bil v Barkovljah leta 1981. Udeleženci tabora so bili slovenski dijaki in dijakinje višjih srednjih šol na Tržaškem in Goriškem. Dijaki so se na taboru uvajali v raziskovalno dejavnost, srečali so se z novim načinom spoznavanja okolja, ki še ni prodrl med šolske stene. Mladi raziskovalci so po večini delali na terenu; to je bila odlična priložnost, da temeljito spoznajo stvarnost doberdopske občine. Delo je obsegalo izdelovanje ankete, zbiranje izjav in spominov, zapisovanje pogovorov ob pomoči določenih vprašalnikov, zbiranje fotografskega in drugega dokumentarnega gradiva ipd. Razdeljeni so bili v 5 skupin, in sicer etnološko, geografsko, naravoslovno, sociološko in zgodovinsko. Skupina, katere ugotovitve so mi v diplomski nalogi najbolj pomagale, je bila

etnološka, saj so se dijaki posvetili raziskovanju ohranjenosti kmečke kulture na področju doberdobske občine. O tem taboru je bila leta 1983 izdana tudi publikacija (Jazbec et al. 1983).

Etnološka skupina mladinskega raziskovalnega tabora je odkrila, da so na doberdobskem ozemlju najbolj razširjeni merlot, malvazija, pinot in tokaj, manj je refoška in sauvignona (Jazbec et al., 1983: 22). Nunc Stanko je o tem povedal:

»An buot smo imjəli malo vina u doberduobški občini. Ləhko je blo 5–10 družin, ka je imjəlo domačo vino. Ti su bli Beluotevi, Dacevi, Kukukevi, Čuočevci, Rošotevi, ka su bli tə pərvi. Prva osmica, ka su uodprli prau zə sviətəya Martina, su bli Rošotevi.«

Niko Kuret (1967: 34) pravi, da je slovenska zemlja porazdeljena na različna podnebna območja, zato se trgatve ne opravljajo povsod ob istem času. Etnološka skupina (Jazbec et al., 1983: 23) je odkrila, da je v Doberdobi zgodnja trgatve navadno od 15. septembra do prvih dni oktobra, lahko pa se zavleče tudi do zadnjih oktobrskih dni. Najprej so začeli trgati belo grozdje, in sicer pinot, tokaj in malvazijo, merlot in refošk pa pozneje. Trgatve se je navadno začela v poznih jutranjih urah, da se je lahko posušila slana. Vinogradniki so delali vso sezono sami, le ob trgatvi so jim priskočili na pomoč prijatelji in sorodniki. Dan začetka trgatve je določalo vreme, ki je bil odločilni dejavnik pri tem opravilu. Ob izredno slabem vremenu, ko je časa kritično malo, je bila pomoč sosedov, znancev in prijateljev še dragocenejša. Grozdje so nabiralci zbirali v *škaf*e, nato pa so ga stresli v *plavnike*, v katerih so pripeljali grozdje domov. Včasih so ga stresli kar na voz. Grozdje je moralo najprej skozi stiskalnico v plavnik. Črno grozdje se je moralo vreti na tropinah dva dni, belo pa od tropin ločijo takoj ali pa najpozneje po 24 urah. Mošt potem so stiskali v preši, iz nje pa je odteklo v *šempijo*. Iz te so ga z električno črpalko pretočili v sode. Vse pogosteje so uporabljali jeklene in betonske sode, številni pa se še vedno odločajo za lesene, čeprav je z njimi veliko več dela. Pravijo, da dobi vino iz lesenih sodov boljši okus. Leseni sodi potrebujejo posebno nego. Nekdaj so jih čistili z drobnim kamenjem in verigami. Sode so valili toliko časa, da se je odluščil ves vinski kamen. Bolj izkušeni kletarji so jih odprli in zdrgnili s krtačo. Namakati jih morajo 2–6 dni, pri tem pa mora voda odtekat. Za manjše sode so nekoč kuhali *bolido*. V vodo so zakuhali kutine, marsalo, *dušičevje*, tropine in breskovo listje. To so prevreli in pustili tekočino, dokler soda niso potrebovali za vino. *Bolida* je pustila v sodu dober duh, vinu pa dober okus. Ob koncu vretja so nekateri po potrebi dolivali vodo. Sladkorja niso dodajali. Popravljanje vina je bilo zelo redko (le če je bilo vino zelo vodeno in ni doseglo določene gradacije). Umetnega vina niso pripravljali (Jazbec et al., 1983: 23).

Nekoč so prvič pretakali vino ob sv. Martinu. Kot mi je povedal sovaščan⁷, se danes prvič pretaka belo že po 10–20 dneh, črno pa po mesecu. Drugič pretakajo vino po 2–3 mesecih, nato pa še enkrat spomladi. Najboljše je, če je vreme suho.

1.1.2. KVATERNICA IN BOŽJA POT

Niko Kuret je napisal, da so kvatni tedni štirikrat na leto, ko je zapovedan post v sredo, petek in soboto. Prvi kvatni teden je teden po pepelnici, drugi po binkoštni nedelji, tretjega obhajamo septembra v spomin na povišanja sv. križa, četrti kvatni teden leta pa je tretji teden v adventu. Po bistvu in namenu so bile kvatre posebni postni dnevi. Dognano je, da so krščanske kvatre samo prekrile prvotna poganska obredja, namenjena božanstvom poljedelstva. Namen kvater je bil zahvala za prejete darove in priporočilo za dobre prihodnje letine z molitvijo in postom (Kuret, 1970: 202). Danes si niti ne moremo več predstavljati, kaj so pomenile našim prednikom. Brez dvoma so bile štiri močne zarez v letu. O kvatnicah je pripovedovala tudi nunca Pjepa (Lakovič, 2010: 29) v svojih zapiskih: »Septembra, na kvatnico, je bila navada, da je vsaj eden iz vsake hiše šel na Mirenski grad. Ker je bil blizu, smo šli otroci v skupinah sami zase, da so lahko starejši po poti molili bolj v miru, ker mi smo tudi žebrali med eno molitvijo in drugo, kot vsi otroci pač.«

Druga znamenita božja pot za Doberdobce je bila na Sv. Višarje. Niko Kuret (1970: 221) pravi, da je v dobi baroka, v 17. in 18. stoletju, nastala vrsta novih Marijinih božjih poti, pa tudi stare božje poti, ki so nastale že v srednjem veku, so spet zaslovele. Med temi je bila vsekakor najbolj znana božja pot na Višarje. Do nastanka brezjanske božje poti je ostala osrednja slovenska božja pot; v 18. stoletju so na njej našteali 100.000 romarjev na leto. Na to pot so se odpravili tisti fantje iz vasi, ki so bili potrjeni za vojake, in dekleta, ki so se želela poročiti. Tako je o tem pisala nunca Pjepa (Lakovič, 2010: 28): »Znamenita božja pot je bila tista na Sv. Višarje, ker se je hodilo osem dni. Navada je bila, da so šli fantje na Višarje, ko so bili potrjeni za vojake. Dekleta pa, ko so se želela poročiti. Dekle, ki ni imelo še fanta, si je kupilo pri kramarjih lesenega fanta in ga položilo na Marijin oltar, da bi mu ga Marija pomagala dobiti. Vsak, ki si je želel, je položil Mariji na oltar hišico od konja, vola ali krave, za zdravje in srce. Kadar smo bili na božji poti, ko je zvonilo sveto jutro, smo peli vse kitice svetega jutra.«

⁷ Sovlaščan si želi ostati anonimen.

DELAJ SE, DELAJ SE BELI DAN

*Vstanimo gore vsi te leni,
ker se dela dan ta beli,
da bo peršou Jezus k nam.*

S svojo preljubo Materjo, z Rožo Marijo crtano.

*Sveto jutro že z vami je
veselje belemu dne.*

*Delaj se, delaj se beli dan,
da bo peršou sam Jezus k nam.*

S tvojo preljubo materjo, z Rožo Marijo crtano.

*Ptice po luftu letajo,
Mariji na čast pojejo
veselje belemu dne.*

Delaj se ...

*Rože po polju cvetejo,
Mariji vence spletajo
veselje belemu dne.*

Delaj se ...

*Ribice po morju plavajo,
glavce na suho pokladajo
veselje belemu dne.*

Delaj se ...

*Ljudje po cestah marširajo
ino prav lepo pojejo
veselje belemu dne.*

Delaj se ... (Lakovič, 2010:29)

1.1.3 VAHTE IN VERNE DUŠE

November je žalosten jesenski mesec, ki nas vodi v zimo. Moč sonca peša, dnevi se močno krajšajo. Šibko sonce je našim prednikom vzbujalo žalost in strah pred temo. Niko Kuret (1970:

114) je v svoji knjigi zapisal, da je po vsej krščanski Evropi razširjena vera, da se na vseh svetih dan ob večernem zvonjenju duše iz vic začno vračati na svoje domove. Do zvonjenja naslednjega dne so rešene trpljenja. Z zvonjenjem so že od nekdaj hoteli buditi rajne. Tako je vizitator Bizancij leta 1583 poročal, da so na Goriškem pred ivanjim in o vseh svetih, pred dnevom vernih duš, vso noč zvonili, da bi zbudili mrtve. Na vahte zvečer so zvonili zvonovi. Po navadi so vaški fantje zvonili do enajstih zvečer. To mi je povedal nunc Mario:

»To nisi poviadala, Rosina! Za vahte zvečiar smo muorli mi fanti jat zvonit zvonove uod ciarkve do 11. ure zvečiar. An ni blo ku zdej, ki si jemu bətuone zə zvont. Smo imjəli zə pocuknit štrike an ni blo prau təkua ləhko, eh. Ob 11. uri smo končali. Puole smo bli lačni an su nəm pərniasle žiənske kej zə jəst. Tipo kəšan kostanj, kej malya daj.«

Med praznikom vseh svetih in vernih duš so nenehno zvonili, da bi zbudili umrle.

Teden pred vahti so vaščani počistili in uredili grobove, kot je pripovedovala tudi nunca Milka:

»Mi otruoci smo təryəli usje tiste balke, ki iməju smriəke. Smo jəh tryəli, də puole smo dialəli srčke nə yrob al pa križ. Puole smo yliədli, kdu je nərdu bolj liəpu.«

Niko Kuret piše, da so bili nekoč prepričani, da se na ta dan duše pokojnih usedejo na grobove in gledajo, kdo jih je obiskal. Ko na večer zapojo zvonovi, kličejo verne duše, naj pridejo to noč domov – tja, kjer so v življenju prebivale. Drugi večer, na vernih duš dan, jih zvonovi vračajo. Ves ta čas se ljudje ne smejo smejati, ampak morajo moliti za umrle. Oba večera molijo vse tri dele rožnega venca. Na večer pred vernimi dušami postavijo na mizo blagoslovljeno vodo in hleb kruha, v Gorici tudi kozarec vina, ter prižgejo svetilko, napojeno z oljem. Z blagoslovljeno vodo se verne duše ohladijo, z oljem si namažejo pekoče rane, lučka jim osvetli potemnele oči, s kruhom iz domačega žita pa se okrepčajo. Pravijo, da so jih že slišali, ko so prišle; stokale so, ihtele in trkale ali pa so se oglasile kakor pokajoč plamen v peči. Na oknih so gorele sveče, da bi duše videle, kam domov (Kuret, 1970: 114). Preden so doberdobski občani legli k počitku, so v hiši prižgali večno lučko, *duševico*. V kozarec so nalili vodo in nanjo olje. Iz škatlice so vzeli kovinsko napravo v obliki trikotnika z majhno plutovinasto kocko na vsakem kraku, da je plavala na olju. Na to so položili *dušico* – stenj – in jo prižgali. Gorelo je vso noč in naslednji dan. Zanimivo je bilo, kako sta o tem pripovedovali nunci Mila in Vilma:

Nunca Mila: »Yriamo nāpravīt par dni prei žiayān, yriamo h žlahti grobove obiskāt ān niāsāmo ruože nu sviāče. Tu je zā vahte. Puole nārdi mašu tām 1. november. Nā tisti dan nārdimo procesiju ān nārdimo mašu nā žiayān zās zborem. An buot nemiāsto je hodu yospuod župnik žiaynit usakega mārtveya. Usak sorodnik je bol pār sojim yrobi ān je čaku nā yospuoda. Adna žiāna je čakāla do večera, dā pride župnik. Prauli su, dā zā 31. oktobra yraju usi mrtvi u ciārkvu ān tisti, ki je tā zadnji umrou, je bol vās muoker uod solz uod obžalovanja. Je blo prau dan mārtvih, torej 2. novembra. U usaki hiši smo pāržyali sviāčko zā vahte ān smo pustili naj yori, ma puole proti koncu je blo skoraj yroza. An buot nam je blo strāšno strah. Če je kāšān umrou ali se je uzīal življenje al tako, nās je blo tākuā strah, dā nismo šli nānkār do žaiyna. Usje kar je blo blizu žiayna, nās je blo strah. Zā vahte smo jedli, kar smo jedli nā dan nediālje, ni blo prau tākuā velikanski praznik. Smo molili tudi rožni venāc po procesji. Starši so nām ustrahovali tākuā, dā so nam rjākli: 'Lejte, dā kdaj je tāma, prideju mrtvi!'«

Nunca Vilma: »Smo pāržyali lučke. Tisti dan se nismo smiāli žiānit. Su ble take lučke: spodej je bla uoda, zgorej je blo uolje. Ta sviāčka je ciāla nueč yoriāla. Sviāčku smo dali ponoči vān, po dnevi pa nuoter, blizu slike mrtveya. Su žyale ciālu nueč, tākuā dā mrtvi su dobili ciāstu zā prāt dāmu.«

Slika 5: Material za duševice (Vir: slika je v lasti Grete Lefons – 1.10.2018).

Slika 6: Material za duševice (Vir: slika je v lasti Grete Lefons – 1.10.2018).

Nunca Rosina se še spomni, da so dali *duševico* na mizo in se zbirali okoli nje, da bi zmolili rožni venec za verne duše, zato da bi lahko šle iz vic v nebesa.

1.1.4. MARTINOVANJE

Praznik svetega Martina se praznuje takrat, ko je kmet že pospravil pridelke in je pastir prignal živino s polj. Niko Kuret pravi, da so novembra pogani iz našega podnebnege pasu obhajali nekakšen praznik v zahvalo za letino; obhajali so tudi koline, tako da so si pripravili zaloge za prihajajoči zimski čas, ob tem pa so pastirji imeli svoja obredna slavja, ker se je bilo treba zahvaliti za uspešno pašo, zmanjšanim čredam pa je bilo treba izprositi blagoslov. K tem slavjem so prihajali tudi duhovi rajnih prednikov. S krščanstvom je praznik dobil svojega zavetnika, sv. Martina, ki je bil oznanjevalec zime (Kuret, 1970: 130). V vinorodnih krajih so končali trgatve in mošt je izgubil sladkobo ter postal vino. Zdenko Vogrič pravi, da so premožnejši kmetje vabili na gostijo delavce, mlatiče, kosce in pastirje, ki so jim pomagali čez leto. Takrat so bila opravljena vsa najtežja poljska dela in pridelki so bili spravljani na varno. V tem ozračju so praznovali ob krstu novega vina, znan je namreč tudi rek: »Martin naredi iz mošta vin!.« (Vogrič, 2007: 30) Po domačih kletah so se zbirali sorodniki in prijatelji, da bi pokusili novo vino. Tako mi je pripovedovala nunca Rosina:

»Je blo u nāvadi, dā se pretaka vino. Mi nismo imjāli praznik, ka nismo imjāli tolko vina. Smo malo pretočali an bašta. Zās muošta puole je ratało vino.«

Nekoč so v Doberdobu ob martinovanju opravili posebno koledovanje po vasi. Člani fantovske družbe so se že v jutranjih urah zbrali in v skupini hodili od hiše do hiše ter zbirali novo vino in druge dobrote. Vse se je končalo zvečer v vaški gostilni s skupno Martinovo večerjo in plesom. O tem je pričal nunc Stanko:

»Ja, ja se spunen tu tradiciju. Ta je bla stara tradicija, jāst se spunen ka sem bol mičken. Je blo stāršno liāpu. Smo hodili po vasi an nābrali vino, dā smo ya pokušali vsi skāp zvečiār. Zā tisti dan smo pārpravili praznik u šaleti. Prau liāpu je blo!«

Zanimivo je, da so v Doberdobu odprli prvo osmico prav na dan sv. Martina. Dijaki etnološke skupine so takrat odkrili, da so jo odprli na ta dan samo zato, ker so lahko tisti dan prodajali mošt. Vaščani so se med seboj dogovorili, kje in kako bodo imeli odprte osmice; danes

je prijateljsko dogovarjanje vedno težje. Najdonosnejši čas za prodajo vina pa je okoli pusta, saj so fantje takrat krožili po vasi in pobrali vino, da bi ga pili zvečer med skupnim slavljem. Da je osmica odprta, je lastnik označil z lovorjevo vejo – *fraško*. Kljub težavam pa Doberdobci odpirajo osmice v spomin na očete (Jazbec et al., 1983: 24).

Ne smemo pozabiti, da je sv. Martin zavetnik Doberdoba, zato mu na tisti dan posvetijo posebno mašo in skupno zakusko pred cerkvijo. Župnik blagoslovi traktorje vseh kmetov, nato se ti odpravijo na obhod z njimi po vasicah vse občine.

Obredna jed za sv. Martina sta bili ajdova polenta in gos.

Slika 7: Obdarovanje župnika v Doberdobu leta 2016 (Vir: Sliko hrani vaščan Manuel Ferletič s Poljan).

Slika 8: Skupinska slika doberdobskih kmetov leta 2016 (Vir: sliko hrani vaščan Manuel Ferletič s Poljan).

Slika 9: Skupinska slika kmetov v Dolu leta 2016 (Vir: Slika je v lasti društva Dol-Poljane).

1.2. ZIMA

Poglavitna skrb naših prednikov je bila, kako se prehraniti v mrzlem zimskem času. Niko Kuret pravi da se za človeka v hladu in temi skrivata nedoumljivost in groza. Človeška narava teži k soncu in svetlobi, zato je naš davni prednik tem bolj občutil mrtvaško ozračje pred zimskim kresom. Oblikoval si je predstave o duhovih svojih prednikov, ki da se takrat vračajo na svet; trepetal je v strahu, da bo pojemajoče sonce nazadnje ugasnilo; čutil in slutil je neznane moči, ki se v tem času gibljejo v naravi, in se zatekal k čaranju, da bi se zavaroval pred vsem, kar mu je grozilo. Največ zimskih praznikov je prav ob zimskem solsticiju (Kuret, 1970: 7). Andreina Ciceri pravi, da sta bila za naše prednike izredno pomembna poletni in zimski solsticij; zimski ima še poseben pomen, ker je povezan z zanimivimi čarobnimi obredi. Ti znameniti obredi se prirejajo decembra in januarja, ko pridejo dolge noči. Nekatere se ne končajo januarja, temveč se nadaljujejo do pusta in posta. V njih so stalno navzoči boj med smrtjo in rojstvom ter obredi izganjanja zla in prečiščevanja (Ciceri, 1983: 579). D. J. Ovsec (1993: 42) o tem čarobnem obdobju pravi, da je obdobju strahu sledilo obdobje praznovanja, v katerem je bilo dovoljeno tudi svobodno izražanje v okviru določene oblike svetovanja; tako so nastale kombinacije resnosti in družabnosti, postenja in gostij, askeze in burkaštva, spolne vzdržnosti in orgij. Učitelj Zdenko Vogrič je v svoji knjigi zapisal, da so bile kašče, kleti in drvarnice ob dobri letini polne. To je zagotovilo družini, da je preživela dolgo zimo, saj je bila pripravljena na mraz in strašno sovražnico lakoto. Takrat je bilo kmetovo delo namenjeno predvsem pridobivanju hrane, šele nato se je skrbelo za topel dom in obleko. Ko je bil kmet dobro pripravljen na zimsko obdobje, je moral to slovesno praznovati. Vse leto je delal in garal na polju brez počitka ter jedel samo za preživetje ter da bi pridobil potrebno energijo, ki jo je sproti porabljal med delom. November pa je bil čas počitka in zabave. Začelo se je na martinovo ob t. i. zimskem pustu, ker je bil to čas za ženitve in sklenitev porok pred adventom, in se končalo na pepelnico. Med temi prazniki se je kmet zabaval, mastil in užival dobrote zemlje, hleva in kleti (Vogrič, 2007: 53). Zimski meseci so bili najlepši ne samo za odrasle, ampak tudi za otroke, ki so nestrpno čakali Miklavža.

1.2.1 PRAZNIK KOLIN

D. J. Ovsec (1993: 37) pravi, da je praznik kolin eden največjih praznikov slovenskega kmeta. Svinja ni samo domača žival, temveč prastar človeški mitološki in kulturni simbol. V starih civilizacijah je bila simbol plodnosti in razcveta, požrešnosti, poželenja, jeze in nečistosti. V knjigi *Velika knjiga o praznikih* (Ovsec, 1993) celo pravi, da so jo častili v zvezi z Veliko kozmično

materjo, ki podeljuje življenje, in da je bila povezana z nebesno in žensko plodnostjo in lunarno simboliko (Ovsec, 1993: 37). Niko Kuret je zapisal, da so bile v tistem času živali spitate in se je bilo treba preskrbeti za zimski čas. Tako so klali perutnino, govedo, prašiče. Danes se je od nekdanjih kolin v naših krajih po večini ohranilo samo klanje prašičev. Praznik kolin naznanja prve zimske dni in je povezan z občutkom skupnosti, obilja in upanja na srečo v naslednjem letu (Kuret, 1970: 65). Začelo se je že v zgodnjih jutranjih urah, ko je morala družina pripraviti vse potrebno za klanje prašiča. Tako priča nunca Marija s Poljan:

»Ko smo ubili prasce, smo se pərpjavljali ži dan prej, ker smo muorli pripravljət dərve, ki bomo yreli uodu. Smo muorli pripravit dva kamna en taki kuotu, zatu ker zjutro smo muorli ustət zywəda zə nrdit uoyinj, də smo zavreli tu uodu. Oh Madona šanta, vsi ti otruooci su pəršli yliədt tu buoyu žival, ki je cvilla, ko so šli ju iskət u hliv, ka so ju cukli zə uhe, zə riəp an tako. Puole su ya dali nə tu mizu an uni je pəršu zəs tistim nuožem an ya je zabol. Tista žival je cvilla. Moški su ya držali zə nuoye, zə riəp, təkua se ni moru yibt.«

Vesna Grilanc Guštin v knjigi *Je več dnevou ku klobas* (1997) podrobno opisuje potek kolin. Ko so prašiča zabodli, je gospodinja hitro ulovila kri v posodo, da bi jo pozneje uporabila za *mulce*. Potem so prašiča položili v *kasuən* (zaboj) in ga oparili z vrelo vodo. Ko je bil brez ščetin, so mu s kleščami odvzeli parklje. Naredili so mu rez na zadnjih nogah, vtaknili med kite palico in ga obesili na verige. Visečega so oprali z mrzlo vodo in mu odstranili preostale ščetine. Visečega so razparali. Že ob prvem rezu so videli, koliko maščobe ima. Pomembno je bilo, da je bila žival mastna, ker je bila mast osnovna zabela, ki je morala trajati vse leto (Grilanc Guštin, 1997: 76–78). Tako je tudi nunca Marija opisala svoje spomine na to:

»Mama je lovila kri. Puole tistu kri se je skuhalo, puole smo ložli nuotər cuker an cebibo, an smo nərdili, də smo jedli. Je blo dobro. Se kliče mulce. Puole smo usi čakəli, də to žival jo očistijo. Ka so ju umojvəli an so usi pomayali yərst zə vzet proč dlaku. Ko je ujse blo čisto, puole so ya obesili zə nuoye an təm ya je odpru. Ko ya je odpru, tə prvu riəč ka su nərdili, su uziəli vən bržadlu, ka bi bil tisti »lonza di maiale«. Tisto je mama zriəzəla nə fetine an je opuhala. Usi ku matesti smo təm jədli. An puole su zəčənli tu mesu delit, zə klobase, zə krodeyine, zə salame an tako. Mama je muorəla kuhət česnik nə vini, də je tuə polila z šalami, də su pəršli okusni. An puole ko su tu mesu use zdiələli, su ložli u makinu an diələli, də su pəršli tisti salami an klobase. Puole su vazali. An su diələli te klobase an krodeyine. Puole tu je blo kosilo. Popudan je mama razdelila lonzu an fegato usakemu hišnemu prijateljju zə pokušət.«

Iz prašiča so pobrali čreva, jih raztegnili na ploč, potem pa so iz trebušne votline pobrali drobovino. Okoli črev so obrali maščobo in trebušno mreno. Tanka čreva so obrnili in ožmikali, da so jih lahko uporabili za klobase, debela pa temeljito oprali. Nato so visečega prašiča razrezali na kose in razdelili meso na dele, namenjene za različno uporabo. Na praznik kolin so bili vabljeni samo bližnji sorodniki in družinski člani. Ko so potegnili organe ven, je gospodinja morala pripraviti malico. Za prvo malico so jedli jetra s čebulo in potem nadaljevali razrez mesa (Grilanc Guštin, 1997: 76–78).

Niko Kuret pravi, da je bila povsod po Evropi navada, da dobijo koline v dar prijatelji, sosedge, še posebno pa župnik in učitelj. V Sloveniji je veljalo, da so darovali krvavice, meseno klobaso in kos zarebnice (Kuret, 1970: 75). Gospodinje v doberdobski občini so prinesle vaščanom delčke jeter in mesa, da bi lahko tudi drugi poskusili, kako dobro je. Tako sta mi to opisala zakonca Mario in Rosina Pahor iz Jamelj:

Mario: »Prasci smo jäh imeli vsako liätö. Jäh ubujen jst. Sem hodü pousod velju u Ronke in u Tržič ubojt prasce. Si muoru znät ubojt prasca ku če bet. Smo jäh ubojveli doma. Smo bli jäst an sorodniki. Je blo bolj družinsko: muoji ziati, bært uod moje žiäne Vilko, puoljær otruoçi. Jätro si ustala an si dala zavret uodo. Sem šel nuotre an sem ložu prascu tækuä pipu okuoli nuosa, tækuä sem zavrtu, da ya je stisnu, an puoljer so mi pomayali ya pocuknit vän nä bærjč. Puole s pištuolu sem ustrelju, dä mu je tjækla kri. Puole smo ya ložli u vitlu, ki je bla zä prasce, in oblili z urilu uodu, da ya opare. Puole smo ya obejsli yor an ya uopärli, poteynili vän çriäve. Puole smo närdili merendu. Smo jedli jätre suoje u kozici s čebulu. Je bol velik praznik zä näs, ko smo ubojli prasca. Je bol pravi praznik u hiši, sej si povabu prijatelje an žlahte. Näs je blo tolko.«

Rosina: »Jätre s čebulu smo jädli okoli 11. ure, ko se je razhladilo meso. Puole jätre si nesu pokušät po vasi, na majhne koščke.«

Nato je Mario pojasnil:

»Ko smo ubojli prasca an smo uziäli vän jätre, je moru pret veterinar jäh poyljdet, dä bi vidu, če je bol prasc bolan. Ma tækrät ni bilo nobeneya problema. Naši prasci su bli vedno zdravi.«

Rosina: »Viäš kaj su jäli? Je jol kar je blo doma, krompir an tako. Nisi kupu näč zä prasce. Samo krompir ne sme bät srol, ya muoreš malo seyriät. Ka lup uod kræmpirja ima enu sestavinu an zatu je blo prepoviädäno.«

Slika 10: Koline pri Pencenelovih leta 1978 (Vir: Lakovič, 2010: 39).

Slika 11: Koline pri Kukukovih leta 2017 (Vir: slika je v lasti Grete Lefons).

Gospodinja je pripravila za kosilo testenine v omaki, ki so jim rekli *pašta šuta*, ali juho ali kašo. Moški so po kosilu nadaljevali z delom do večera. Zvečer jih je čakala obilna večerja, saj so lahko pokusili meso prašiča, ki so ga popoldne zaklali. Gospodinja jim je pripravila ocvrto meso in vino. Drugi dan je naredila ocvirke, da so jih lahko jedli od zime do poletja.

Iz prašiča so dobili te dele: iz prvih nog plečeta, iz zadnjih pršute, iz potrebušnice pancete, rebra, slanino, rep, pečenko in meso za na raženj. Meso za klobase so sestavljali mesni obrezki. Klobase so nekaj dni sušili na policah v hiši, čez leto pa so jih hranili v masti. S soljo in česnom so namazali pršute, plečeta, pancete, rebra, slanino, rep, ušesa, noge, jezik in kosti. Želodec so skuhali in iz njega naredili vampe. Kri so lahko uporabili za mulce ali jo kuhano ocvrli kot jetra s čebulo in koromačevim cvetjem. Ob kolinah so bili veselja deležni tudi otroci. Dobili so namreč prašičji meh, ki je takrat nadomeščal žogo (Grilanc Guštin, 1997: 78).

1.2.2 SVETI MIKLAVŽ

Sv. Nikolaj je v naših krajih znan kot Miklavž in je najbolj priljubljen izmed zimskih svetnikov. O njem pripoveduje veliko legend; predstavljajo ga kot prijaznega gospoda, ki obdarja otroke. Sv. Nikolaj ima god 6. decembra. D. J. Ovsec pravi, da se je njegov pomen v Evropi okrepil, ko se je povezal in prepletel z vrsto poganskih šeg. Po zaslugi Holandcev je znan tudi v Ameriki kot Božiček, ki je od Miklavža je dobil vrsto pomembnih lastnosti. V Evropo, zlasti v Anglijo, se je vrnil kot Santa Claus. Ime je nastalo iz besede sveti, *Santa*, in *Nicholas* oz. *Nicolaus* (Ovsec, 1993: 19).

Andreina Ciceri pravi, da se Miklavž pojavlja pozimi, ko se vračajo na zemljo tudi duhovi prednikov; v skladu s prastarimi pojmovanji so ga označili za obdobje duhov. Ljudje so nekoč verjeli, da se v določenih obdobjih mrtvi vrnejo na zemljo, da bi obiskovali domove. Tak čas je po navadi ob koncu leta, ko so dnevi kratki in noči dolge, pa tudi, ko zima prehaja v pomlad. Takrat so se menda v skrivnostnih nočeh pojavljali zli in nečisti duhovi (Ciceri, 1983: 579). Nadalje pravi, da je bila nekoč in še danes je ponekod navada, da se moški, združeni v posebne zveze, našemijo v umrle. Domači menijo, da se potem duhovi utelesijo v njih, in da se tudi vedejo kot duhovi. Pokojnik po navadi domače tepe, maže s sajami, posuje s pepelom ali moko, zahteva od njih odkupnino, skuša kaj ukrasti ali premakniti. Cerkev je bila že od vsega začetka proti tem obhodom, ker pa je opazila, da so domačini navezani na ta običaj, se je odločila, da lahko obdržijo poganske šege, vendar bodo dobile krščansko preobleko (Ciceri, 1983: 579). D. J. Ovsec v knjigi *Velika knjiga o praznikih* (Ovsec, 1993) o tem pravi, da so v obdobju pokristjanjevanja pustili poganske oltarje pri miru, vendar so razbili malike, namesto njih pa postavili krščanske svetnike. Duhove, ki so takrat prinašali blagoslov za novo leto, je nadomestil legendarni sv. Miklavž. Našemljenci, ki so predstavljali pokojnike in druge demone, so se, po krščanskem razumevanju, spremenili v hudobne duhove, ki jih pogani v taki obliki sploh niso poznali. Tako so nastali hudiči, parkeljni, zlodeji in vragi. Spremljali so Miklavža in kaznovali poredne otroke (D. J. Ovsec, 1993: 26).

Šega obdarovanja se je ohranila do današnjih dni, vendar je ne moremo primerjati z nekdanjim običajem. Takrat otroci zaradi revščine niso dobili dragocenih darov, pa so bili vseeno veseli. Darovi, ki so jih po navadi dobili, so bili lešniki, mandarine, jabolka, orehi, fige, pomaranče in rožiči. Med darovi so našli tudi šibo (D. J. Ovsec, 1993: 26). Niko Kuret pojasnjuje, da je bila miklavževina, kakor ponekod imenujejo darove o Miklavževem, dolgo precej preposta, in sicer so otroci dobivali jabolka, orehe in seveda šibo – slednjo so dobili poredni. Po naših predstavah

pomeni šiba samo kazen za porednost. Toda ne pozabimo, da je bila svoje dni čarovni pripomoček – posredovala je življenjsko moč (Kuret, 1970: 28).

Tako so nekateri vaščani opisali svoje spomine o pričakovanju sv. Miklavža:

Nunca Rosina: *»Kəðər smo bli mi mičkəni, je bol prau buoyi Miklavž. Su ukupli dva zvezka, an mandarin nu japku, ka ni blo denarja. Mama je rjəkla: 'Bejšte spət an buodte pridni' Ni bilo soudou an su kupli, kar ki si nucu. Je pustu darila nə mizi. Je položu nə mizo an je nərdü kupčke zə eneya an zə druyeya.«*

Nunc Mario: *»Mjene isto. Usaka družina je imjela tudi suoju nəvadu. Kəšni su dali nə uokno. Ko si bol majhen, je bila liəpa tradicija. Tistu nueč nisi upu spət, ka si čakü nə Miklavža. Jəst nu muəj brət smo spali ukop an nismo vidli ure zə ustət an vidət, kaj je prnesu Miklavž. Smo uzialü šuəlne dan prej an smo jəh fajn spucali, ker su nəm rjəkli starši, də je triəba fajn spucet šuəlne, če ne, Miklavž te ne pərnjəse neč.«*

Nunca Vilma: *»Smo muorali puct šuəlne, ka če ne Miklavž nəm ni pərnəsü neč. Nismo nikoli vidəli Miklavža. Otruoci su znali də je duh, duober sviətnik in da daruje usje kər ima.«*

Nunca Mila: *»Smo pucali šuəlne an denli nə uokno, ker ponuəči je pršu Miklavž. Miklavž usje ve an zna. Tisti, ki je bol buolj lump, je duobu šibcu ali pa dva pistača. Dali su tudi rožiče. Buolj puole so pəršli tudi bombončki zəs cukerja. An puole zə prazniki so vsi yledli, kdu je jəmu nuova krila. An so usi yledli, če si imjela nuovo al pa ne. Təkrət nismo še imjəli miklavževanja. Nihče si ni obliəku u Miklavža. Puole je bol praznik tudi u Tržiči, ka se je lotu tudi mandulat. Če smo dobili mandarine, je blo prau lušo.«*

Nunca Marija: *»Zə Miklavža smo čakali. Su nəm prauli, də če nismo bli pridni, pride hudič, če ne, prideju anyelčki. Hudič pride z ruoyi an z kiətni an ti pilje pruoč. An je imu tistu riəč črnu, an s kiətnemi ropotal. Mi nismo vidli hudička, so samo prauli. Nisu nənka diələli miklavževanja, zatu ya nismo niti vidli.«*

Nunca Milka: *»Tata je šel nə sejem sv. Andreja an je ukupu mandulat an nu jabku, pomaranče, an smo ložli šuəlne nə uokno an puole Miklavž je pərnəsü. En dan je muəj tata napravu škerc. Je nəmesto mandulata dal riəpu. An muəj brət je skonču zəs pəstelje an je mislu, də je bol mandulat an je uyriznu riəpu. Muəj tata se je smiəju.«*

Nunca Natalia: »*Ko smo bli otruoci, nismo nankər spali, ker smo čakəli nə Miklavža. Smo se təkua spucali šualne, də so bli lihku se ne yovori, samo də Miklavž vide, də smo pridni. An smo ložli šualne nə uokno an smo šli spət. Ma nismo spali, smo čakəli an poslušali, də pride ta Miklavž. Kar je pənesu, je blo ujsə odvisno uod družine. Pər nəs smo bli buoyi, torej nəm je pənesu kəšən biškotk, mandarinčk an kəšən koščič rožiča. Ma smo bli usiəlih kontenti, zdey otruoci nisu kontenti zə nobiənu riəč. Tisto nueč nismo bli kopaci spət. Ma tisti buot smo bli təkau riəvni, ka smo bli usiəlih kontenti, ma se ne yovori. Več otruok ku je blo, menj se je dobilo. Pər nəs je blo 5 otruok plus še dva, ka su bli ži veliki. Enkrət sem dobila tisteya petelinčka di latta an sem zapiskala ponueči an su se usi zəbudili. Smo dobili take domače rəči. Je blo duosti otruok, bolezn, naša mama je bla tudi bolana an je diəlu samo naš tata. Po zimi nisu diələri, ker po zimi se ne diəla, zatu soudou je blo malo. Se təkua nəvadeš špart, ko si təkua mičkin, də puole ko si viəlik ži znaš šparət, də ti ne boš jəla. Če dənəs ne rəvam pojəst usje, ustaven stran an bom pojədla jutre. Zdey vržeju usje u škovace. Ko smo bli otruoci in smo bli lačni, nismo nikoli vprašali mamo, če je ostalo kej uod kosila. Miklavž je bol vedno, tudi če je blo malo təkua poriadno.*«

Ob čiščenju čevljev so otroci morali vsak večer posvetiti Miklavžu molitvico, da bi prišel v pravo hišo in pustil darove. V knjigi *Je žalostna, ma je liəpa ta pesem* (Kovačič, 2007) sem zasledila nekatere prošnje, ki so jih po navadi izrekli otroci iz vasice, med katerimi je bila tudi nunca Natalia s Poljan:

O SVETI MIKLAVŽ
O sveti Miklavž,
ko po svetu napotiw se bodeš,
pazi, da se ne boš zmotiw,
da se ustaviw tudi pri naši boš hiši;
to prošnjo to noč, svetnik, mi usliši,
ne sodi prehudo ti mojih grehov,
prinesi igrač, potice in orehov.
 (Kovačič, 2007: 75)

SVETI NIKOLAJ
Sveti Nikolaj,
prinesi mi kaj,
šibe mi ne nosi,
 te lepo prosì.
 (Kovačič, 2007: 76)

PRIDI, PRIDI, SVETI NIKOLAJ
Pridi, pridi, sveti Nikolaj,
in obišči nas sedaj.
Vsi te pričakujemo,

*vsi se že radujemo.
Pridnim boš darov deliw,
saj si zmeraj dober biw.
Če ne veš, kje smo doma,
naj te angelček pelja.
(Kovačič, 2007: 76)*

Po prvi svetovni vojni je oblast poskusila ukiniti lik Miklavža, ker je bil svetnik Slovencev in je bil med njimi zelo priljubljen. Nova oblast je poskusila vsiliti svojo sv. Lucijo in Befano, vendar ji ni uspelo oz. je ostala samo Befana. Revnejšim otrokom s podeželja je nosil majhne darove, v mestu pa so meščanski otroci dobili drage priboljške in igrače. Niko Kuret pravi, da je miklavževanje prišlo do nas prav med obema vojnama. Miklavž se je začel s svojim spremstvom prikazovati v društvenih dvoranah. Začeli so miklavževi večeri in stara ljudska šega se je spremenila v navadno zabavo (Kuret, 1970: 42). Javna miklavževanja so postala prave veselice s plesom. V doberdobski občini dolgo niso imeli miklavževanja, zato otroci nikoli niso videli Miklavža. V povojnem obdobju niso imeli niti dvorane, da bi lahko priredili kakšno veselico. Tako je pripovedovala nunca Rosina:

»Təkrət ɣa nismo niti vidli. Ni huodu po hišəh, ku je diəlu par liət uod tiəya. Puoljər ko je pəršu župnik Brecelj, smo nərdili veseljicu u dvorani. Prej ni blo. Kaj češ də je blo po uojski? Velika žalost an mižərja. Mama je rjəkla, də pride Miklavž an konc.«

Slika 12: Miklavževanje okoli leta 1970 (Brecelj, 2000: 65).

Župnik Bogomil Brecelj je pomagal pri graditvi župnijske dvorane; pozneje so jo Doberdobci uporabljali za različne prireditve, predvsem za miklavževanje. Tako je napisal župnik Brecelj (2000: 66) v svoji knjigi: »Zakaj dvorana? Kakor don Bosco, sv. Ignacij in drugi ljubitelji

mladine potrebujemo tudi v sedanjih časih *ubi consistam*, to je primerne prostore. Hvala bogu in številnim dobrotnikom, da nam je uspelo! In koliko lepih prireditvev, koncertov, srečanj, razstav in veselj!« Nunca Rosina se spomni, da ko je imela 13 let, je po maši skupaj z drugimi sovrstniki hodila po vasi, da bi nabirali nekaj denarja za graditev nove župnijske dvorane.

Slika 13: Miklavževanje okoli leta 1970 (Brecelj, 2000: 65).

Vaščani so poskrbeli tudi za obdarovanje starejših. 5. decembra popoldne se je po vaških ulicah sprehajal sv. Miklavž z angeli in hudičem. Ustavljaj se je pri vsaki hiši, v kateri so živeli ljudje, ki so bili stari od 80 let naprej. Podaril jim je vrečke s *pistači* (arašidi), mandarinami in bombončki.

Slika 14: Miklavž obišče starega vaščana iz Dola 5. 12. 2007 (Vir: slika je v lasti Martine Croselli).

1.2.3. BOŽIČNI DNEVI

D. J. Ovsec pravi, da je bilo že pri starih narodih rojstvo sonca velik praznik in to se po našem koledarju zgodi okoli 25. decembra. V tistih časih so ljudje razumeli, da sta vrnitev sonca

in rast dneva znamenje prebujanja, oživljanja narave, odrešenja in osvoboditve od človeškega strahu pred temo, mrazom, smrtjo in pogubnim vplivom sovražnih naravnih in nadnaravnih sil. Spomin na poganske obrede in praznike se je ohranil do današnjih dni, in sicer v obliki tradicionalnih obrednih obhodov po vaseh, koledovanja, prižiganje kresov in vedeževanje (Ovsec, 1993: 50).

Niko Kuret je v knjigi *Praznično leto Slovencev I* s takimi besedami predstavil čarobni zimski čas: »Božič se obhaja sredi trde zime, ko naravne sile počivajo, ko je moč sonca do kraja pošla, ko mraz in led vklepata vso naravo v spone navidezne smrti. To je čas, ko se vsakdo, kdor le more, drži doma, in ko se je starosvetna družina zbirala okoli tople peči. Svetonočni spomin ožarja te dneve, ki jih domiselna simbolika povzdiguje tudi na zunaj: božično okrasje z dreveščkom, kateremu je novo pojmovanje požlahtnilo nekdanji poganski smisel; jaslice in luč v njih, ki stalno spominjata na zmago svetlobe nad temo in milosti nad grehom; obredi, ki jih opravlja kot posebno svečeniško službo hišni gospodar in ki so docela prekrili nekdanje poganske obrede.« (Kuret, 1970: 116)

Božič je v doberdopski občini družinski praznik, ki ga je zbrana družina vedno praznovala doma. Obiski ta dan niso bili v navadi, pravzaprav po starem izročilu niso bili dovoljeni. Priprave so zaposlile vso družino. Gospodar je moral pospravljati okoli hiše, v hlevu in gospodarskih prostorih, ženski del družine pa je urejal notranji del hiše in pomagal gospodinji pri peki. Družina je čakala polnočnico v kuhinji, v kateri je bil špargert. Tako je gospa Vilma opisala, kako se je pripravila na vigilijo:

»Zdej ti povjam, da sm bla takua naveličena, ker muaja mama mi ni ubuoyla za nrdit žolc (župa prežgana). Žolc smo ya začeli pejčt dan prej. Tisti dan su huodili ciyani po hišah, prašt kožico in kašan soudkt. Ti ciyani, ki so krožili okuoli, so imjəli vrtiljake. Za kuhati žolc nam je takua navleklo, da smo komej, da smo uteynili se odpraviti ob punoči h maši. Moški su prej šli u yostilno in potem šli h maši. Žiənske su muorle ostat doma an kuhət žolc 9 ur. Žolca smo puole pojədli za zajtrk, ko su prihajali domou iz jutranjske maše an za kosilo in če je ostalo, tudi za sv. Štefana.«

V kotu sobe so pripravili božično drevesce in jaslice. Niko Kuret (1970: 101) pravi, da je namen jaslic doživljanje dogodka, ki ga predstavljajo. Jaslice so v pomoč pri pobožnem premišljevanju o Kristusovem življenju. Iz pričevanja vaščanov sem odkrila, da so v doberdopsko občino prišle pozneje, šele po prvi svetovni vojni, pod vplivom italijanske navade. Za krašenje domov so uporabljali zimzelene rastline. Razkril je, da so nekoč verjeli, da se v zimzelenem rastlinstvu skriva življenjska moč. Drevo ali rastlino, ki kljub zimi ohranjata svojo življenjsko moč, je ljudstvo nekoč častilo kot čudežno bitje, ki lahko tudi podeli življenje. To bitje so začeli v

znamenju spoštovanja in češčenja okraševati s pisanimi trakovi in zlatimi lističi (Kuret, 1970: 89–90). Učitelj Zdenko Vogrič je med svojim raziskovanjem v goriški pokrajini odkril, da so že v Gabrjah pri Gorici pred prvo svetovno vojno v kotu izbe postavljali drevesce. Po navadi so v tistih krajih uporabljali bor. V doberdopski občini, ki je na Krasu, so uporabljali brin (Vogrič, 2007: 64). Dušica Kunaver in Brigita Lipovšek v knjigi *Slovenske šege ob božiču in novem letu* pojasnjujeta izbiro Kraševcev, in sicer: brinov grm daje varno zavetje pred vsemi zlimi duhovi. Legenda, ki jo poznajo Kraševci in Notranjci, trdi, da je brinov grm dal zavetje Materi božji, ko je z Detetom v naročju bežala pred Herodom. V zahvalo je dobil križ, ki je vtisnjen na vsaki njegovi jagodi. Zaradi križa se brinja bojijo čarovnice, jage babe, volkodlaki, hudiči in druga hudobna bitja. Brin je celo varoval dom in hlev pred hudobnimi bitji (Kunaver, 2005: 28). Tako pripoveduje nunca Marija o krašenju domov:

»Za božično dreviasce smo rabli brin an spodej smo ložli čuoke, al pej kašnu koreninu. Ni blo niti soudou za kupit. Za jaslice smo dialali na raka zas cunjami. Je blo važno, da smo nardili sviatu družinu an ovčke. Ma jaslice su pāršle puole, če ne prej je blo samo darvo.«

Tudi nunca Natalia je podobno opisala:

»Pār naši hiši smo dialali vedno božič, jaslice an driävček. Jaslice so ble buolj na mejhno, ker nismo imjali tækaj prostora. Ma driävček je imjal ta glavnu vloyu. Jaslice su ble iz lesa. Naš tata je bol u kantirji an je nardu duosti takih riäči, ki puole smo dali u jaslice. Božič je bol narat vsako liäto. Zdej ya dialaste poprej, ma an buot se je dialu samo dan prej. Smo ya dialali po nueči tudi do punoči.«

1.2.3.1. BOŽIČNE JEDI

D. J. Ovsec pravi, da je božič za številne Slovence najpomembnejši in najlepši družinski praznik. Praznujejo ga, tako kot so ga že v 20. stoletju, tako v vernih kot v nevernih družinah, saj pomeni vrhunec koledarskih praznovanj (Ovsec, 1993: 69). Raziskovalka Maja Godina Golija (2008: 119) pa pravi, da so družine, ki so ohranile praznovanje božiča kot najpomembnejšega družinskega praznika, kljub težkim gmotnim razmeram poskušale tudi na božični večer in sveti dan pripraviti praznično mizo, polno božičnih dobrot.

Niko Kuret pravi, da je na božični večer vladal post, ki so ga ljudje praviloma spoštovali. Imenovali so ga tudi *veseli post*, zaradi pričakovanja Zveličarjevega rojstva (Kuret, 1989: 326). Jedli so različne postne jedi, predvsem juhe in močnike. Medtem ko so čakali polnočnico, so

skuhali in pili *punč*. To je topla pijača, narejena iz belega vina in z jajcem. Nunca Natalia jo je tako opisala:

»Náš tata je tol zmiãrej, dã smo nãrdili punč. Ya nãrdiš tãkuã: muoreš ložet biãlo vino nã mrzlo, nuoter vržeš cuker in eno jejce stepiãš an ya muoreš vret. To je vino slãdko z jajcem. Ma je bol tãkuã močan, dã si se kar potila, ko si ya pila. An to je blo samo zã božič. Jaz ya nãrdim še zdej vsako liãto.«

Vigilija je bila dan, ko so gospodinje pripravljale jedi za božično kosilo. Za božič je bilo praznično tudi na mizi. Že ob prvem mrazu so klali prašiče, da bi bile shrambe založene s kolinami. Za najlepši dan v letu je gospodinja pripravila nedeljsko kosilo, in sicer: juho, krompir v kozici, ohrovt v kozici, košček mesa iz juhe, repo v kozici, kislo zelje, za sladico pa so imeli pinco ali gubanico. Gubanica je bila, kot pravi nunca Vilma, obvezna in so je morali speči toliko, da so lahko jedli tudi za novo leto in jo darovali sosedom in dobrotnikom. Tako je gospa Vilma opisala nastajanje gubanice:

»Ni enostavno dialãt yubanco. Prej smo muoreli ribãt oriãhe, rožiče, an malo limona an puole smo use skupej zmiãšãli. Ta sestavina se imenuje fulja, ki se da nuotãr u yubanci. Zã testo je šlo 1 kg moke, 10 – 12 dag kvasa, to su potem dali h kraju nã štedilniku, so dodali še malo muoke, kvasa in še malo mliãka in potem pustili dã vzhaja. Smo pustili, dã počiva. Potem smo vzeli vãn testo, smo dodali fuljo, liãpu zãvili, namazali testo z jejcem in potem počakãli, dã se šparyert duobro seyreje. Tisti dan smo nãrdili več yubanc, tãkuã dã smo lãhko pojãdli tudi zã novo liãto in tudi darovali sostiãdãm in dobrotnikom.«

1.2.4. SVETI ŠTEFAN

Po adventnem postu je bil sv. Štefan prvi dan veselja, in sicer je bil namenjen obiskom. Niko Kuret (1970: 190) tako opisuje tega svetnika: »Sv. Štefana slavi Cerkev kot prvega mučenca [...] V Srednji in Severni Evropi je sv. Štefan konjski patron [...] Sv. Štefan je postal zavetnik konj in živine sploh, ker je nadomestil neko božanstvo, ki je indoevropskim ljudstvom varovalo konje in živino [...] Ker je bil praznik germanskega boga Froja, zavetnika konj in živine, in njegovega domnevnega slovanskega vrstnika Velesa v času okoli zimskega kresa, je kar naravno, da je moral sveti Štefan prevzeti njuno mesto [...]«

S. sv. Štefanom se je začel čas plesov in zabav. Mladina se je zbirala in po vaseh prirejala plese in zabave. Tudi v doberdobski občini so slavnostno praznovali sv. Štefana. Za kosilo so imeli

žolec in ostanke obilnega božičnega kosila. Ob popoldanskih urah so priredili ples v stari telovadnici ob glasbi harmonike. Tako so o tej prireditvi povedali doberdobski vaščani:

Nunca Mila: *»Smo šli pliašt tām, kjer je bila stara telovadnica. Je bla mižiārja, je bla na armonika an konac. Prej smo jādli, kar je ostalo zə božič. Altrochè zdej, ki smo pijani uod kruha. Fešta je bla do 2. ponueči.«*

Sv. Štefan je bil poseben praznik tudi za otroke. Na ta dan so igrali tipično igro, ki so jo imenovali »piti – piti – piti«. Podobno navado sem zasledila v okolici Kostanjevice na Dolenjskem, vendar jo tam uporabljajo za vigilijo. O njej pripoveduje Niko Kuret v knjigi *Praznično leto Slovencev I* (Kuret, 1970), v kateri pravi, da so za božič trosili lešnike in orehe po hišah. Govorili so: »Picki, picki!« Nato so potresli vse suho sadje po tleh. Kdor koli je prišel v hišo, so ga vprašali: »Kje imaš lešnike?« Sosedje pa so vabili drug drugega z rekom: »Le pridite orehe trosit!« (Kuret, 1970: 137)

Igro so podobno igrali tudi v doberdobski občini, in sicer tako, da so imeli babice ali dedki v žepu orehe. V izbi so jih metali na tla in govorili: »Piti – piti – piti!« Otroci so pobrali vse orehe in jih pojedli. Niko Kuret (1970: 138) poudarja, da to, da iznenada nekdo vrže v hišo orehe in lešnike, močno spominja na obiske in darove Pehtre babe na severozahodnem robu slovenskega ozemlja. Tako sta nunci Natalia in Vilma opisali to igro:

Nunca Vilma: *»Muəja nona je imjəla vedno oriəhe u varštəh in je rjəkla: 'Piti–piti–piti!' an vəryla na tla usje oriəhe, včasih tudi pomaranče. Otruoci so se zabavəli təkua, də su jəh pobirali.«*

Nunca Natalia: *»Tata je tisti dan pərnese oriəhe an je luču po hiši an je diəlu: 'Piti-piti-piti!' Otruoci su se porivəli po hiši an su lovili tiə oriəhe an puole pojədli.«*

1.2.5. SV. SILVESTER IN NOVO LETO

Zadnji dan v letu so doberdobski občani praznovali doma ali v *šaleti* v stari telovadnici ob spremstvu dobre glasbe in plesa. Niko Kuret je opredelil silvestrske večere kot vesele in zabavne ure pred polnočjo, ko se ljudje poslavljajo od starega leta. Večerne plesne zabave in hrupne prireditve, kakršne so v zadnjih desetletjih prišle v navado, so bile našim prednikom, zlasti na kmetih, tako rekoč neznane. 1. januar je dan, ko gredo po vasi sprevodi otrok in mladeničev, ki voščijo vsem dober začetek novega leta, zdravja, uspešnosti in blaginje (Kuret, 1970: 231). Nato je razložil, da ob vsakem začetku leta želimo drug drugemu vse najboljše. Tudi v tej želji tiči

prastara vera; mogoče so v prejšnjih časih izkoristili prvi dan v letu za posebne čarodejne priprave in za to, da so uporabili magične sile v svoje namene. Eden izmed najimenitnejših »prehodnih« časov v človekovem vsakdanjem življenju je prehod iz starega v novo leto. Ljudje si že od nekdaj ob tej priložnosti želijo sreče in zdravja (Kuret, 1970: 247). V doberdobski občini so na ta dan koledovali otroci. Hodili so po hišah in na različne načine voščevali za novo leto. V zameno so dobili jabolka, orehe, lešnike, mandarine, včasih tudi denar. Med raziskovanjem sem spoznala veliko različic novoletnega koledovanja. Koledovanja v Doberdobo, na Poljanah, v Dolu in Jamljah so si podobna, vendar se tudi malo razlikujejo. Nunca Vilma je živela v Doberdobo približno šest let, potem se je preselila v Dol in se na koncu poročila na Poljanah. Tako mi je opisala svoje otroške spomine:

»Nə Poljanəh so otruoči huodli uod hiše do hiše an voščili vaščane s tiəmi besiədəmi: »Sem deklica mlada, voščila bi rada, voščiti ne znam, vam roko podam.« U zameno so dobili oriəhe, liəšnike, mandarine an tako. Če adneya otruoča smo imjłəi bolj rəda, smo mu dali kej več. Jst sem živiəla u Doberduobu do šiəst let. Ta dan sem krožla okuoli z muəju sestrično. Però v Doberduobu nismo hodili do vsake hiše, ker je velika vas. Hodili smo voščiti samo sorodnikəm in sosiədəm in bratəm.«

Nunca Mila pa je dopolnila:

»Je bol en dovere zə jət okuoli voščiti. Smo təkua čakəli tisti buot zə jət okuoli. Mi smo voščili təkua: Vən uoščəmo novo ljiəto, də bi učəkəli še dənəs no liəto, zdravi an vesjeli u naši dežiəli.«

V Dolu so za novo leto voščevali drugače. Fantje so 31. decembra hodili od hiše do hiše in pod vsako mizo do drugega dne pustili *vrzuoto* (ohrovt). Ohrovtovo glavo so uporabili kot obliko voščilnice za novo leto tudi v Mirnu, kot je zapisal Niko Kuret: »V okolici Gorice (Miren) se je še do danes ohranila stara šega, da nese vsak fant svojemu dekletu ob novem letu v dar *vrzwəto*, okrašeno s pocami, nabranimi na nit.« (Kuret, 1970: 251) To mi je razložila nunca Vilma:

»Uoni so ku voščilo rabli vrzuoto. Su pəršli u hišu, dali vrzuoto in jo pustili təm do druyeyə dne. Dan puole so jo pərišli iskət. To su diələli, təkua də so dvakrət voščili novo liəto.«

Nunc Mario je osebno doživel to tradicijo in jo je tako opisal:

»Smo uoščili: 'Srečno novo liato!' An smo vryli vrzuote pəd mizu, to je blo samo u Jamljəh. An matere su nəm dale nəzaj kəšən mandarin al kəšnu lircu. Smo bli prau kontenti. Smo hodili uod hiše do hiše.«

1.2.6. SVETI TRIJE KRALJI

Niko Kuret je zapisal, da so nekoč imeli staro navado, da so po samostanih in tudi po drugih hišah zvečer pred sv. tremi kralji blagoslovili sobe. Po vseh prostorih in poslopih domačije so molili, kadili in kropili z blagoslovljeno vodo. Posebnost tega domačega obreda pa je, da med njim na vrata s kredo s tremi križi zaznamujejo začetnice imen sv. treh kraljev in letnico novega leta (Kuret, 1970: 285). Ko sem raziskovala to navado, so mi ljudje povedali, da je župnik prišel blagoslovit hišo in hlev in z belo kredo napisal na vrata prvo črko vsakega svetega kralja, in sicer G (Gašper), M (Miha) in B (Boltežar) ter dodal leto. Andreina Ciceri je takole razložila pomen obreda: »Formula Svetih treh kraljev je pridobila pri ljudstvu čarobno vrednost [...] veliko strahu so vzbujale sile, ki so se sproščale v dvanajsti noči, ko so negativni vplivi postali močnejši, potem pa so bili dokončno premagani.« (Ciceri, 1983: 613) Namen obreda je bil torej braniti vaščane pred duhovi, ki so se pojavili prav med dvanajsterimi nočmi.

6. januarja se prireja koledovanje ob sv. treh kraljih. V bližini Doberdoba, na Vrhcu sv. Mihaela, se še danes ohranja ta navada. Poznali so jo tudi v doberdobski občini, pa se je žal izgubila. Nunca Vilma je tako pripovedovala o obliki kolednice:

»Fənti so krožili po vasi in so puojeli: 'Trije so kralji v deželi, Marija rodila Jezusa.' An šje dodali: 'Naj bo prasec in prsica nam prtiček klobasica.' Ta tradicija je bila pousuod u doberduobški občini.«

Doberdobska kolednica ob svetih treh kraljih je podobna vrhovski, nunca Vilma je namreč povedala, da so Vrhovci posneli obliko doberdobske kolednice. Na začetku sem bila prepričana, da se je gospa zmotila. Potem sem prebrala knjigo *Sveti Blaž je imel devet sestra*, ki jo je napisala nunca Pjepa iz Manderja v doberdobski občini. Prav med temi starimi zapiski sem dobila staro doberdobsko kolednico ob sv. treh kraljih. Nunca Pjepa (Lakovič, 2010: 31) je napisala, da ni bilo večjega veselja za mladino kot ob svetih treh kraljih, ko so vsi fantje iz vasi koledovali od hiše do hiše s pušpanom okoli klobuka in peli kolednico. Pred vsako hišo so zapeli:

*Marija lomi vejčico,
da bo sadila senčico.*

*Nato pa vsi enoglasno:
Tri kralji v deželi.
Ko so vstopili v hišo, so zapeli:*

*Dober večer, gospodar in gospodinja,
gospodar in vsa ta hišna družina,
Bodi Bog z vami in Marija,
sveti Peter iz Rima,
ki rajske ključke ima.*

*Vsem dušam raj odpira,
odpiraj tudi našim,
da pojdemo tja gor k vašim,
od kamor zvezda venkaj gre.*

*Visoko nam je vzhajala,
še širše nam je svetila,
da se je nocoj en kralj rodil,
en kralj rodil, usmiljen Jezus.*

*Pred olekom, pred oselkom
olek ga je vdihoval,
oselek ga je spoštoval,
da je to dete en pravi Bog,
en pravi Bog, usmiljen Jezus.*

Po petju so se začele prošnje. Če je bil gospodar pri hiši, so mu tako zapeli:

*Gospodar za kot sedi,
en tolar v rokah drži,
da bi mu Bog dal tu mizu,
da bi nam ga potisnu.*

*Ali:
Pepo, pojdi na kason*

in doseži ta večji klobason.

*Mi smo od Devina,
nam pritiče dopjo vina.*

*Mi smo od Kanala,
nam pritiče dva bokala.*

Če so bila dekleta pri hiši, so zapeli:

*Za hišo rastejo preklce,
v hiši so ledih deklce.*

Na koncu so zapeli še zahvalno pesem, toda samo, če so dobili v dar krono ali dve. Če niso bili zadovoljni z darom, je niso zapeli. Po hvalnici so odšli in otroci so jim sledili.

*Ta pesem ti je pojena,
ljuba deklina poštena.
Za tvoje vredno poštenje ali družino
Bog ti daj zdravje in veselje.
Tri kralji v deželi.
(Lakovič, 2010: 31)*

V Kuretovi knjigi (1970: 257) sem našla kolednico s Krasa, ki je podobna stari doberdobski kolednici. Obe opisujeta Mater božjo na zlatem stolu na visoki gori z mladim Detetom v naročju. V spodnjih vrsticah je končni del kolednice s Krasa:

*Ta pesem ti je spojana
na tvoje lepo poštenje:

Daj ti Bog zdravlje, veselje
in vi, nebeški angeli! ...*

1.2.7. PUSTNI ČAS

D. J. Ovsec pravi, da z besedo pust mislimo na dneve pred pustnim torkom. Izhaja iz besede post in se navezuje na dan pred pepelnično sredo. Pustni čas sega od sv. treh kraljev do torka pred pepelnico. Od tistega dne pa so se ljudje držali strogega posta, ki je trajal 40 dni, in sicer do velike noči. Pust je nekako povezan s praznovanjem novega leta. Veliko je bilo dokazov, da bi moral biti prvi novoletni mesec marec. Po rimskem koledarju je bil december deseti in februar dvanajsti mesec. Ime februar izhaja iz besede februa, februorum – to pomeni čistilo. Mesec februar je bil torej mesec očiščevalnih obredov, saj ga lahko primerjamo z današnjim postom; isti namen imata, in sicer, da stopimo v novo leto (marec) psihično in fizično čisti. Obstajala so t. i. marčevska veseljačenja in radovanje, ker se je sonce spet dvignilo. Praznovali so z veliko pijače in jedače (tako delamo še zdaj v pustnem obdobju) (Ovsec, 1993: 93).

Nekoč so res noreli ves ta čas, danes se pustuje v glavnem zadnje tri dni. Imenujemo jih debela nedelja ali mali pust, pustni ponedeljek ali srednji pust in pustni torek ali veliki pust. V Doberdobi jih poimenujejo drugače: prvemu pravijo *pustnica*, drugemu *pustič* in tretjemu *pust*. Med temi dnevi se je bilo pomembno najesti in napiti, ker so se bali posta; stari reki namreč pravijo: »Pust je dober mož, pepelnica pa revna žena.« in »Pust je krivih, a mastnih ust.« (Vogrič, 2007:85)

Niko Kuret pravi, da so vsa ljudstva sveta na začetku verovala, da se ob določenih časih v letu vračajo duhovi umrlih iz onstranstva in obiskujejo svoje domove. Taki časi so navadno ob koncu leta, koledarskega ali sončnega, okoli najkrajšega dne in najdaljše noči ali pa takrat, ko zima prehaja v pomlad. Ob dnevih, ko se po njihovem verovanju duhovi umrlih vračajo na ta svet, se jim približajo tako, da se našemijo in jim postanejo vsaj na zunaj podobni. Potem, menijo, gredo duhovi vanje in se utelesijo v njih. Kar koli počnejo našemljenci v takem stanju, ne počnejo oni, ampak duhovi. Med obredji nehajo biti ljudje in so, tako verujejo, samo utelešeni duhovi pokojnikov (Kuret, 1965: 12). Glede na to lahko vidimo naše šeme in pusta v čisto drugačni luči. Seveda, poganske predstave so izginile, toda šeme in pustna razigranost so ostale. Značilnost starosvetnih šem je, da se maskirajo samo fantje. Fantovske družbe so namreč že zdavnaj prevzele to pravico od starejših moških družb. Res je, da je veljalo tudi na doberdobskem ozemlju pravilo, da lahko pustujejo samo moški, ki so plačali fantovsko članarino. Zdaj se šemijo in koledujejo tudi ženske, razen v Dolu, v katerem je navada fantovske družbe še vedno veljavna.

1.2.7.1 PUST IN PEPELNICA V DOLU

Ko sem raziskovala šege ob doljanskem pustu, mi je nunca Milka povedala, da so bile na obhodu različne pustne šeme, kot so mož, žena in pust. Tako mi je pripovedovala:

»Tudi med uojsku je bol pust praznik zə otruoke. Pusti su təkɾət pəršli in puojeli s harmoniku. So bli oblečeni liəpu, malo bolj čiədno. Su ble dve maškere. Adna je bla žiəna nu druji je bol muəž. Druji so bli nəvadno oblečeni. Tisti, ki je bol oblečian prau u pusta, je bil obliəčen prau yrdo, ka je bol raztryən in se je vəlu po tliəh. Če je aden tiku tisteya, ki je bol oblečen zə žiəno, muəž je imiəl kuhenco an je udarjal tisteya, ki se ji je približu. Po hišəh su ble pripravljene mize, ki nə krožniku su ble klobase, jajce in špek. Kdu je imu vino, je dal tudi vino, ki puole smo usi popili zvečiar nə fešti pər Fərliəteh.«

Gospa je imela 90 let in pomislila sem, da je pri pripovedovanju lik pepeljubarjev pri doberdobskem pustovanju pomešala z vrhovskimi pepeljubarji. Potem pa sem v knjigi *Drobtinice iz goriških šeg in navad* (Vogrič, 2007) prebrala zanimiva pričevanja o pustu v Dolu. Franc Pahor – Micatov je opisal pustovanje v Dolu, saj se ga je udeleževal že v letih pred drugo svetovno vojno. Takrat so bili res težki časi zaradi gospodarske krize, še bolj pa zaradi hudih razmer pod strogim političnim režimom. Vendar je imelo pustovanje večjo težo kot danes. Fantovska družba se je zbrala na seji v vaški gostilni že mesec dni pred koncem pusta. Glavni liki so bili pustni par, maškare, oče in mati. Preostali fantje so sledili v sprevedu nenašemljeni in snažno, praznično oblečeni. Dovoljeno je bilo le malo mazanja in šminkanja. Na seji so določili, kdo bo odgovoren za *kas*, tj. nabiranje darov, ter organizacijo kosila in večerje. Na debeli četrtek so se zadnjič zbrali za dokončni dogovor o pustovanju. Mlajši fantje, ki bodo sprejeti v fantovsko družbo, so morali takoj odplačati fantovščino. Na pustič so se fantje zbrali na Palkišču pri rakacu (drevo). Nato so se odpravili peš do Bonetov, razvrščeni po štirje v spremstvu harmonike. Vsi skupaj so peli: »Regiment po cesti gre ...« Od Bonetov naprej se je *šlo po hišah*. Spredaj sta tekla pusta, oblečena v stare cunje, s pokritim obrazom. Pri tem oblačilu je značilno, da je človek opasan in čez prsi in hrbet križem opleten s *kitovljem* – to je tisto, kar ostane od koruzne kite, potem ko je kmet pobral storže. Pusta sta vihtela v rokah *kalceto* (nogavico) s pepelom, s katero sta oplazila vsakogar, ki sta ga dosegla, še najraje dekleta in otroke. Nista bila divja, a vseeno so se ju otroci bali. Pusta sta bila fanta, ki sta morala na nabor. *Fjehtala* (nabirala) sta po hišah denar za prihodnje stroške. V sprevedu so sledile maškare: to so bili novinci, ki so jih zvečer dokončno sprejeli v fantovsko družbo. Ti so se oblekli v ženske in niso smeli nositi krinke. Vsaka ženska je imela svojega

kavalirja (spremljevalca). Za njimi je korakal sprevod fantov, ki praviloma niso bili našemljeni. Med njimi je bil tisti, ki je bil odgovoren za *kaso*, in drugi, ki je dajal v koš jajca, klobase in druge nabrane dobrote. Pusti so nosili tudi *pletenko* (veliki zaboj za vino) in pri vsaki hiši nabrali po nekaj litrov vina. V zameno so fantje na dvorišču zapeli dve pesmi. Obvezno so morali zapeti *Pust se je oženil* in eno narodno. Harmonika je nato zaigrala še dva plesa in fantje so zaplesali z gospodinjo in domačimi dekleti. Zadnja v vrsti sta bila mati in oče vseh pustov. Bila sta čedno oblečena, toda stara in betežna. Mati je tožila, moledovala in skušala stisniti kakšno solzo. Oče je našteval hišnim gospodarjem vse bolezni, križe in težave svoje žene in prosil za majhen prispevek za prazno domačo blagajno in kaj za pod zob. Denar je ostal materi kot nekakšna odškodnina za vse gorje, ki ga je morala tisti nesrečni dan pretrpeti. Pusti so se ves dan znašali nad ubogo starko: neusmiljeno so jo topli, butali, suvali, metali na tla in teptali. Edino orožje, ki ga je imela, je bila lesena kuhalnica, s katero se je branila. Vsaka hiša je pustom ponujala vino, in to že v jutranjih urah. Fantje so se zavarovali tako, da so spili jajce ali dve, da jim vino ne bi škodovalo. Okoli poldneva jih je čakalo praznično kosilo v gostilni pri Roži. Po kosilu se je pohod nadaljeval do Devetakov in ob mraku so se vrnil v Palkišče. V velikem zgodovinskem skednju na Palkišču je bil ples, to je veljalo še iz obdobja Avstro-Ogrske. Glavni godec je bil harmonikar, pomagali so mu tudi fantje s kakšnim klarinetom, kitaro in bombardinom. Najstarejši fant je mlademu prebral zakone fantovske družbe, smešna vprašanja in perverzne uganke. Na koncu so ga krstili tako, da so ga oblili z vinom in mu dali pijačo iz nočne posode. Fant je takrat dobil *patent* (potrdilo), da je sprejet v fantovsko družbo. Pri krstu je dobil ime, ki mu ga je naložil stari fant. To ime se ga je držalo vse življenje in vsi v vasici so ga tako klicali. Zabava se je zavlekla do poznih ur. Nato so šli fantje spat po skednjih. Vstali so šele za kosilo in pojedli, kar je ostalo od prejšnjega dne. Popoldne so šli pustovat po drugih vaseh.

Slika 15: Doljanski pustarji leta 2005 (Vir: slika je v lasti društva Dol - Poljane).

V sredo je novince čakala druga obveznost, in sicer so morali pripravljati slamnatega moža, pusta, ki je vsako leto dobil drugo ime. Pusta so popoldne nosili po tistih hišah, v katerih so bila dekleta. Tam so pili in plesali. V mraku je sodnik na Palkišču pri rakacu prebral vse pustove grehe, pomanjkljivosti in neplačane dolgove, nato še obsodbo in oporoko. Na koncu ga je lovec ustrelil s puško. Nato se je začel pogrebni sprevod in gospod, oblečen v dolgo *flajdo*, je usmerjal vaščane do določenega kraja, tam pa so pusta zažgali (Vogrič, 2007: 88–91). Tako se še danes konča pust v Dolu.

Slika 16: Pust v Jamljah okoli leta 1970 (Vir: slika je v lasti družine Žurin s Poljan).

1.2.7.2 PUST IN PEPELNICA V DOBERDOBU NEKOČ

V knjigi *Drobtinice iz goriških šeg in navad* (Vogrič, 2007) je avtor opisal staro pustovanje v doberdopski občini. Na *pustnico* so imele žene in dekleta svoj praznik. V skupinah so se zbirale po hišah, se malo našemile, cvrle fanceljne in pripravljale glavno pustno jed, *šnite* (ocvrt kruh s sladkorjem). Skupaj so se veselile in niso hodile na obhode po vasi – zvečer so se namesto tega odpravile na ples. V vasi so plesali vse tri zadnje dni pusta. Na *pustiča* so praznovali fantje, ki so bili člani fantovske družbe. Vsak se je po svoje našemil, potem pa so se zbrali na določenem kraju in začeli obhod po vasi. Obiskali so vse hiše in pobirali darove. Mlajši fantje, ki so bili komaj sprejeti v fantovsko družbo, so imeli preizkusno dobo. Otroci takrat niso pustovali, pa tudi na obhode niso hodili zaradi revščine, saj so bili ljudje v hudi denarni stiski. Na pusta so se zgodaj zbrali »ta poročeni«. Oblekli so se v najbolj stare, raztrgane hlače, kamižole, srajce in pelerine. Zdenko Vogrič natančno opisuje pustarje iz Doberdoba: »Še bolhe ne bi skočile v tiste cunje. Ko

se je šema najedla klobas in napila ter po celodnevem tekanju po vasi še prepotila, je iz nje zaudarjalo po dihurju. Klateški pes ni niti povohal zdelanega, smrdljivega pusta, ki je zaspal v jarku, tam za štalo, in se ga je v velikem loku izognil. Pusti so si počrnili obraz s sajami iz kotla na ognjišču, nekateri pa so si potegnili čez obraz strgano črno nogavico.« (Vogrič, 2007: 96) Glavni pustarji so bili tisti, ki so se opletli s *štrjecami*, in sicer z ostanki koruznih kit. Tako našemljeni so šli od hiše do hiše v spremstvu vesele glasbe harmonike in ob petju pustnih pesmi. Stopili so na dvorišče in starešina je potrkal na vrata. Prikazala sta se gospodinja, ki je imela v *firtuhu* nekaj jajc in klobas, in gospodar z bokalom *petjota*. Treba je imeti v mislih, da takrat ni bilo blaginje. Kmetje so imeli le nekaj trt, zato so pridelali bolj malo vina. Nekaj so ga hranili za posebne priložnosti, ob težjem delu pa so si pomagali. Za dobljene dobrote so se zahvalili s plesom z gospodinjo in hčeram in pobožali obraze deklet z rokami, umazanimi od saj iz kotla. Na cesti so namazali še druge moške in jih s tem vključili v sprevod. Uganjali so burke in vedno se je pripetilo kaj nepredvidenega, da je bilo veselje še večje. Pustno rajanje je trajalo ves dan. Nabrane dobrote so nesli v gostilno in si naročili večerjo. Po navadi so jedli frtaljo s slanino in klobasami. Plesna zabava se je nadaljevala vso noč. Proti jutru, na pepelnico, so se plesalci vrnili domov na zasluženi počitek (Vogrič, 2007: 96).

Zunaj so ostali samo grozno našemljeni pepeljuharji, ki so se s *calcjetami*, polnimi pepela, skrivali za vogali hiš in čakali na pobožne ženske, ki so se vračale od prve maše, ter na mlekarice, ki so nosile mleko v Tržič. Pepeljuharji so jih napadli in jih topli z nogavicami. Od poročevalcev se jih je spomnila samo gospa Milka, zato menim, da je ta navada izginila v obdobju poitalijančevanja. Nunca Milka je pepeljuharje tako opisala:

»Dali su pepel v eno noyavicu, adni su dali tudi kamne, in su mečali te noyavice proti človiaku. U Doberduobu su bli najbolj hudi na pepelnici. Su šaldu tukli Doberduobce. Uod Doberduoba smo šli po Zayraji dāmu piāš, tākua dā nismo dobili Doberduobcev.«

Proti popoldnevu so se vsi srečali v osmici in pripravili slamnato lutko z imenom Lovre. Slamnato lutko so oblekli v najbolj umazano in strgano obleko. Lovre je ležal v osmici do popoldneva, ko so ga končno dvignili in nesli po vasi. Junaka pogreba sta bila duhovnik, ki je vneto škropil z vinom po ljudeh, in fant, ki je imel kadilnico, iz katere se je vil smrdljiv dim iz gorečega suhega kravjaka. Štirje pogrebci so nosili Lovreta na *škaleti* od voza. Pogreb se je končal brez velikih ceremonij na *križadi* pred Pirčevimi. Opis navade s stricem Lovretom sem zasledila v knjigi Nika Kureta: »Podobne šege živijo še danes v Doberdobu. Kralj doberdobskih pustnih šem je slamnati Lovre. S konjsko vprego in z godbo ga v velikem sprevodu spravijo do njegovega

konca. Na mestu prebero njegovo šaljivo oporoko, v kateri ošibajo vse, kar je bilo v kraju narobe in kar prebivalce žuli. Nato pa zažgo.« (Kuret, 1984: 360) Andreina Ciceri pravi, da imajo v Furlaniji za zadnji pustni dan ali prvi dan posta navado, da organizirajo proces personifikacije Pusta, na katerem razpravljajo o vseh njegovih nepravilnostih, ga obsodijo na smrt, organizirajo pogreb in ga nazadnje sežgejo, utopijo ali vsekakor dokončno uničijo. V nekaterih vaseh Pust, preden ga umorijo, napiše smešno oporoko. Pust je po navadi ponazorjen z rdečelično lutko, ki včasih nosi masko (Ciceri, 1967: 26).

Slika 17: Pustarji iz Dola v Bonetih 4.3.2019 (Vir: slika je v lasti Grete Lefons).

1.2.7.3. PUST IN PEPELNICA V DOBERDOBU DANES

Danes pustujejo tudi dekleta in otroci, kot pravi tudi Zdenko Vogrič. Otroci so po navadi oblečeni v kupljene obleke in ne prehodijo vseh ulic, saj je vasica velika. Matere jih popoldne zberejo v župnijski dvorani, v kateri jih čakata obilna zakuska in rajanje. Nabrano blago si včasih razdelijo in nesejo domov. Pustni sprevod se pomika po običajnem redu. Za harmoniko stopata nono in nona, »ta glavni«, opleten s *štrjecami*, in nabiralca s košaro. Sledita dva pusta, ki porivata *barelo* s 50 – litrskima pletenkama za belo in črno vino. Vaščani jih pri hiši lepo sprejmejo in pogostijo, pusti pa zapojejo in zapešejo z njimi. Obhod vasi traja 11 ali 12 ur. Zdaj se oblečejo v moderne kupljene maske. Pusti ne mažejo več ljudi s sajami, ni več pepeljubarjev in ne strašijo več otrok. Med obhodom Doberdobci naberejo po 4 pletenke vina in do 100 jajc ter druge dobrrote in denar (Vogrič, 2007: 97).

Slika 18: Doberdobski pusti leta 1978 (Vir: Lakovič, 2010: 39).

Na pepelnico napoči velik dan. Pusti se zberejo v osmici pri Kukukovih in pojejo *marendo*, to je slanik s čebulo, ki pomaga želodcu pri prebavi. Na dvorišču pripravijo slamnato lutko, jo spravijo v leseno krsto in predstavijo občinstvu. Bonšinjor gre že pred poldnevom domov na juho, zbere svoje pergamente, se obleče v slovesna oblačila in čaka na sodelavce. Ti pridejo k njemu okoli 13. ure, ga naložijo na briško in peljejo k osmici žalosti. Tam opravi prvi del obreda, v katerem se začne žalostni sprevod. Godba je na čelu sprevoda in igra žalostinke in druge bolj ali manj vesele koračnice. Sledijo nosilci *baldahina*, pod njim je bonšinjor Stanko s spremljevalko *šjoro Putanico*. Okoli njiju so drugi visoki pustni svečeniki, ki so prišli iz daljnih dežel. Štirje fantje s črnimi klobuki nosijo strica Lovreta na *škaleti*. Za blagopokojnim hodi vdova s sinom. Sledijo jim Lovretovi sorodniki, prijatelji, znanci in množica radovednežev. V sprevodu je tudi boter, ki skrbi za to, da je vse v najlepšem redu, ter stoji ob strani vdovi, jo tolaži in ji pomaga, ko omedli – poda ji *melišo* (žganje). Tudi sam Lovretov sin in drugi sorodniki pijejo iz stekleničke. Pred Pircem je postavljen oder na kmečkem vozu. Tu se bonšinjor spremeni v dvojezičnega odvetnika in sodnika. V šaljivi oporoki našteje vse dobre in slabe lastnosti pokojnika. Našteje tudi grehe domačinov, strelja strupene puščice na občinske upravitelje in razkrije vse, kar je bilo narobe. Za vse krivice leta je kriv Lovre, vendar ga na drugi strani sodnik tudi hvali. Občinstvo je zdaj razcepljeno: nekateri glasno jočejo za dobrim Lovretom, drugi vpijejo, naj ga zažgejo. Na vrsti je še opredelitev priznanj zaslužnim starim pustom in gostom. Nato sledi obsodba. Od središča vasi se množica pomika po glavnih ulicah pomika od gostilne do gostilne. V vsaki je postanek z nagovorom bonšinjorja, ki prebere Lovretovo oporoko; napisal jo je goriški notar Škampavija. Obred se izvaja dvojezično, zraven je tudi tolmač za nemščino, da ugodí avstrijskim gostom. Ob velikanskih dolgovih Lovre zapušča tudi po deset litrov belega in črnega vina za pogrebce. Na koncu obhoda po vasi Lovreta nesejo na tehtnico. Tam ugotovijo, ali se je v zadnjem letu zredil ali shujšal. Za sprevodom vozi *briška* (voz), naložena z jajci in vsem, kar je ostalo od pustnega nabiranja. Vse to so navzočim delili brezplačno in pobirali prispevke v dobrodelne

namene. Bonšinjor na hitro prebere še nekaj molitvic in rablji zažgejo Lovreta na *križadi*. Ljudje se oddahnejo, ker je na grmadi zgorelo vse zlo prejšnjega leta in se lahko začne pomlad z upanjem, da bo vse lepše in bolje (Vogrič, 2007: 98–100).

Slika 19: Množica pri gostilni pri Kukukovih 4.3.1981 (Vir: slika je v lasti gostilne pri Kukukovih).

Slika 20: Prevoz briške in rožne krone 4.3.1981 (Vir: slika je v lasti nunca Stanka Kosiča).

Slika 21: Bonšinjor Stanko Kosič med obhodom 4.3.1981 (Vir: slika je v lasti nunca Stanka Kosiča).

Slika 22: Glavni junaki pogreba strica Lovreta 4.3.1981 (Vir: slika je v lasti nunca Stanka Kosiča).

Slika 23: Bonšinjor med mašo 4.3.1981 (Vir: slika je v lasti nunca Stanka Kosiča).

Slika 24: Bonšinjor krsti novega župnika s pepelom 4.3.1981 (Vir: slika je v lasti nunca Stanka Kosiča).

Spodaj sem zapisala doberdobsko pustno pesem, ki jo zapojejo vsakič, ko stopijo na dvorišče katerega izmed vaščanov. Posredoval mi jo je vaščan Walter Peric:

PUST SE JE OŽENIL

Pust se je ožinul, čomblejra, čomblejra.

Žefico vzal za žienu, hopsejsa.

Žefico vzal za žienu, hopsejsa.

Para-bo, para-bo, parabonci-bonci-bo, hej!

Jopejnina, jopejna, našga pusta ni doma.

Jopejnina, jopejna, jopejnina bo!

Žefica ni bla neviasta, čomblejra, čomblejra.

Use je z mize znišla, hopsejsa. (2x)

Para-bo, para-bo, parabonci-bonci-bo, hej!

Jopejnina, jopejna, našga pusta ni doma.

Jopejnina, jopejna, jopejnina bo!

Komar nu muha pliaše, čomblejra, čomblejra,

da se ziamlja triase, hopsejsa. (2x)

Pesem je variacija slovenske narodne pesmice *Čuk se je oženil* in ne ve se, kdo jo je sestavil. V knjigi *Sveti Blaž je imel devet sestra* je nunca Pjepa (Lakovič, 2010: 26) napisala drugo verzijo pesmi *Čuk se je oženil*, ki so jo peli na porokah. Ko sem prebrala in analizirala besedilo, sem opazila, da so si nekateri verzi podobni:

Čuk se je oženil, trolejla,
(Pust se je ožinul, čomblejra čomblejra,)

sovo vzal za ženo, gopsejsa.
(Žefico vzal za žienu, hopsejsa.)

Psi so bili godci, trojlejla,
s svojimi velikimi gobci, gopsejsa.

Volk je bil starešina, trolejla,
spil je vedro vina, gopsejsa.

Lisica je bila neznesta, trolejla,
(Žefica ni bla neviasta, čomblejra, čomblejra,)

vse je z mize znesla, gopsejsa.
(vse je z mize zničala, hopsejsa.)

1.2.7.4. PUST NA POLJANAH

Poljane so majhna vas, v kateri je bilo nekoč samo 14 hiš. Je edina, ki zaradi majhnega števila prebivalcev ni imela cerkve, zato so Poljanci hodili k maši v Doberdob peš, tudi če je deževalo. Čeprav je bila vas majhna, so vseeno slavili pusta. Oblekli so, kar so našli doma – stare obleke, raztrgane hlače – in si mazali obraze.

Slika 25: Domačin je pogostil poljanske puste z vinom in jajci – 4.3.2019 (Vir: slika je v lasti Grete Lefons).

Po vasi so hodili tako otroci kot odrasli. Šli so k vsaki hiši, zapeli in zaplesali ter v zameno dobili jajca, klobase, vino in denar. Slavje se je končalo v hiši enega izmed vaščanov, v kateri so jedli frotaljo s klobaso in pili vino.

Slika 26: Skupinska slika pustov s Poljan – 4.3.2019 (Vir: slika je v lasti Grete Lefons).

Zanimivo je, kaj se je dogajalo med drugo svetovno vojno. V vasici ni bilo fantov, ostali so samo starejši moški. Da se tradicija ne bi izgubila, so se Poljanke odločile, da bodo koledovale po vasici in se veselile, četudi je bila v njihovih srcih velika žalost. Tako je opisala pustno koledovanje v tistih časih nunca Vilma iz Poljan:

»V času vojne ni bilo moških, ka su bli usi u uojski. To ni blo niti enya fanta ali pa muəža. Su bli samo tə stari, ki nisu bli sposobni zə uojsku. Use punce smo se obliakle u muəške. Smo se obliakle stvari uod naših muežev. An təkua smo usje žiənske šle po vasi in smo ble tudi vesiele, ker ta dan je bol edini dan, ki smo imjəle prednost zə praznovat. Edinu prednost, ki smo imjəle təkrat žiənske, je bla pər lonci. An təkua smo mi žiənske hodile uod hiše do hiše an təkua nərdile, də ni šel mimo pust. Hiše su nəm dale u zamenu jajca an klobase. Però nismo ble prau vesiale, ka smo obžalovale moške, ki su bli u uojski. Smo se vedno sprašuvəle: »Kje su naši fənti?« Təkua smo se zbrale u vsaki hiši, vsako tolko kej zapele in pojədle in šle nəprej. Pesticu, ki smo večkrat puojəla, je: »Jopejnina jopejna, našya pusta ni doma ...« Tudi če smo obžalovale naše fənte, smo bile tudi vesiale, də smo ləhko tudi mi kej praznovale. Po vasi su hodili tudi otruci. Su hodili zə nami. Otruci su se samo namazali obraz s tistu polnu, kjer se kuha kofje. Koledovanje se je puole končalo s skupnu večiərju pər Juoševih.«

Slika 27: Doljanski pusti so leta 2017 obiskali poljanske (Vir: slika je v lasti Grete Lefons).

Tudi na Poljanah se pust konča s pepelnico, in sicer zažgejo strica Lovreta na *kržadi* (trg). Ljudje se postavijo okoli ognja in žalostno gledajo vanj, saj so se veseli pustni dnevi končali in se bo treba pripraviti na dolge pomladne dni in na post.

Slika 28: Skupinska slika poljanskih pustov iz leta 2017 (Vir: slika je v lasti Grete Lefons).

1.3 POMLAD

Končal se je čas razigranosti in objestnosti in nasledil ga je čas resne spokornosti. Krščanski duh je vernike spet usmeril v premišljanje o skrivnosti odrešenja in pripravo na ponovno veselje ob veliki noči. Ko je polnočni zvon oznanil pepelnico, ljudje niso smeli jesti mesa vse do velike noči. Znano je, da so nekatera stara ljudstva praznovala novo leto marca, na pomlad, ki zaznamuje rojstvo, zima pa je pomenila smrt. Pomlad napoči 21. marca ob spomladanskem enakonočju in traja približno tri mesece. Po navadi jo povezujemo z ljubeznijo, radostjo in vedrino (Ovsec, 1993: 129).

Ime »pomlad« se je pojavilo že v prejšnjih stoletjih po zgledu imena primavera ali printemps. Najstarejše ime za pomlad na Slovenskem je *vigred* (iz latinske besede *egrediens*), to pomeni čas, ko je narava »zunaj«, ko vse ozeleni. Za ta čas so značilni kulti vegetacije in dejanja plodnosti, katerih cilj naj bi bil pregnati zle duhove in bolezni. V ta namen so ljudje delali očiščevalne obrede, da bi iz telesa in duha pregnali slabe navade in zle sile. Na spomladansko enakonočje so po navadi očistili templje in svetinje ter kipe bogov in jih preoblekli v nova oblačila (Ovsec, 1993: 130–131).

1.3.1. CVETNA NEDELJA

Kot pravi Niko Kuret (1965: 114), se s cvetno nedeljo spomnimo na Kristusov vstop v Jeruzalem, ko ga je sprejela množica ljudi. Andreina Ciceri (1983: 746) o tem pravi: »Razdeljevanje oljčnih vejic na cvetno nedeljo, starodavna tradicija v nižinah, se je, kot poroča Ostermann, razširilo šele pozneje: sprva so v vasicah na hribih uporabljali druge vrste zelenja.« Oljka je ob tej priložnosti postala sakralna rastlina in oljčne vejice so po domovih shranjevali kot simbol varstva: žgali so jih med nevihtami; prekajevali so bolno živino; sadili so jih na njivah in postavljali v košare sejalnice. V knjigi *Tradizioni popolari nel Friuli* (Ciceri, 1983) sem zasledila

stari ljudski pregovor, ki ga poznajo tudi v doberdobski občani, in sicer: »Oljčnica suha, pirhi mokri.«

Na Krasu pravijo cvetni nedelji oljčna nedelja. Doberdobci so na ta dan nesli oljčne vejice k maši za blagoslov. Po maši so jih odnesli domov in jih zakopali globoko v zemljo, da bi postala rodovitna in blagoslovljena, kot je zapisal tudi Niko Kuret (1965: 146). Navada, da imamo v hiši blagoslovljeno oljčno vejo, je še zdaj živa. Tako mi je pripovedovala nunca Mila:

»Za uoljčnu nedelju smo imjeli procesiju. Te vejce, ka su ble blayoslovljene, smo jah puole dali nuatar v ziamlju. Tu smo dialali za blayoslovit ziamlju.«

1.3.2. VELIKA NOČ

Velikonočna priprava se začne na pepelnično sredo in se nadaljuje do velike noči. Največji praznik pomladi je velika noč, ko ljudje slavijo prebujanje narave in Kristusovo zmagoslavje. Naši predniki so občuteno doživljali čudež prebujanja narave. Počastili so ga z obrednim umivanjem, čiščenjem bivališča, z izganjanjem nesreč ob pomoči oglja, vode in svetih rastlin. Ustrahovali so hudobne duhove z ropotom, truščem in razsajanjem. (Vogrič, 2007: 104).

Veliki teden je minil v znamenju mrzličnih priprav na praznik. Niko Kuret pravi, da so v tistem času ženske imele polne roke dela. Hišo je bilo treba počistiti, preden se začne dolgotrajno poljsko delo. Za praznike je moralo biti vse čisto in snažno; pohištvo, posteljnina, obleka, vse je moralo ven na pomladansko sonce. Gospodinje so vneto pospravljale po hiši. Imele so polne roke dela z velikonočnim čiščenjem stanovanja, ker je bilo treba pobeliti in očediti hišne prostore ter pripraviti cerkev za velikonočno slavljenje (Kuret, 1965:148).

Na veliki četrtek so imeli veliko mašo, na veliki petek križev pot. Zvonovi so bili nemi od četrтка do sobote in namesto njih so otroci po vasi ropotali z drdrajočimi ropotuljami. Andreina Ciceri (1983: 751) o tem pravi: »Kristusova smrt pomeni prekinitvev, kakor jo v ciklu narave simbolizira solsticij [...] Zvonovi utihnejo, zamenjajo jih značilni leseni instrumenti, katerih ropot vabi vernike k verskim obredom, k obsojanju Kristusove smrti [...], še posebno pa preganjajo smrt in temo; brez dvoma spominjajo tudi na obredno funkcijo ropota v antičnih obredih in verjetno, kot trdi Van Gennep, so bili to prvi instrumenti, s katerimi so vabili vernike k obredom v prvotni Cerkvi, ko še ni bilo zvonikov.«

Zvoki ropotulj spominjajo vernike na bobnenje nevihtnega groma in potresa, ki je nastal na veliki petek ob Kristusovi smrti na križu. Na veliko soboto so se spet oglasili zvonovi. Otroci so se pripravili na blagoslov ognja. Koledovali so po vasi z blagoslovljenim ognjem in ga stresali v štedilnike, da so gospodinje zakurile za velikonočno kuho. Blagoslovljeni ogenj ima funkcijo, da

varuje hišo pred požarom in blagoslovi vse jedi, ki so kuhane na njem. Krona vseh slovesnosti je bila velikonočna maša z blagoslovom ognja, prižigom »velike sveče« ter blagoslovom vode in jedi (Vogrič, 2007: 106).

V doberdobski občini so to opravili v nedeljo zgodaj zjutraj. Za velikonočno mašo so bili vsi čedno oblečeni, ker je veljalo pravilo, da morajo na ta dan obleči nova oblačila. Po maši je šla procesija po vasi. Po koncu je šel župnik še v druge vasice, da bi blagoslovil jedi. Domačini so doma pogrnili mizo z belim prtom. Nanjo so postavili vino, jajca, pinco ali gubanco, kruh, menihe, kuhan pršut, svečke in rože ter čakali na župnikov blagoslov. Tako je pripovedovala nunca Mila iz Doberdoba:

»Je bla pulizia generale. Smo usje čistili anu obiäläli, ka viäš, täkrät su bli šparyerlji an po zimi so usje omazäli. Nä dan nediälje je ob 7. zjutro procesija. Dan poprej smo nesli žiäynät kroh, pu litra vina, kos pince, jajce an use tiste räči, an ko yospuod konča požäynit, niäsemo dämu. Imemo tradiciju tudi žiäynit koromäč, ker je proti, dä ti upične modräs. Use tisto, kar je ostalo, tipo lupine uod jajc, nisi vryu u škovace, ker je blo blayoslovljeno, an zato smo denli u uoyenj. Ko smo päršli dämu, smo jädli tripe an pince. Prej ku pojäst pincu, smo muorli jäst an kos koromača, ker je bil žiäyne«

O ohranitvi velikonočne hrane piše tudi Andreina Ciceri (1983: 786), ki meni, da so lupine blagoslovljenih posvečenih jajc imele posebno moč, zato so jih postavljali na prag hleva, okoli hiše in na vrt, ker so se bali kač. Za velikonočni ponedeljek je bil v Doberdobi velik praznik imenovan *Praznik pomladi*, ki so se ga udeleževali vsi občani. Tako je povedala nunca Mila o svojih spominih:

»So pärhajali Lahi v Doberduob an su päpravljali fešto. Su ble pej giostre, ki su bli ciyani. Täkuä su näm prauli: 'Zbežimo, stecimo, ceçani yredo! U rjavi visayi otroke neso. Če se ne umiješ, ciyan te hitro zaloti in vzame s seboj.«

Slika 29: Velikonočni blagoslov jedi na Poljanah leta 1950 (Vir: slika je v lasti gostilne Branka Perica na Poljanah).

Kot pravi tudi Kuret so se na veliko nedeljo zjutraj na vasi in pred cerkvijo začele priljubljene igre s pirhi. Najpogostejše so bile *turčenje*, *valinčanje* in *sekanje* (Kuret, 1965: 247). Izmed teh iger se je v Doberdolu najbolj uveljavila igra sekanje jajc. Tako pripoveduje nunca Vilma:

»Ta dan smo šitali jajca. To je igra. Aden je muorau razbit jajce z denarčkam. Če si uspel zlomiti jajce, si dobil nagradu.«

Slika 30: Velika noč na Poljanah leta 1950 (Vir: slika je v lasti gostilne Branka Perica).

1.3.2.1. VELIKONOČNE JEDI

Pri tem prazniku je še posebno pomembno jajce, indoevropski pomladni simbol, ki velja za simbol rodovitnosti in izvora življenja, kot tudi pravi Niko Kuret: »Pirhe so barvali včasih samo z naravnimi barvami: rdečo je dala zavrelca pražiljke, rumeno žefran in češminove korenine, črno jelševo in hrastovo lubje, temnorjavo čebulni list.« (Kuret, 1965: 210) Doberdovski otroci so barvali jajca tako, da so jih skuhali z različnimi koreninami, hrastovim lubjem in čebulnim listjem, da so dobila drugačno barvo. Včasih so pred barvanjem pritrdili na jajce list peteršilja ali deteljice, da je ostal odtis. Gospodinje so že nekaj dni pripravljale jedi in slaščice. Na velikonočni mizi je bil kuhan pršut s hrenom, ki ga je pripravil gospodar. Miza je bila okrašena s kruhovimi ptički in kito ali s košaricami, polnimi pirhov. Kot je pripovedovala tudi Vesna Grilan (1993: 111), so morale biti na mizi velikonočne jedi, kot so župa, kuhano ali v testu pečeno pleče, pinca, bela potica, hren, koromačevo cvetje in seveda pirhi.

Za veliko noč so skuhali praznično nedeljsko kosilo, in sicer juho z lezanjo ali njokci, pečeno jagnje, žvarcet, različne zelenjave v kozici, ocvrt krompir in zelenjavo, ki je takrat rasla na njivi – največkrat radič ali špinačo.

Vesna Grilanc Guštin (1997:111) pravi, da vsaka velikonočna jed simbolizira Kristusovo smrt in trpljenje, in sicer: pinca pomeni blagoslovljen kruh; juha predstavlja potres; jajca predstavljajo petelina; hren predstavlja žolc; meso predstavlja Kristusovo telo in gubanica pa predstavlja Kristusovo krono.

Slika 31: Velikonočna miza s pinco, kruhom in gubanico v Doberdobu leta 2014 (Vir: slika je v lasti Grete Lefons).

1.3.3. 1. MAJ – DVIGANJE MLAJEV

Andreina Ciceri pravi, da je bil mlaj, ponekod je še zdaj, drevo ali vejevje, ki so ga poklanjali dekletom ali obešali na zvonike kot prisposodbo združitve med sakralnim in naravo. V furlanski tradiciji poznajo drevo nabornikov, znano kot *pignarul*. Drevo je med drugim v središču številnih obredov za plodnost in prerokovanje. Mlaj so tedaj imeli tudi za naravnega brata, ki skrivnostno podaljšuje življenje v podzemlju in se hkrati dviga proti nebu (Ciceri, 1983: 792).

Slika 32: Slavje 1. maja leta 1913 (Waltritsch 2000: 12).

Mesec maj velja za mesec cvetja in prvih svežih rdečih češenj. Način kraškega praznovanja 1. maja je podoben slovenskemu praznovanju sv. Jurija. Nekoč so ga praznovali na vaškem travniku ali na bližnjem griču v skladu s točno določenim obredom. Vaščani so na prireditveni prostor prinesli posekano zeleno drevo, ga okrasili s cvetjem in pisanimi rutami ter ga dvignili. Vaška mladina je v krogu zaplesala in zapela. Zeleni Jurij je bil praznik začetka pomladi, rojstvo novega življenja, priprošnja božanstvom, ki vladajo naravi, za obilno letino. Veselo jurjevanje se je končalo na križpotju, s preskakovanjem ognja in drugimi pastirskimi igrami (Vogrič, 2007: 118).

Kot sem prisostvovala dviganju mlaja, sem videla, da je bilo v doberdopski občini podobno. Fantje so se srečali na glavnem trgu in se zmenili, kam bodo šli po drevo. S seboj so vzeli potrebno gozdarsko orodje in pijačo ter se napotili v gozd. Doberdopci in Jameljci so šli po drevo v bližino jezera. Izbrano drevo je bilo treba posekati, oklestiti in očistiti. Na vrhu so pustili zeleno krono. Pozno zvečer zadnjega aprilskega dne so pripeljali drevo na pravi prostor. Med vožnjo so skupaj prepevali himno »Preljubeznivi doberdopski fantje«. Potem so drevo lepše oklestili, olupili in na vrh obesili že pripravljen venec iz zelenja in še rdečo zastavo.

Nekoč so v doberdobski občini po dvigu mlaja fantje čez noč nosili *mlaje* dekletom na domove. Na okno, streho ali hišno ograjo so pritrdili vejo robide, bezga, koprivo, cvet rdeče detelje ali češnjevo vejo. Vse je imelo svoj pomen. Tako so razložili stari ljudje iz občine:

Nunca Mila: *»Su fənti pustili ponueči puncam ali yaltružu, ali pej bəzyu, ka ima čudən duh. Je bila velika sramota, če su ju dobili, an use zyuada su šli primt an su vryli proč, də nisu druyi ljudje kej vidli.«*

Nunca Milka: *»Ja, ka su muoški hodili po vasi an pustili nə urate tu veju. Kamər je bla kəšna pupa, ki se je primla vsakeya, so ji dajəli robidu. Če ne, so ji dali bəzyu, sej su ji pravli, də je čudna ku bəzya. Čriəšnju pej, če je bila ljuba.«*

Slika 33: Dviganje mlaja v Jamljah leta 2016 (Vir: slika je v lasti AŠKD Kremenjak).

Nunca Natalia: *»Če so imjəli muloti šimpatijo do une pupe, so ji pərnesli vrh uod čriəšnje, če je bla na pupa malo uriədna, təm so ji pərnesli robidu, ker se utika zəs vsakim. Če ne je bol vrh uod bəzye, ka je pomiənlo, də ni bla nəč uriədna. Tu pole su denli nə vrh nə latnik, ali nə prtuoan ali nə urate. Nəš tata je bil təkua jazen, ker mesca maja su začele poht vən trte, an kədər je cuku duole tuə, su padle duol trte. Ma smo se pərstavljale, kdu je ləhko bol.«*

Slika 34: Dviganje mlaja v Doberdobu leta 2016 (Vir: slika je v lasti AŠKD Jezero).

Nunca Rosina: »Ko sem bla jst pupa v Doberduobu, su nosili pupam uod hiše do hiše nā kamin čriāšnju ali rubide. Rubida je pomianla, dā pupa prime vsakeya fanta, an čriāšnja pomeni, dā je pupa dobra.«

Nunc Mario: »Nā prvi maj smo niasli use prtuone pred ciarkvu. An jetro so ustali an stari su vidli, dā ni blo prtuona. V Jamljāh smo tudi nosili tjā veje, ma nismo imjēli tākua močno tradiciju ku v Doberduobu. Med uojsku nismo smiāli pocuknit yor mlaja, buhvāri!«

Slika 35: Doberdobci porivajo mlaj leta 2016 (Vir: slika je v lasti AŠKD Jezero).

Tudi v Doberdobu so imeli navado, da so fantje ponoči domačinom kradli imetje in ga položili okoli mlaja. Domačini so se drugi dan zbudili in opazili, da jim je na dvorišču nekaj zmanjkalo. Včasih so tudi marsikaj zlomili in zato so domačini postali nestrpni in se jezili. V Furlaniji se je nekaj podobnega dogajalo za sv. Silvestra. V nekaterih vaseh je družina mladih fantov postavila na glavnem trgu vse, kar je našla pred domovi, tako da si je moral naslednje jutro vsak gospodar vzeti svoje stvari nazaj (Ciceri, 1983: 606). Na 1. maj je doberdobska godba na pihala igrala budnico po vsej vasici.

V knjigi *Doberdob včeraj in danes* je Renato Pahor (1988: 134) napisal zanimiv zgodovinski podatek o mlaju: »Obdobje pod Francozi je bilo travmatično za Kraševce. Napoleon Bonaparte je

pri nas širil novo misel o enakosti, bratstvu in svobodi, kar je bilo našim ljudem težko razumljivo. Nove oblasti so na trgu po vaseh postavile mlaj, imenovan tudi drevo svobode. Tukaj so vabili in silili mlade pare, da se pod njim civilno poročijo. Duhovniki so lahko poročili zato le tiste, ki so lahko dokazali, da so se že občinsko vzeli.«

Slika 36: Mlaj v Jamljah leta 2016 (Vir: slika je v lasti AŠKD Kremenjak).

Našla sem zanimive članke na spletni strani Primorskega dnevnika, ki pripovedujejo o nevarnih prvomajskih navadah. V zadnjih letih so se posamezniki pritoževali zaradi nevarnosti dviganja mlajev: »Kot znano je prejšnji teden Ferfolja odposlal pismo doberdopski občini, goriški pokrajini in silam javnega reda, v katerem je opozoril, da pri dviganju doberdopskega mlaja ne upoštevajo varnostnih predpisov. 'Nisem proti tradiciji in nisem proti mlaju, vendar se sprašujem, kje je bil župan, ko so v Doberdoku v zadnjih letih postavljali mlaj. Jaz sem bil večkrat zraven, a župana nisem nikoli videl. Zaradi tega bi ga rad opomnil, da je pred leti mlaj zdrsnil po lestvah in za las ni nikogar zadel. Poleg tega so pred leti mlaj po petih dneh podrli, ker se je nevarno majal,' pravi Ferfolja in pojasnjuje, da doberdopski fantje vsako leto skušajo postaviti čim višji mlaj, to pa počenjajo na trgu ob cerkvi in nasproti šolam. 'Lokacija za postavljanje mlaja po mojem mnenju ni najboljša, sploh pa bi lahko postavili malce nižji mlaj, saj je njegov simbolni pomen popolnoma enak tudi, če bi bil visok samo en meter,' pravi Ferfolja in opozarja, da se zanima tudi za druge pomembnejše zadeve v vasi.« (Ferfolja, 2012: 1) Župan P. Vizintin se je odzval z besedami: »Doberdopski mlaj nikogar ne ogroža; njegovo dvigovanje je za Doberdob zelo pomemben praznični dogodek, ki ga ne nikakor prirejajo alkoholiki ali pijanci. Postavljanje mlaja na osrednjem vaškem trgu v vseh teh letih ni nikoli predstavljalo problema za javni red ali za varnost na pokrajinski cesti. Tudi zato se mi zdi skrajno žaljivo, da se naše ljudi obravnava kot pijance in alkoholike, ki s postavljanjem mlaja ogrožajo varnost [...] Žaljivo se mi zdi tudi to, da se za

domnevno zahtevo po spoštovanju zakonov skriva napad na tako zakoreninjeno vaško tradicijo.«
(Vizintin, 2012: 1)

1.4. POLETJE

D. J. Ovsec pravi, da je poletje tretji letni čas, ki traja od poletnega solsticija 21. ali 22. junija do jesenskega enakonočja 22. ali 23. septembra. S tem solsticijem so bili povezani številne šege in verovanja, ki so se ohranili do danes. 21. junija je najdaljši dan v letu in pri nas ga imenujemo tudi sončni kres ali sončni obrat. Takrat sonce doseže poletni vrhunec moči in se obrne proti jesenskemu padcu (Ovsec, 1993: 157).

1.4.1. SV. IVAN OZ. SV. JEVAN

Kres praznujemo po starem izročilu, ki sega v pogansko dobo, saj so ga imeli za najbolj magično obdobje v letu. To je obdobje, ko preizkušajo svoje moči škrti, vile in druga nadnaravna bitja. Podobne običaje so imeli tudi prebivalci iz severne Evrope, ker so menili, da morajo s čarobnimi sredstvi soncu ohraniti moč in mu jo pomnožiti za temne dneve (Ovsec, 1993: 158). Niko Kuret meni, da je kres sv. Jevana edinstven praznik. Bogastvo njegovih šeg in obrednih dejanj, kolikor jih še poznamo, nam kakor prerez zemeljskih plasti razodeva posamezne dobe človekovega razvoja. Spoznanje, da je sonce doseglo vrh svoje navidezne nebesne poti in da dan začenja spet pojemati, je prvotnega človeka vsako leto znova navdalo s tesnobo, s strahom za obstoj. Magično sredstvo, ki so ga uporabili, da bi ohranili moč sonca, je bil ogenj. Odkar je človek začel enačiti sonce z ognjem in ga častiti kot božansko bitje, je verjel, da je treba povečati moč božanskega ognja na nebu z zemeljskim ognjem. Zato so po navadi postavljali kres tam, kjer je bila najvišja točka na hribu ali na gori, da bi lahko sonce od njega prejelo čim več toplote in svetlobe (Kuret, 1976: 84). D. J. Ovsec (1993: 158) celo pravi, da je na kresni dan človek poleg žganja kresov prožil ognjene krožce, nosil velike plamenice, pel in plesal okoli kresa v smeri gibanja sonca.

Na doberdobskem pripravijo kres na najpomembnejših krajih vasi: v Doberdobu je v *kavi* na Gradini, na Palkišču je blizu spomenika, na Poljanah na *kržadi* in v Jamljah za društvom Kremenjak. Od povsod prinašajo *fašine* (sveženj), odpadni les, drva, dele starega pohištva, vejevje, dračje, vse za kres svetega Jevana. Ob gorečem kresu vsi opazujejo, v katero smer veter podi dim. Stari ljudje pravijo, da če piha sever, ne bodo imeli koruze; če piha jug, bo dobra letina; če pa se slišijo zvonovi iz Martinščine, bo suša. Podobno se dogaja tudi v Furlaniji za *epifanijo*, kot pravi Andreina Ciceri (1983: 623): »Starejši član skupnosti je interpretiral premikanje ognja in njegovo

moč. Med številnimi preroškimi formulami je bila najbolj razširjena tista, ki je slonela na interpretaciji premikanja dima. Mladina preskakuje ogenj in tisti pogumnejši bosí tekajo po žarečem ognju.« Kot je še napisala, obred preskakovanja ognja simbolizira očiščevalno dejanje. Okoli kresov so ljudje jedli, pili in molili, čakali so, da bi se ogenj zmanjšal, in tedaj so mladi ponekod skakali čezenj: bilo je tekmovanje in hkrati očiščevalno dejanje, morda tudi spomin na antične obrede (Ciceri, 1983: 624). O tem je pripovedovala tudi nunca Natalia:

»Okuoæli uoynja smo pliasæli: 'Igraj kolo, igray kolo, gremo na okolo. V tem kolu, v tem kolu draga Adrijana pleše.' Je bla prau ena piæsem. Smo pliasæli nu skakæli tudi çriæz uoynja. Smo yledæli, kam yre dim, çe yre çia pomianæ ena riaç, ma se ne spunen prau toçno. Se spunen però, da tisti, ki je rævu skakat çriæz, je pænesu sriaçu za cialo liæto.«

Iz *kjantarc* oz. opletenih dvolitrskih steklenic navzoçim nalijejo vino. Mladi izgrebejo izpod žerjavice in pepela pečeni krompir. Preden se vaščani razidejo, z *rakli* naredijo çez oglje križ.

Slika 37: Kres v Doberdobu leta 2016 (Vir: slika je v lasti Grete Lefons).

Slika 38: Začetek obreda sv. Jevana v Jamljah leta 2018 (Vir: slika je v lasti društva Kremenjak).

1.4.2. SVETO REŠNJE TELO

Sv. rešnje telo je bil nekdanj zelo čaščen zapovedan praznik. Vaščani so ga slavili s procesijo, v kateri je župnik z blagoslovom prosil za zaščito kraja in ljudi, polja in pridelka. V Doberdobu je bila procesija, pri kateri so sodelovali vsi vaščani, predvsem prvoobhajanci. Ti so bili belo oblečeni in v rokah so imeli košarice, polne cvetov. Gospe iz vasi so se zgodaj zjutraj srečale in pripravile štiri oltarje po vasi. Okrašeni so bili z belimi vezenimi prti. Ženske so tekmovalle med sabo, katera bo izvezla lepše prtičke. Pri vsakem oltarju so se verniki ustavili, otroci so stresli na tla cvetove in molili in peli različne molitve.

1.4.3. MERKADUCI IN GRADIŠČANI

Poleti priredijo tradicionalni dvoboj med prebivalci severnega in južnega dela vasi. Doberdob je razdeljen na dva dela: na severu živijo Gradiščani, na jugu pa Merkaduci. Domačin in novinar Jari Jarc (2015 a: 12) je tako opisal zgodovino te navade: »Doberdob se je zgodovinsko delil na dva dela, in sicer na predel Gradiščanov – prebivalcev severnega dela vasi – in predel Merkaducev – prebivalcev južnega dela. Ime Gradiščanov izvira iz Gradišča, bližnjega mesta, medtem ko je izvor imena Merkaducev zelo verjetno povezan s predelom Gradišča Borgo Mercaduzzo. Ko so redke vaške hiše stale le ob glavni cesti, je meja med predeloma tekla na *profilju* oziroma tam, kjer se konča pot v reber in se začne ravna cesta, ki vodi v smer Gorice na kraju, kjer stoji danes trgovina jestvin.« Kot mi je povedala tudi nunca Rosina iz Doberdoba, so nekoč trenja med predeloma včasih privedla do fizičnega obračunavanja med mladimi fanti:

» Mi je pravu muəj nono, də ankrət su se prau tukli an mečali tudi kamne.«

Slika 39:Skupinska slika nogometnih moštev Gradiščanov in Merkaducev v Doberdobu leta 2017 (Vir: slika je v lasti Grete Lefons).

Dvajset let jih niso več prirejali. Pozneje so se odločili, da bodo ta trenja poravnali na igrišču z nogometno tekmo. Jari Jarc nadalje pravi, da so se leta 2015 člani društva Dob odločili, da bodo znova obudili vaško tradicijo, da bi ostala v zavesti domačinov in mlajših rodov. V duhu tradicije in simbologije so sestavili trofejo (Jarc, 2015 a: 12). Ta je sestavljena iz premičnega lesenega pladnja, na katerem stojita oreh, simbol Gradiščanov, in vodnjak, simbol Merkaducev (Jarc, 2015 b: 17). Dan pred nogometnim tekmovanjem se vaščani pripravijo, da bodo okrasili vsak predel s tradicionalno barvo. Barva Merkaducev je modra, ker ponazarja bližino jezera, Gradiščani pa imajo rdečo, ki simbolizira kraško zemljo. Tekma se začne ob popoldanskih urah s pohodom tekmovalcev proti nogometnemu igrišču. Vaščani navdušeno čakajo na njihov prihod. Zmagovalci dvignejo trofejo v občinskem parku, potem pa sledi skupno slavlje.

Slika 40: Trofeja z imenom zmagovalca leta 2017 (Vir: slika je v lasti društva Dob).

2. POGLAVJE

ŠEGE DRUŽINSKEGA KROGA V DOBERDOBU

2.1. RAZLIKA MED VSAKODNEVNO IN NEDELJSKO HRANO

Ko sem raziskovala koledarske praznike in šege družinskega kroga, so vaščani med intervjujem uporabljali besedi vsakdanje in nedeljsko kosilo. Spraševala sem se, kakšna je bila razlika med vsakdanjim in nedeljskim kosilom, zato sem se odločila, da se bom poglobila tudi v to. Raziskovalka Maja Godina Golija pravi, da je bila hrana, še posebno nekatere praznične jedi, v preteklosti pomembna sestavina koledarskih praznovanj in marsikje je tako še danes. Skupno uživanje hrane je simboliziralo povezanost družinske skupnosti, skupni praznični jedilni obroki pa naj bi povezanost in pripadnost še utrjevali. Hrana je imela pomembno vlogo tudi pri obredih prehoda (Godina Golija, 2008: 124). Avtor Van Gennep je v razpravi o obredih prehoda zapisal, da je obred skupnega uživanja pijač in jedi brez dvoma obred združenja oz. poenotenja in fizične vezi. Skupni obrok poleg povezovalnosti vsebuje tudi načelo recipročnosti – pri njem gre za menjavo hrane, ki sama po sebi pomeni tudi potrditev povezave (Gennep, 1960: 29).

Med tednom so bile jedi revnejše, ob nedeljah in prazničnih dneh pa so bile malo bogatejše, saj je bilo na mizi tudi meso. Maja Godina Golija pravi, da so se v preteklosti praznični jedilni obroki najbolj razlikovali od vsakdanjih po sladkih močnatih in boljših mesnih jedeh. Označevale so praznično mizo in simbolizirale obilje, ki si ga je večina slovenskega prebivalstva do zadnjih desetletij 20. stoletja lahko le želela. Njegova vsakdanja prehrana je bila do srede šestdesetih let 20. stoletja enolična, ponekod tudi pomanjkljiva. Za kosilo je bila med tednom ena sama jed, največkrat *mineštra* (juha) ali *kaša* (posebna juha) s kosom kruha ali pa jota, ki je bila lahko iz kislega zelja, repe ali sladkega zelja, *pašta in fəžu*, krompir in riž, *mineštra iz vrzuot* (ohrovtova juha), ječmenova kaša in sirkova kaša. Zraven je sodila tudi polenta, ki je bila pogosto na mizi, in to v vseh letnih časih – tako za kosilo kot za večerjo. Ob nedeljah je bilo kosilo malo boljše, ker je bilo sestavljeno iz različnih vrst hrane, in sicer: goveje juhe, krompirja v kozici, ohrovtva v kozici, zelja v kozici, graha v kozici, sladkega zelja in krompirja v kozici. Druge vsakodnevne in nedeljske jedi so bile: *ajmoht*, šelinka, firtalja, jajca z vinom, jajca s koromačem, solata, zabeljena s slanino, žganci, sirkova polenta, ajdova polenta, sirkova kaša, ječmenova kaša, jota, močnik, šugo iz klobase, *cancarel* (ulitniki), rižota s peteršiljem in prežgana župa (Godina Golija, 2008: 112).

Količinsko je bilo hrane velikokrat dovolj, toda primanjkovala so nekatera živila, ki so jih nadomeščali s cenejšimi nadomestki ali drugimi, izdatnejšimi jedmi. Med živili, ki so v večini 20.

stoletja glavnini prebivalstva na Slovenskem primanjkovala, so bili meso in mesni izdelki, bela moka in sladke močnate jedi, sladkor, sladice, južno sadje in kava. Nunce iz vasi so mi povedale, da so le redko pili kavo, ker je bila zelo draga. Kuhali so jo samo za posebne priložnosti, npr. bolnikom, porodnicam in včasih tudi bolni živini. Za pripravo jedi so uporabljali, kar jim je darovala zemlja in kar jim je ostalo od kolin (Godina Golija, 2008: 112).

Vesna Grilanc Guštin, znana raziskovalka kraške kulture, pravi, da so uporabljali zabelo, ki so jo pridobili iz svinjske maščobe, masla in oljčnega olja. Svinjsko mast so uporabljali za mineštre, kaše, krompir, zelje, repo in ohrovt. Maslo je veljalo za boljšo zabelo, saj so ga uporabljali za pecivo in hrano, ki so jo pripravljali ob praznikih in družinskih slavnih. Najskromnejši način beljenja juh je bila obrana pršutova kost (Grilanc Guštin, 1997: 16). K zelenjavi, ki so jo pridelovali doma, so sodili radič, solata, por, špinača, blitva, grah, *rebeta* (rdeča pesa), ohrovt, repa, zelje, korenje, buče, čebula in česen. Od žit so sejali ajdo, pšenico, ječmen in rž, kot je zapisala tudi nunca Pjepa: »Ječmen, rž in ajdo smo mlatili doma. Ječmen smo dali pod lopo v dve vrsti, da je bil klas na sredi, in moški so mlatili s cepci na poldrug meter dolgem drvu [...] Rž pa smo mlatili tako, da smo postavili dva soda pokonci, počez desko, prijeli smo snop v roke in tako dolgo z njim mlatili po deski, dokler ni vse zrnje padlo dol. Za to delo so bili primerni tudi otroci.« (Lakovič, 2010: 14)

Slika 41: Malka, Malja in Genja luščijo koruzo v obdobju med dvema vojnama v Doberdobu (Lakovič, 2010: 15 – slika je v lasti vaščana M. Visintina).

Vesna Grilanc Guštin pravi, da je bil krompir dragocen za vsakdanje življenje starih vaščanov, ker so ga v kuhinji pripravljali vsak dan vse leto. K najpogosteje uporabljanim dišavnicam so sodili rožmarin, majaron, žajbelj, meta, peteršilj in lovor. Po vrtovih, njivah in med trtami so bila posajena sadna drevesa, ki včasih zaradi dolgih sušnih obdobj niso bogato obrodila. Sadje, ki so ga pridelali, so bili hruške, jabolka, breskve, češnje, fige, slive, orehi in mandlji (Grilanc Guštin, 1997: 16–19). Nunca Marija je zelenjavo tako opisala:

»Zad zə našu hišu smo imjəli taki vrt. Nuoter si dobu uod usjɣa. Smo zalivəli zəs uodu uod štīarne an smo imjəli tolko reči: fīɣe, cimbrji, čjəšpe, ɣrozdje, malvaziju, səlatu, kavoli, cikuorju, use tiste stvari uod zelenjave an nismo kupli nəč. Še je vancalo. Smo niasli kəšan krət šje nə pləc u Tržič.«'

Kljub hudi revščini so praznike vedno spoštovali in pripravljali praznične jedilne obroke, ki naj bi se razlikovali od vsakdanjih, saj je veljalo, da med slavji ne sme ničesar primanjkovati.

Slika 42: Žolc oz. prežganka leta 2015, ki jo je pripravila vaščanka s Poljan (Vir: slika je v lasti Grete Lefons).

Slika 43: Kolači leta 2015, ki jih je pripravila vaščanka s Poljan za birmanko (Vir: slika je v lasti Grete Lefons).

2.2. NOSEČNOST IN ROJSTVO

Kadar je otrok prijokal na svet, je bilo vedno veselo, čeprav jih je bilo doma veliko in so bili časi hudi. Poleg revščine tudi narava ni bila prav prijazna, saj je bilo veliko suš, ki so povzročile škodo na polju in hrane je začelo primanjkovati. Kmet je bil ves dan zaposlen na polju in je moral zelo veliko delati, da je kraška zemlja obrodila pridelke. Zato je bila potrebna pomoč vse družine,

od najmlajšega do najstarejšega člana. Otrok je pomenil potomstvo, nasledstvo in pomoč pri delu. Misel, ki je skrbela mater, pa je bila: »Še ena lačna usta pri hiši.« (Baš, 1980: 158)

V tistih časih so ženske, ko so izvedele, da so noseče, novico skrivale čim dlje. O tem piše tudi Guido Sut: »Nosečnost so po navadi skrivali, malo zaradi sramu, malo zato, ker je šlo za izredno občutljivo obdobje: v tistih trenutkih so negativne sile, magični in zli vplivi, lahko imele premoč in za seboj pustile neizbrisno znamenje.« (Sut, 2014: 443) Andreina Ciceri je o tem zapisala: »Čeprav je omenjeno stanje fiziološko in ne patološko in kljub pogostim nosečnostim ter stalni fizični utrujenosti, ki so po naravi vzbujale vraževerne predsodke, lahko še najdemo pričevanja o številnih tabujih, ki jasno dokazujejo, da so žensko v tem obdobju imeli za nečisto in izredno dovzetno za negativne sile.« (Ciceri, 1983: 80) Danes bi jim zdravniki priporočali veliko počitka in dobro prehrano, nekoč pa so ženske delale do zadnjega dne, čeprav so stare mame pravile, da ne smejo toliko tekati in se pregrevati, ker bodo škodovale otroku in bi lahko povzročile splav. Tako pravi gospa Jurnova iz Poljan:

»Fadiyu ašolutament ne, npr. vzihurt, huədt hitro, hitro. Bi ne smiəle, ma smo diələle vse ylih. Nismo muorle preveč tejčt, ne se znervozirt, bət kalmo. Tə vičje je blo ne vzihurt ali pej hitro hitro hodit, an to su praule naše mame. Septembra sem imjela R. an dva mesca prej sem niəsla vse bariəle sena iz doline. Ko smo prenašali seno, so diələli take velike kupi sena. Anu su denli spodej dve take rakle an smo nesli vən zəs doline blizu uoza, də smo puole lahko nakladali. Jaz sem nosila, ma ne bi smiəla, zatu ka si med nosečnostju vsa druyačna. Puole si muorla pazit, də se ne preveč uyriješ. Ormai ko si pər zadnjih mesecih, smo tudi druyačno nərate an prideš vsa zayuljena. An torej duosti reči nisi smiəl nərdit. Ma stari muoški tiəya nisu upoštiəvali. Muoški ne znaju take rəči, ker nisu nikoli provirli. Su diələli otruoke, ma jəh ni nikoli briyalo. Zdravniki su nəm pravəli, kukər si noseča diəlej zmirej po tvoji želji. Ži sama puole se zaviədəš kaj lahko diələš al pa ne. Ma nə kmeteriji nisu imjeli izbire.«

Kot je poudarila tudi nunca Natalia, je takrat veljalo v družini *načelo pater familias*, to pomeni, da je imel moški temeljno vlogo in je bil gospodar. Družinski člani so mu bili podrejeni in so morali ubogati njegovo voljo. Ni čutil spoštovanja in usmiljenja do žene, niti ko je bila noseča. Nunca Natalia pravi:

»Su yledli več nu kravu briju, kukər žiənu, zatu ker krava če je blo kej, nisi smiəl ju storət tejčt an tako, an puole bi zyubili šoldine. Antuə je resnica. Niso imjeli nankər malo milosti.«

Kmečka miza je bila večkrat prazna, ali zaradi slabe letine ali zaradi revščine, vendar je bilo treba nahraniti najprej gospodarja in potem otroke. Entologa Andrej Baš in Cveto Jeraša (1980: 158) pravita, da je bila žena zadnja, ki je jedla. Najprej je morala postreči gospodarja hiše, potem pa otroke, ki jih je bilo veliko, in kar je ostalo, je lahko pojedla. Ko je ženska noseča, se mora dobro prehranjevati. Med nosečnostjo so ji bila prepovedana določena dela in uživanje določenih jedi, celo stika z različnimi predmeti se je morala izogibati (npr. z mrtvimi živalmi), da ne bi slučajno škodovalo otroku. Nosečnica je morala vsekakor paziti na hrano, ki jo je lahko jedla (Baš, 1980: 158). Nunca Vilma je tako pripovedovala o tem:

»Zə jedi nərveč nisi smiəla, ka tuj tisto nismo dosti pazli, jəst tistu robu ka te nəpihne: fəžu, kapus, vrzuote, take reči ki nepihneju. Ka puole ti nərđi duosti sape an puole tudi uotrok trpi. An to so nəm pravle mame. Nismo hodili pər zdravniku, ker je bla ena riəč naturalna zə bət nosiəča. To je blo usje domače nərato. »

Ženske so jedle zelo malo in prav zato je bilo toliko smrti ob rojstvu, saj so bili novorojenčki majhni in slabotni. Tako utemeljuje nunca Natalia:

»Mi smo bli Krašouci an torej smo tikali an diələli usje kar je blo moč. Smo imjeli puhno diəla. Mi smo šli wən kupo navadi. Tisti buot ko smo šli nə njivə, na žiəna ni bla kalkolirana ku noseča, an də muora bət zatu rispettirana. Je bla na reč naravna. Seviəda ži sama znaš, də ne smiəš previč težko vziyuvət. Če ti je blo slabo, də je bla kəšna nevarnost, tisti buot je pəršu zdraunik. Zə ostalo pej smo se rangirli. Pərve cejte smo bruhali lihku beštje, ma smo bruhale an puole smo nezaj jəle. Če si stal slabo, si se malo uliəynela an odpočila. Znaš kaj je blo, mi smo ble šaldu trudne. Nisu imjeli vsmiljenja zə nəs. An buot kədər səm pəršla dəmu mi je zəčnelo tejčt kri zəs nuosa. Tisti buot su pravli, də kədər ti je tjeklo kri zəs nuosa, si moru denət nuoye u škəf mrzle uode. Tisti buot muəja sosiəda, mi je təkua okriəyla, an je rjekla, də je nevarno, də pozjubim. Sem bla rusa u frisu. Naše mame pa su ble še slabše zatu, ka je biu druy cejt an stanje su ble slabše. Su imjele več pomanjkenja an uone su živiəle təkua ku su znale. Pomanjkanje hrane an nisu imjele muože, də nisu zastopli. An tuə je resnica. Niso imjeli nankər malo milosti. Smo bli kmetiči, ma taki kmetiči, də duosti buotov nismo imjeli kej jəst. Suša an puhno otruoč an tako, nismo imjeli niti malo mira. Smo prežiəli an smo se še buolj utrdili. Nismo bli mehkužni.«

Ženske so torej porabile vso energijo za gospodinjska in poljska dela in so bile med porodom utrujene. Nunca Mila:

»Obruodence su ležale tolko dni, ka su duosti krvaviäle an su ble šväh. Təkrät nismo ble mamice təkuə spočite, təkuə su mamice zdej. Mi smo kopale do zadnjyā dniäva an diäläle an je blo puole nevarno. Zatuə smo ble zelo trudne med porodəm.«

Vaščani so mi povedali, da so ženske lahko rodile doma do leta 1966 v spremstvu babice in druge sovaščanke, pozneje je bil obvezen porod v bolnišnici. Šege ob rojstvu so bile navadno povezane s številnimi magičnimi in obrambnimi dejanji. V knjigi *Slovensko ljudsko izročilo: pregled etnologije Slovencev* Baš (1980: 158) piše, da so z magičnimi dejanji poskušali pričarati lahek porod tako, da je morala nevesta vreči na tla jajce in ga pohoditi. Nunce iz vasi so mi povedale, da pri nas to ni veljalo, ker niso delale takih *štregonerij* (čarovnij). Med porodom so bile navzoče samo ženske, in sicer babica, mama, sestra, bližnje prijateljice itn. Nunc Mario je povedal, da je bila njegova edina naloga poklicati babico. Spominja se, da ko je žena dobila krče, je takoj vzal kolo in šel poklicat babico, ki je živela v bližini Komna. O tem je govorila tudi Andreina Ciceri (1983: 84): »Mož je bil zaradi službe večkrat odsoten; če je bil navzoč, ni sodeloval pri porodu. Na pomoč je poklical babico [...]« Porodničina mama je vzela popkovino in posteljico in ju zakopala; to naj bi pomagalo, da zemlja postane rodovitnejša. Baš in Jeraša (1980: 151) pa trdita, da so nekoč verjeli, da če zakopljejo posteljico pod domači prag in mati shrani popkovino, bodo vsi otroci živeli v slogi. Andreina Ciceri trdi: »Vse, kar je porodnica izločila med porodom, je ostalo povezano z njenim telesom. Če je rodila zunaj, so njene prijateljice pohitele in zakopale vse sledi o porodu; če je rodila doma, pa je botra izročila očetu vse organske ostanke, ta pa jih je pazljivo in na skrivaj zaupal Zemlji ob domači hiši.« (Ciceri, 1983: 87) Po porodu je morala porodnica 4–5 dni ležati v postelji v temni sobi. Jedla je lahko le posebno hrano, ki jo je pripravil sorodnik. Nunca Natalia je tako pripovedovala:

»Mama, ko rodi, je dala pit uodo, an smo jədli ku po nāvadi, però ne močno, ne grenko, ne kisló. Jəst numalo bolj nə ləhko. Tə prvo diəlo, ki su ti nərdili, je bla župa pəržyana. Ker je bla bolj ləhka. Tudi kofje nu kroh an tudi kəšnu mineštrinu. Tərkej let nəzaj je bla mama malo menj ku en tiäden z otruočəm guore, ni nənkər pršla duol. Ker so malo buolj gliədəli obrudence, posebno ko je bla zima. Mriəz nisi smiəla duobit, bodisi ti ku uotrok. Ko je posalo 8 dni po porodu, si bol druji.«

Vesna Grilanc Guštin pravi, da je porodnica lahko uživala samo kokošjo juho, panado, mlečni močnik, supe (kruh cvrt s sladkorjem), *zavajon* in kavo s kruhom. Pravi celo, da je po

porodu spila jajce, prva dva dni je pila samo čisto juho brez soli, šele tretji dan je lahko pojedla kaj boljšega. Juha je bila skuhana iz kokoši, ki jo je mati ubila prav za porodnico, in to so mi povedale tudi gospe iz vasi (Grilanc Guštin, 1997: 86). Podobno se je dogajalo tudi v bližnji občini Gradišče ob Soči, kot pravi Andreina Ciceri: »Porodnico so morali po porodu okrepčati. Mati je žrtvovala črno kokoš in skuhala kokošjo juho, toda v Gradišču je veljalo, da so najprej ponudili juho botri, nato možu, šele na koncu porodnici.« (Ciceri, 1983: 88). Vesna Grilanc Guštin (1997: 44), kot že omenjeno, pravi, da so pili kavo zelo poredko, ker je bila draga. Kuhali so jo samo ob posebnih priložnostih, na primer bolnikom, porodicam in včasih tudi bolni živini. Nadalje pravi, da se je morala porodnica strogo držati nekaterih zakoreninjenih navad (Grilanc Guštin, 1997: 86), in to mi je potrdila tudi nunca Vilma iz Poljan: 40 dni ni smela prati, tri tedne oz. dokler ni šla prvič k maši, pa še otroške plenice niso smele sušiti po sončnem zahodu, ker bi otrok zbolel; ko je šla prvič k maši, ni smela gledati v daljavo, ker bi menda izgubila mleko, zato je morala gledati samo predse; paziti je morala tudi, da ni prečkala križpotja z otrokom v naročju, ker so nekoč verjeli, da se tam srečajo čarovnice.

Verjeli so tudi, da je porodnica po porodu nečista. Andreina Ciceri pravi, da sta morala porodnica in otrok, da bi se zavarovala pred zlimi duhovi, ostati doma do krsta in za porodnico do obreda očiščevanja. Porod je spremenil žensko v poganko, divjo žensko, negativen subjekt, ki bi lahko škodoval vsem (Ciceri, 1983:89).

Tudi z novorojenčkom so bila povezana številna dejanja, ki naj bi mu prinesla srečo in zdravje in ga varovala pred zlimi duhovi. Babica je umila otroka in ga oblekla. Povila ga je v katero koli *cunj*, pomembno je bilo le, da je bila čista, čeprav Andrej Baš in Cveto Jeraša (1980: 158) pravita, da je bilo prvo povijanje otroka bistveno, in sicer to, ali so ga povili v blazino, moške hlače, suknjo ali kožuh. Ko je mati rodila otroka, je dobila naziv *obruodenca* (porodnica) in je bila deležna precejšnje pozornosti. Kot pravi Vesna Grilanc Guštin (1997: 86) in kot so mi povedale tudi vaščanke, je v primeru, da ni bilo drugih žensk pri hiši, porodnico prvih osem dni negovala babica, ki je tudi prala plenice in kuhala. Ob rojstvu otroka je bila srečna vsa vas. Ko so šli na obisk k novi družini, niso bili nikoli praznih rok – podarili so ji majhna darila, kot so npr. jajca, maslo, sladkor, kava ali celo kokoš. Ime otroka so izbirali starši na podlagi imen botra, dedka, babice in bližnjega svetnika. Andreina Ciceri pravi, da so na izbiro imen vplivali zgodovinsko obdobje in navade kraja. Cerkev je vedno pritiskala, naj otrokom dajejo imena svetnikov, še posebno apostolov ali patronov (Ciceri, 1983: 94).

Da bi varovali otroka pred hudičem in čarovnicami, da bi imel boljšo in bolj zdravo prihodnost, so ga vsakič, ko so ga umili ali pa dali v zibelko, pokrižali. Nunca Vilma je povedala:

»Smo muorle šaldu pazit nā čarounice. Čarounice su ble babe stare zās vasi, an naše mame su nām praule, če smo posale mimo njāh: 'Pazi! Ne pokazāt uotroka, ka tista je čarounica!' Nismo smiale jāt nā križ poti zās otruoķam, ka su tā stari prauli, dā tem se srečeju čarounice. Se spunen, dā kādār en uotrok je stal slabo, smo dali oblekcū eni čarounici an uona je točala obliāku u en šāķf uode an molila, tākuā dā uotrok bo postal zdrau!«

Porodnice so morale 8 dni po porodu takoj na delo. Novorojenčka je varovala babica. Če ni bilo nobenega doma, ki bi lahko pazil na dojenčka, so ga mamice nesle na delo. Nunca Natalia je tako opisala svoje spomine:

»Niāsla sem muojya Ladita, ki je bol prau mičken. Je komej shuodu an je huodu zad zā manu an me je klicu: 'Mama, mama, opa!' Zatuā sem večkrāt z enu rāku diālāla an z druγu sem γa držala, tākuā dā se je malo potolažu. Puole je malo cejta sedu an puole je tjel nāzaj mamu.«

Če je ženska dojila, je morala pri delu zelo paziti. Ko je dojila, je morala biti pozorna na to, da se ni pregrela, če ne, bi bilo mleko prekislo in bi otroku škodovalo. Nunca Natalia je tako opisala:

»En dan sem se jāh tākuā ščula. Sem pršla dāmu, ka uotrok je tākuā juāku, ka je bol lačen. An sem bla usa oγreta an me je tjeklo kri zās nuosa. An torej so mi dali hitro nuoye nuoter u uodu an nisem muorla dāt otruoķu hitro mliāko, ka je blo preγreto. Da bi uotrok ne tolko čaku, smo mu dali flašku s sladku uodu, kej dā γa ustave.«

2.3. KRST, PRVO SVETO OBHAJILO IN BIRMA

Nekaj dni po porodu je sledil krst, navadno je bil v nedeljo po maši. Krst je bil pomemben trenutek v otrokovem življenju, ker – kot pravi tudi Andreina Ciceri (1983: 92) – je pomenil priznanje in predstavitev novorojenčka verski in družbeni skupnosti. H krstu ga je pospremila babica skupaj z botri. Otroka so oblekli v belo krilce. Botre so izbirali starši na podlagi premoženja in sorodstva. Botra prvega otroka sta bili priči s poroke in sta bila pomembni osebi v njegovem življenju, ker če bi slučajno izgubil starše, je bila naloga krstnih botrov skrbeti zanj (Baš, 1980: 152). Kot je poročala tudi nunca Natalia, so otroci čutili veliko spoštovanje do botrov:

»Do buotra smo nosili il massimo rispetto. Smo jəh šaldu spoštuvəli, ku də bi bli starši. Uoni pər krstu podpišeju, də si uoni prevzameju odgovornost u slučaju hude nesriəče.«

Botri so za krst podarili otroku zlato *kjətence* (ogrlica), deklicam pa tudi zlate uhane. Botri so imeli temeljno nalogo pri izbiri imena, kot pravi tudi Andreina Ciceri (1983: 96), saj so jim v določenih krajih priznali pravico do določanja imena – starši so mu dali biološko življenje, botri pa sta z določanjem imena izbrali otrokovo usodo. To ime se je uporabljalo samo za uradne priložnosti. Med krstom je bila poleg otroka tudi mama, ker je bila nečista in je bilo pomembno, da jo župnik blagoslovi. Andrej Baš in Cveto Jeraša (1980: 152) pojasnjujeta, da je morala mati po porodu ležati v temni sobi, ni smela brati in opravljati določenih stvari, ker je bila nečista in pod vplivom zlih sil. Rešila se jih je šele, ko je šla v cerkev na očiščevanje. Tako je opisala nunca Mila iz Doberdoba:

»Ko smo jəh rodili, dva tiədna puole smo jəh niasli u ciarkvo an smo čakəli pər krepeuniki. Župnik te je ožiəmil an si imjəla dirit zə jət təm pər oltarju.«

Včasih se je zgodilo, da je otrok po porodu umrl. Prepričani so bili, da gredo v nebesa samo krščeni otroci, zato so jih simbolično krstili že doma. Andreina Ciceri (1983: 91) pravi, da jih je zelo skrbelo, če otrok pred smrtjo ni bil krščen, ker niso smeli pokopati nekrščenega trupla v blagoslovljeno zemljo, temveč na kraj na pokopališču, imenovan *vice*, in njegova dušica naj bi tako krožila po njem kot nemiren duh. Tako je povedala tudi nunca Rosina:

»Viaš ku je, kašən buot reči ne greju ku si mi čakamo. Tərdo je blo videti təkua majhneja an təkua slabeja. Duosti botou, kədər smo znali, də je blo močno slabo, smo ja simbolično krstili doma. Važno je blo, də si rjəku tiste besiəde an molitev, an je šlo.«

Po krstu je sledilo obilno kosilo skupaj z botri in bližnjimi sorodniki. Kosilo ob botrinji je bilo nedeljsko. Ob primerjanju podatkov Vesne Grilanc Guštin (1997: 87) in vaščank sem zasledila tipične obede, ki so jih kuhali in pekli, ko so slavili krst, in sicer so postregli goste s kokošjo ali govejo juho, pečeno kokošjo, kuhanim mesom, telečjo pečenko, krompirjem v kozici, *vrzuotami v kozici* (ohrovt v kozici) in kislim zeljem v kozici, za sladico pa so ponudili *biškotke* ali pinco.

Podobno se je dogajalo ob obhajilu. Deklice so nosile dolgo belo obleko in v roki so imele majhen šopek rož, fantki pa krojeno obleko, navadno temne barve. Revne družine so si po navadi izposojale obleke ali pa jih same sešile, kot je pripovedovala tudi nunca Mila iz Doberdoba:

Slika 44: Prvo sveto obhajilo v Doberdobu leta 1960 (Vir: slika je v lasti družine Žurinovih iz Poljan).

»Kрила su po nāvado šivale mame. Mjeni je zašila mama s tešuto uod padala, ker muaj stric je bol partizan, ne. Po nāvadi su zašili žnidarce. Puole smo posodli enemu druγmu.«

Slika 45: Mlada prvoobhajanka iz Poljan leta 1960 (Vir: slika je v lasti družine Žurinevih iz Poljan).

Slika 46: Doberdobski prvoobhajanci med begunstvom v Brucku ob Litvi (Vir: Lakovič, 2010: 56).

Slika 47: Prvoobhajanci med mašo okoli leta 1970 v Doberdobu (Vir: slika je v lasti družine Žurinovich iz Poljan).

Nunca Mila je tako opisala spomine na svoje prvo sveto obhajilo:

»Smo nãrdili feštu pãr duhovniku an smo tãm pili kakau. Gospuod je nãrdu nu mizu pãd ãriãšnju an smo tãm pili kakau.«

V knjigi, ki jo je napisal doberdobski župnik Bogomil Breclj (2000: 64), sem odkrila, da so prvobhajanci po maši priredili predstavo za starše in druge goste. Kar zadeva jedi, ki so jih pripravljali, da bi proslavili prvo sveto obhajilo, so bile iste kot za nedeljsko kosilo, ker, kot so mi rekle stare vaščanke in kot piše tudi Vesna Grilanc Guštin (1997: 87), obhajila takrat niso posebej praznovali.

Veljalo je, da je bila birma za binkošti, in sicer proti koncu maja ali v začetku junija, včasih pa je bilo odvisno od župnikove izbire. Za birmo so okrasili cerkev z bršljanom. Obvezno je bilo, da so v cerkev šli čedno oblečeni. Pred cerkvijo so bile *bankarele* (stojnice), ki so prodajale kolače, spominke in pecivo. Ob koncu maše so birmanci dobili kolač, ki jim ga je boter obesil okrog vratu. Obdarovanje s kolačem je bilo odvisno tudi od botrovega premoženja, saj se je včasih zgodilo, da si tega ni mogel privoščiti. Tako je nunca Vilma opisala svojo birmo:

Slika 48: Birma v Doberdobu leta 1975 (Vir: slika je v lasti družine Žurinovich iz Poljan).

»Po birmi smo pojedli najboljšo kosilo: župca, piščančjevo meso an kej zelenjave blizu. Kolače su prodajali pred ciarkviju. Tisti boter, ki je imjäl več šoldou, je ukupu in obejsu birmancu okuoli vratu.«

Slika 49: Cerkev iz Doberdoba, okrašena z bršljanom leta 2015 (Vir: slika je v lasti Grete Lefons).

Nunca Mila je še dodala:

»Kolač je kupil buoter an je puole dal okuoli vratu. Kolače smo puole jädli, ka sem dala usakemu po numalo.«

Na podlagi pričevanj starih vaščanov in zapiskov Vesne Grilanc Guštin sem odkrila, da so bili na birmansko slavje vabljeni samo boter in družinski člani. Po navadi je varovanec sedel zraven botra. Postregli so jih s prazničnimi jedmi, in sicer ocvrtimi telečjimi jetri, *šupeto*, ajmohtom, pršutom, sirom in različnim pecivom, ki je bilo vedno na mizi, kot so npr. kuglof, pinca in gubanica (Grilanc Guštin, 1997: 88).

2.4. OTROŠTVO

Kot je opisala nunca Pjepa, so bili otroci do 6. leta pod varstvom babice, ki so jo nekoč imenovali stara mati. Starši so odšli z doma že zgodaj in se vračali ob večernih urah. Stara mati je skuhala otrokom kosilo in kadar je pazila na majhno dete, ga je morala pred poldnevom nesti na polje k mami, da ga je ta lahko podojila v senci pod drevesom. Stara mati je potem nesla dojenčka nazaj domov in mama se je vrnila na poljsko delo. Tako je nunca Pjepa pisala o svoji stari materi: »Boste rekli, da je imela veliko opravila z nami, a ni tako: spekla nam je pogačo pod žerjavico in pepelom, zdrobila jo je v lesene sklede, oblila z mlekom ali ječmenko in nismo vprašali drugega do kosila. Tudi na vas nismo šli, ker nam je rekla, da kdor pohaja po vasi, se ga prime ime povasni klovn, in tega nismo hoteli.« (Lakovič, 2010: 12–13)

Slika 50: Poljanski otroci leta 1933 (Vir: slika je v lastni nuncce Vilme iz Poljan).

Stara mati je imela še drugo pomembno vlogo: bila je zdravilka. Nekoč niso poznali toliko zdravil, kot jih imamo danes, vendar so si pomagali, kot so vedeli in znali. Nunca Pjepa pravi, da je takrat obstajala neka otroška bolezen, ki je povzročila, da so otrokom otekle žile na vratu. To so bile vnete bezgavke, ki so jim Doberdobci pravili *demavke* ali *dregancele* (vnete bezgavke). Da bi otroci ozdraveli, so uporabili posebno metodo. Stara mati je poklicala otroka k sebi in rekla, naj ji da roko. S palcem desne roke je močno pritisnila na otrokovo pest in ga potegnila do lakta. Medtem je recitirala: »Sveti Blaž je imel devet sestra, od devetih osem ... itn.« S prstom je vlekla po roki, dokler ni ostala samo ena sestra in nato nobena. Na koncu je dodala: »Da bi se razšle te dregancele, kakor so se razšle svetega Blaža sestre.« Otroku je naročila, naj drži glavo ohlapno, in jo potem trikrat zasukala na desno in na levo. Nunca Pjepa je priznala, da jo je bilo strah, da bo njena glava ostala obrnjena nazaj. Nato je šaljivo dodala: »Če smo rekli, da nas boli trebuh, nam je ukazala hitro na stranišče, je rekla, in bolezen je bila odpravljena.« (Lakovič, 2010: 12–13)

Za zdravljenje nekaterih bolezní so uporabljali posebne zagovore, ki jih je Pavle Merkù (1976: 106) zapisal v knjigi *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji*.⁸ Izbrala sem dva zagovora, ki sta se mi zdela posebno zanimiva:

Zagovor zoper kačji pik

Bueh nu svieti Pieter sta šla po ni stezici do tam, per ti stezici je bu an čeren muž. U grmi je bu an čeren muž. Anu Buh nu svieti Pieter da ga odgovorijo: »Kaj tu dielaš, kaj imaš, ti strupieni muž?« »Jat iamn deviedesiet strupienih žil: kamer jest z mojin rogljen dotaknen, use muore strupieno postat.« »Ti maš deviedesiet strupienih žil, mi imamo deviedesiet in edno recnijo. Kamer

⁸ Pavle Merkù je 23. januarja 1966 začel zbirati etnografsko blago s snemanjem na magnetofonski trak za dokumentarno oddajo, ki jo je uvedla slovenska postaja Trst A Italijanske radiotelevizije. Ozemlje, ki ga je upošteval, obsega vsa območja v tržaški, goriški in videmski provinci, na katerih živi slovenska manjšina v Italiji. Za zbiranje podatkov iz doberdobske občine je spraševal pokojno Rosalijo Jarc - Botegarjevo, Giuseppino Jarc - Ljuksovo, Marijo Marusič - Opajčevo in Marijo Ferletich (Merkù, 1976: 104).

mi našo roko palužemo in našo recnijo pomažemjo, use more blagù je oydravlo. Muolit se more.«
(Merkù, 1976: 106)

Zagovor zoper izvin

Marija j' šla po' ni dolinci planinci. Si plajšč premilo ovalila in si je nožico zganila. Je premilo jokala. Jo sreča Šentjaž in jo praša: »Marija, kaj ti je, da tako premilo jočeš?« »Kaj bi ne jokala, sem po' ni dolinci planinci šla in sem si plašč premilo ovalila in sem si nožico zganila.« Šentjaž uzame aubo zlato in sabo zlato in pravi: »Sklenite se, zložite se tie koščice ali žilce, kakor je sklenila presvieta Trojica nebo in zemljo. Jezus Marija, pomagajte tej dušici, ki se je meni priporočila za zdraulje.« (Merkù, 1976: 106)

Nekoč so doberdobski otroci preživljali dolge ure na paši in zato so si morali krajšati čas. Narava je ponujala veliko stvari, ki so vplivale na njihovo domišljijo. Brez nadzora odraslih so počeli marsikaj, čeprav je bilo včasih nevarno. Največkrat so si lotili različnih iger, ki so si bile od vasi do vasi podobne. Nekatere so si po svoje prikrojili ali pa se domislili novih in jih po svoje poimenovali. Z njimi so rasli, se razvijali in se merili v spretnosti, moči, hitrosti in odgovornosti. Kot mi je rekla nunca Vilma:

»Buohvari, če si z ɣəbu kəšnu kravu po əmajni. Smo muorli stalno pazit, də ne bi slučajno kəšna zbežala.«

Zdaj so gozdovi zrasli, pastirjev ni več in tudi igre so skoraj utonile v pozabo. Kot priča tudi raziskovalec Guido Suit, so otroci pri igri večkrat uporabljali rastlinje, in sicer trave, liste, cvetne lističe ter stebelca, s katerimi so proizvajali široko paleto zvokov in žvižgov ali iz njih izdelovali pihalnike. Deklice so se le redkokdaj dalj časa zadrževale v neznanih krajih, s fanti pa so bili starši popustljivejši. Lahko so se igrali daleč od doma, na poljih, na trgih ipd. Deklice so odraščale čisto drugače kot dečki, njihove najljubše igrače so posnemale like iz njihovega življenja; na primer, ko so se igrale "mamo". Pri tem so uporabljale punčke iz blaga, ki jim jih je sešila mama ali babica (Suit, 2014: 520).

Nekatere pastirske igre, o katerih so mi pripovedovali tudi stari vaščani, sem zasledila tudi v knjigi *Tako so se igrali naši nonoti* (Grilanc Guštin, 2001). Stare pastirske igre, ki so del navad in običajev kraške dediščine in so znane tudi na doberdobskem ozemlju, so:

- *Škrəvanje*: to je najbolj razširjena igra na Krasu in je namenjena predvsem fantom. Pri njej je lahko sodelovalo več otrok. Vsak je imel po dva ali štiri ploščate kamne, ki jih je moral iz

določene razdalje z metom približati kamnu *balinu*. Tisti, ki je vrgel kamen najbliže "balinu", je dobil točko – *punt*. Za število točk so se dogovorili pred igro. Zmagovalec je bil tisti, ki jih je zbral največ.

- *Slana pædkævana*: s to domačo igro so se zabavali tako fantje kot dekleta. Na večji kamen so položili pločevinasto škatlo in nekoga določili za *vahtat*. Preostali so iz določene razdalje s kamni poskušali zbiti pločevinko. Komur je to uspelo, je dal igralcem, ki so kamen že vrgli, možnost, da so stekli ponj. Kdor je *pazil*, je moral medtem hitro postaviti pločevinko na kamen in poskušati uloviti enega izmed metalcev, da bi prišel na njegovo mesto. Če mu to ni uspelo, je moral še naprej paziti.

- *Kamenčkanje*: ta igra je bila zelo razširjena po vsem Krasu. Po navadi so se je udeležile samo deklice. Udeleženke so zbrale določeno število bolj obrušeni kamenčkov. Če so igrale s petimi kamni, so se šle petkanje, z devetimi devetkanje, z desetimi desetkanje, z enajstimi in dvanajstimi pa kamenčkanje. Najprej so določile, katera bo igro začela; kamne so vrgle v zrak in jih potem ulovile na hrbtni strani dlani. Če so igrale s petimi kamenčki, so lovile na eni roki, če z več kamenčki pa na obeh. Tista, ki je ulovila več kamenčkov, je začela igro. Kamenčke so nato spustile na travo, pobrale enega, ga vrgle v zrak in medtem po številčnem vrstnem redu pobirale kamenčke s tal: najprej po enega, nato pa dva, tri itn. Tista, ki ji ni uspelo pobrati in uloviti kamnov, je predala igro naprej.

- *Nakit iz borovih iglic*: tudi izdelava nakita sodi h kratkočasenju deklic in deklet. Borove iglice rastejo po dve skupaj, zato je bilo treba eno previdno izpuliti, ostri konec druge pa zatakiniti v ovojo. Naslednjo iglico so vtaknile v dobljeno zanko in jih tako nizale do zaželene dolžine. Izdelovale so ogrlice, verižice, zapestnice in pasove.

- *Izdelovanje košaric iz trpotca*: košarice se je pletlo v dvoje. Dekleta so si nabrale trpotec, se usedle druga nasproti druge, vtaknile v usta vsaka en konec bilke in na njej spletale preostali trpotec. Iz tega so oblikovale bolj ali manj velike košarice in stolčke, ki so jih doma imele za okras (Grilanc Guštin, 2001: 1–10).

Ko sem prelistala knjigo *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji* (Merkù, 1976), sem prvič prebrala doberdobsko pesem *Sonce ljubò*, ki so jo nekoč pastirji prepevali med pašo. Knjižničarka Luisa Gergolet mi je povedala, da jo še zdaj pojejo različni zbori. Včasih tudi otroški zborčki, vendar mi je učiteljica Lucia pojasnila, da je pesem za mlajše pevce preresna. Med pašo so torej otroci prepevali doberdobsko pesem *Sonce ljubò* (Pavle Merkù, 1976: 106):

SONCE LJUBÓ

*Sonce ljubó,
kaj greš že za goró?
Pri nas ostani,
ne hod' za goró!*

*Ko skriješ se nam ti,
pousod se nam mračí,
pride noč temna,
odide radost 'sa.*

*Malo še postoj,
mi bomo ti nocoj
zapeli pesmico,
oj pesmico sladkó.*

*Sonce ljubó,
kaj greš že za goró?
Pri nas ostani,
ne hod' za goró!*

Nunca Natalia je povedala, da so bili takrat zelo verni, zato so molili za vsako malenkost. Spominja se, da je, ko je bila majhna, skupaj z družino molila vsak večer. Po navadi so več molili pozimi, ker so bili takrat manj zaposleni kot poleti.

To je primer molitve, ki sta jo molili sestri Natalia in Rosina Juren pri mizi:

BLAGOSLOVI, GOSPOD, TO HRANO

*Blagoslovi, Gospod, to hrano,
da bi vsi otroci sveta imeli kakor mi.
Čast bodi Očetu, Sinu in Svetemu Duhu,
kakor je bilo v začetku,
tako zdaj in vekomaj.*

Amen. (Kovačič, 2007: 44)

Zanimiva je tudi večerna molitev, ki jo je zapisala nunca Pjepa v svoj dnevnik:

VEČERNA MOLITEV

*Pojmo, pojmo z Bogom spat,
s svetim križem prebivat.*

*Marija polje varje,
Marija je senila,
ker je trudna bila.*

*Tam je ena cerkvica,
ena cerkvica rumena,
z virhom pokajena.*

*Pride tja ljubi sin:
Mati, spite ali čimiste?
Jest ne spim, ne čimim,
jest čudne sanje sanjam:
da so te Judje ulovili,
kranclja z glave vzeli,
sablenco na ramen deli
in prav daleč so te peljali
na to goro visoko.*

»Kdor to molitvico moli vsak večer, ne bo ne v ognju gorel ne v vodi se utopil, srečno umre in angeli ga bodo spremljali v sveto nebo, amen.« (Lakovič, 2010: 30)

2.5. MLADOST IN FANTOVSKA DRUŽBA

Fantovščina je iniciacijski obred sprejemanja mladine med odrasle.

Niko Kuret je opredelil fantovske družbe kot družbeno obliko podeželja, ki s svojimi koreninami sega v pradavne čase. Fantovščina je imela v prejšnjih časih na vasi pomembno nalogo in resničen pomen, in sicer je opravljala rediteljsko službo, skrbela za red in mir ter za vaško varnost. Zdaj ima bolj stanovski in družabni značaj (Kuret, 1965: 298). Andreina Ciceri pravi, da sta bila uradna iniciacijska obreda samo obhajilo in birma. Ponekod je bil birmanski boter

pomembnejši od krstnega, verjetno zato, ker je pomenil osebo, ki je v starih časih branila začetnika med obredi sprejemanja mladih med odrasle, ga predstavila odraslim in mu stala ob strani tudi v poznejših obdobjih (Ciceri, 1983: 141).

Vsak fant je, ko je dopolnil 17 let, imel vstop v fantovsko družbo in si pridobil določene pravice. V Doberdobu so sprejemali nove fantiče za *vahte*. Fantje do 17. leta zvečer niso smeli v vas, ker je imel vsak starejši fant pravico, da jih pošlje domov. Ko so fantje iz vasi dopolnilni 17 let, so morali plačati fantovščino, da so lahko vstopili v družbo velikih in dobili pravico, da so v večernih urah krožili po vasi. Na ta dan so šli 17-letniki prvič v gostilno. Tam so jih čakali vsi starejši fantje iz vasi, jih lepo sprejeli in jim povedali, katere so fantovske pravice. Učitelj Zdenko Vogrič, ki je leta 1989 raziskoval šege in navade goriške pokrajine, je v knjigi opisal obred sprejemanja v *fantovsko* v Doberdobu. Da bi izvedel nekaj več o navadah, se je obrnil na gospoda Jožeta Gergoleta - Daca, Janka Gergoleta in Stana Kosiča (Vogrič, 2007: 95). Obred fantovščine je opisala v svojih zapiskih tudi nunca Pjepa (Lakovič 2010: 31). Primerjala sem obe besedili in oblikovala tak sklep: doberdobski mladeniči so morali, da bi bili sprejeti v fantovsko družbo, upoštevati določen obred. Vsak je moral dati goldinar in plačati dvolitrsko steklenico ter ponuditi starejšim fantom cigareto viržinko, tisto s slamico, ker so bile takrat posebno cenjene. Starešina jih je sprejel s kratkim govorom in obredom (Vogrič, 2007: 95). Andreina Ciceri (1983: 144) je razložila, da je bilo ponujanje pijače starejšim obvezno plačilo za sprejemanje mladih članov, ki so s tem postali priznani kot mladi fanti iz vasi in so pridobili dovoljenje za udeleževanje nočnih shodov. Ko so spili nekaj *dopjev* (dvoliterskih steklenic) vina, so se skupaj postavili pred gostilno v dve vrsti, mlajši spredaj, se sprehajali po vasi in prepevali:

*Fantje moji, tovariši moji,
fantje moji, tovariši moji,
pojd'mo, pojd'mo k ljubici v vas.*

*Ko pa tja pridemo,
prav ljušno si zavriskamo,
da se ljubica prebudi,
če še prav trdno zaspala ni. (Lakovič 2010: 31)*

Nunca Pjepa pravi, da so peli tudi druge slovenske pesmi, potem pa so se vrnili v gostilno ter pili in jedli naprej. Na koncu obreda so se vrnili domov kot mladi fantje (Lakovič 2010: 31).

Zadnjič so prirejali fantovski obred leta 1928. Stari župan Štipe Žužič je moral leta 1928 pod pritiskom fašistov prepovedati fantovščino in fantovske navade, zadnji je bil krščen njegov sin.

V Dolu se fantovska družba še vedno ohranja. O tem sem zasledila zapis v knjigi Zdenka Vogriča (2007: 88), v katerem je opisal pust v Dolu ob pomoči domačina Franca Pahorja – Micatova. Da bi zvedela, ali se obred ohranja v celoti, sem vprašala po tem mladega Doljana Danieleja Perica. V Dolu je bil sprejem v *fantovsko* med pustom. Novinci so bili med obhodom oblečeni v ženske in bili kršчени na plesu v starem skednju. Najstarejši fant jim je prebral zakone fantovske družbe, smešna vprašanja in uganke. Oblili so jih z vinom in piti so morali pijačo iz nočne posode. Zanimivo je, da obred oblivanja izvira iz antike, kot pravi tudi Andreina Ciceri (1983: 144); ta naj bi pomenil: »Tako kot se rodimo iz amnijske tekočine, tako se z vodo ob krstu prerodimo kristjani.« Pri tem krstu dobijo še ime, ki se jih bo držalo vse življenje. Več o tem sem povedala v prejšnjem poglavju, ko sem opisovala pustovanje. Zanimivo je, da je obred v Dolu še vedno v veljavi in se ga zvesto držijo. Vaščan Daniele Peric mi je povedal:

»Tradicija je ostala an je liapo ju imjæt. Però se previç držiju næ tista stara pravila, ka zdaj ne upeju veljæt več, ka se je cejt mjænju. Tipo ku tisti buot ka smo pæršli næ Poljanæh zæ pusta asn smo prašli, če bi lahko pæršle z nami po vasi tudi žiænske, ku diælæte tudi næ Poljanæh. Tæ stari su rjækli dæ ne, ka žiænske ne plaçuveju fantovsku. An jæm ne rævaš mjenjæt tistu glavu.«

2.6. ŽENITOVANJSKE ŠEGE

Poroka je od nekdaj veljala za najlepši in najpomembnejši življenjski praznik. Okronala je ljubezen med dvema in zakoličila novo, skupno življenje v slabem in dobrem.

Vesna Grilanc Guštin (2018: 26) pravi, da je bila ljubezen že od nekdaj stvar srca. Ženili so se tudi po nekaj let. Zaljubljenca sta se prve čase srečevala skrivaj po medsebojnem dogovoru. Tudi nunca Natalia je povedala, da je nekoč snubitev šla počasneje kot zdaj. Mladi so se srečevali v cerkvi, na različnih sejmih ali celo na pokopališčih in tam so se začeli prvi ljubezenski utrinki. Fantje so bili zelo navezani na dekleta iz vasi, kot je povedala tudi nunca Natalia:

»Smo komej čakali, dæ bi ratli veliki, dæ bi lohko šli væn zveçiær. Naši muloti zæs vasi su bli šaldu naviazani næ næs an su næs ahtæli. Tuj če je blo dæ Poljane an Doberduob su se vedno tukli, sej su næs imjæli zæ norca zæs: 'Poljanci usranci!' Mi pej smo jæm odgovorili: 'Doberduobci guobci!.' Tisti buot smo hodili pær maši piæš usi skupej an je blo najliapše, kar ki je muorlo bæt.«

Andreina Ciceri je v knjigi *Tradizioni popolari in Friuli* (1983) obrazložila, da imamo veliko pričevanj o prehodu fantov iz adolescence v mladost, medtem ko za ženske ni bilo posebnih obredov, da bi jih družba priznala za polnoletne. Dekleta sta varovala družinski oče in celotna skupnost, ker so pomenile rezervo plodnosti. Bile so torej pod strogim nadzorom skupine mladih. V maju so izbirali dekleta, ki naj bi potem postale žene. Dokler pari niso bili uradni, so vse ženske pripadale vsej skupini mladih fantov (Ciceri, 1983: 183).

Podobno se je dogajalo tudi v Doberdolu v noči s 1. na 2. maj, kot sem opisala že v prejšnjem poglavju in kot je povedala nunca Natalia:

»Ja, su nam pærnesli te veje uod čriãšnje an mi smo ble strãšno vesjæle, sej smo znali kdu je bol, kdu je bla naša simpatija. Tudi tisto je pomiãnlo, dæ smo postali mulo an mula.«

Slika 51: Poroka iz začetka 20. stoletja v Poljanah (Vir: slika je v lasti družine Žurinovich iz Poljan).

Nunca Natalia je povedala, da se niso smele ustavljati s fanti iz vasi, da bi kaj poklepetale, če še niso bile zrele za poroko. Dobra priložnost je bila med delom na polju, ko so prepevali pesmice in pripovedovali zgodbe. Kot je napisala tudi Andreina Ciceri, so nekoč veliko prepevali med delom – košnjo, trgatvijo, ličkanjem koruze ipd. Petje in ples sta bila za naše ljudi zelo pomembna. Plesali so na dvoriščih in senikih, sledili ritmu glasbe, plesa in instrumentov (Ciceri, 1983: 185).

Ko je postala stvar resnejša, je dekle pripeljala fanta v hišo in ga predstavila družini. Od tedaj sta zaljubljenca skupaj zahajala na plese. Tisti dan, ko je družina pričakovala novega fanta, so pospravili in počistili vso hišo, da bi bila čim bolj čedna. Nunca Natalia je to tako utemeljila:

»Ni blo takuæ hitro, ku zdej, ki se vidãš dæns an jutre smo skæp. Dolyo časa su hodili muloti an smo bli usi u skupine. Momentalno si se lãhko malo ustavlja, ma nisi še smiãla. Kãdær je zãčnu

huædit u hišu an je prašu dovoljenje staršev, takrat si lohko. Kædar je uon bol yotov suojeya diæla an dæ jest se mu dopaden, allora puole je moru præt u hišu præšæt starše, dæ æe lahko prideuhišo an dæ se mu dopaden. An je blo trdno zæ mulete, znaš? Moj muož je hodu šest liæt pær mjene u hišu preden, da bi se poročili. Puole je blo odvisno od fænta. Kæšni su pæršli brez si briyæt. Ma je blo prav, dæ si prašu dovoljenje, ker je bla hiša foriæšta.»

Dogajalo se je, da so včasih dekleta izbrale fanta iz bližnje vasi. Kot pravi Vesna Grilanc Guštin, so fantje po navadi izbirali punce iz svoje vasi, ker drugih niso poznali ali pa so se bali, da bi bile ničvredne. Snubci iz drugih vasi so morali domačim fantom plačati pijačo (Grilanc Guštin, 2018: 27). Podobno se je dogajalo tudi v doberdobski občini. Nunca Vilma mi je povedala, da so morali fantje plačati toliko litrov vina, kolikor je veljalo dekle. Takrat je bila v vasi huda revščina, zato se je včasih zgodilo, da je fant gostil, kolikor je pač zmogel.

Po dolgi ženitvi je prišla na vrsto poroka. Priprave nanjo so trajale po ves teden in še dlje, predvsem s šivanjem je bilo precej dela. Zadnje dni so čistili in pospravljali, pekli in kuhali. Ko se je par odločil za zaroko, so morali takoj obvestiti obe družini. Starši so se srečali, da bi se pogovorili o doti in se zmenili za dan poroke. Tako je nunca Natalia opisala pripravo na poroko:

»Ko si se odloču zæ poruoku, so se muorali starši yovort med sabu zæ dotu. Su pæršli suoji starši pær mjene doma yovort z muæjmi zæ dotu. Jest se nisem briyala an nisem imjela kej diælt an odločit. Puole si šel dvakræt næ nauk, ti an muož. An puole smo šli prej næ comun se poročit an puole u ciærkvi, dæ puole občina da karte u ciærkev. Tri tiædne pred poruoko so bli oklici u ciækvi. Hitro po maši ali po prediyi je rjeku: "Ta an ta se boju poročili..." Je bla tudi karta obejsena, ki piše kduæ se poroči.»

Andreina Ciceri (1983: 197) pravi, da je dekcle v času oklicev živelo v izolaciji. V nekaterih krajih je moralo biti pri vsaj eni maši, med katero so izgovorili obredni obrazec in imeni ženina in neveste. Če je bila nevesta noseča, je morala poslušati formulo vsaj tri nedelje zapored.

Po oklicih so ustno vabili na poroko sorodnike in bližnje prijatelje ter izbirali priče. Tako je povedala nunca Natalia:

»Takrat smo vabli usmeno. Ži prej si je znalo, dæ povabeš usu zlahto an otruoke. Usaj dveh uod vsakeya člana: dva uod bratu, dva uod mame an tækuæ næprej. Pole smo zbrali tovariše, ki so ble večina starejše sjestræ an brate.»

Nekaj dni pred poroko je čakal nevesto poseben obhod, ki so ga vaščani imenovali *Pozdrav ledih stan*. Dekle je šlo od hiše do hiše in reklo: »Sem vas prišla pozdravit.« To je bila posebna oblika slovesa od mladosti ali deklišтва. Nunca Vilma in nunca Natalia sta mi povedali, da je bila ta navada prav nerodna. Nunca Natalia je tako utemeljila:

»Tisti dan prej ku si se poročila, an mjene je blo prau γardu, si muorala pozdravit po usih hišeh, zə ku češ dan puole γriəš u drugi stan. Sem pəršla u hišu an sem rjəkla: "Dober večer, vas pridem pozdravit." Təm su gotuovo kej dali kəšnu bušticu. To je puole uničila ena s Poljan, ker ni tiəla jət po vasi. Puole se je glas širil okuoli an nisu šli več. An so ti čakəli, eh, domačini! Je blo təkua neruodno huodit po vasi u tistih večernih urəh.«

V knjigi *Tradizioni popolari in Friuli* (Ciceri, 1983) sem zasledila, da so podobno delali tudi v furlanski pokrajini. Anreina Ciceri pravi, da se je obhod imenoval *là a saludà*, in sicer: ženin in nevesta sta šla po vasici vabit sorodnike na svatbo. Ob tej priložnosti je ženin predstavil nevesto svojim sorodnikom (Ciceri, 1983: 199). Ta obhod je bil značilen tudi za Kras. Vesna Grilanc Guštin je napisala, da je nevesta nekaj dni prej obhodila vso občino. Na Krasu imenujejo ta pohod *hoditi brat za ruožco*. Naznanjala je svojo poroko, ljudje pa so ji darovali žito. Oblasti so leta 1921 prepovedale pobiranje (Grilanc Guštin, 2018: 27).

Tako Andreina Ciceri (1983: 198) kot Vesna Grilanc Guštin (1997: 89) sta zapisali, da so bile poroke po navadi od novega leta do pusta, torej v predpostnem času, in od sv. Martina do sv. Katarine, pred adventom. Seveda je bil najugodnejši pustni čas, ker takrat niso opravljali kmečkih in pastirskih del in so bile zaloge hrane velike.

Že takrat so dan pred poroko praznovali fantovščino in dekliščino. Andreina Ciceri (1983: 199) trdi, da imajo na ta dan pomembno vlogo mladi, zlasti prijatelji ženina in neveste, predvsem pa bratje in sestre, ki so bili po navadi izbrani za priče. To mi je povedala tudi nunca Rosina:

»Po navadi zə priču si zbrala kəšnu večju sjestru al sestričnu, fənti pa brəta ali kužina.«

Mladi fantje so šli v vaško *ošterijo* (gostilno) in proslavili zadnji dan samskega stanu tako, da so se naplesali in napili. Nazadnje so šli še pod nevestino okno in peli ljubezenske pesmi. To so delali zato, ker je bila *zadnjič pupa* (Grilanc Guštin, 1997: 89). To je pesem, ki so jo peli vaški fantje za podoknico:

PRELJUBEZNIVI POLJANSKI FANTJE

*Preljubeznivi poljanski fantje,
kolkokrat, oj kolkokrat smo skupaj pili.*

*Prav lepe pesmi prepevali,
kratke čase, kratke čase delali.*

*Ali zdaj pa nikdar več, ali zdaj nikoli več,
mlada leta, mlada leta so že preveč. (Kovačič, 2007: 73)*

Večer pred svatbo je bil določen za prevoz bale. Andreina Ciceri pravi, da so bili v furlanski pokrajini za to odgovorni ženin in njegovi bližnji prijatelji. Obhod je bil pravo slavlje, ker je pomenil slovo *novica* od očeta. Obred se je začel na četrtek, ko so peljali *balo* (doto) neveste na ženinov dom (Ciceri, 1983: 200). Tako je opisala nunca Pjepa prevoz bale v Doberdobo: »Ohceti so bile prazniki za vso vas. Poroka je bila vedno na soboto, ker so v četrtek peljali balo od novice na ženinov dom. Kadar je bila že tema, sta prišla ženin in njegov tovariš z okrašenim vozom, vpreženim s kravami. Pred hišo so obrnili voz proti vratom, da so nanj lepo naložili omare, kupe stolic, skrinj in kar je spadalo k takratni mobiliji. Na vrhu vsega so pripravili posteljo, pregrnjeno z lepo belo plahto. Na oje so obesili kokoš, ki je bila mamin dar novici, da bi bila skrbna gospodinja. Ko so se lepo zahvalili, brez vina pa tudi ni šlo, je vzel ženin žajgljo (palico) in čakal novico, ker je bila njena naloga napraviti sveti križ na tleh in reči: 'Pojdite v božjem imenu.'« (Lakovič, 2010: 25)

Da bi bolje razumela prevoz bale v Doberdobo, sem preučila tudi knjigo *Živio Kraška ohcet!*, ki jo je napisala Vesna Grilanc Guštin (2018: 22). Kraško ohcet so priredili v Repnu leta 1968. Za pripravo kraške ohceti se je bilo treba seznaniti s tem, kakšen je bil ta življenjski praznik nekoč, nekako do konca prve svetovne vojne. Raziskovalka Maja Guštin je imela nalogo, da razišče nekdanje ženitovanjske šege. Obiskala je nekaj 80-letnih vaščanov in vaščank, ki so osebno doživeli ta običaj. Na podlagi zbranih podatkov so organizatorji pripravili scenarij za prevoz bale, predajo neveste in ohcet. Vesna Grilanc Guštin piše, da je bil večer pred ohcetjo določen za prevoz bale. Zanj so poskrbeli *balarji*, ki so bili ženinovi prijatelji. Ko se je stemnilo, so na voz naložili: posteljo, skrinjo, žito (kar je nevesta nabrala po hišah), blazine, plahte, rjuhe, koš za listje, grablje, motiko, srp, *plenjer*, metlo ipd. Naloženi dragoceni tovor so zlasti v revnejših družinah skrbno

pokrili z odejami ali pregrinjalom in vse trdno privezali, da ne bi nihče nič videl. Vpregli so vola, ki so mu na *kumbo* nataknilo *pupeljč* ali bršljan. Na vozu je navadno sedel nevestin brat, ki je v rokah držal košaro. V njej je čepela bela kokoš z rdečim trakom okoli vratu in z zvezanimi nogami. Tik pred odhodom je nevesta stopila pred vola, z žajgljo (palica) zaznamovala križ na tleh in pognala vpreženo žival z besedami: »Križ božje, les h sebe.« (Grilanc Guštin, 2018: 30) Andreina Ciceri piše, da je žrtvovanje kokoši znano v vsej furlanski nižini. Kokoš je dar, ki ga mati pripravi za nevesto (hčerko) in ga izroči balarjem. Ta obred naj bi bil povezan z antičnim čarobnim običajem, saj naj bi z žrtvovanjem kokoši ubili čarovnice, ki bi lahko slabo vplivale na poroko. V Furlaniji je znan tudi rek: »Viva la nuviza e muart a la gjalina!« (Ciceri, 1983: 201)

Tisti večer so mladi vaščani naredili *kluono* (slavolok). Fanti so šli v gozd nabrat bršljan, ženske pa so ostale doma, da bi izdelale rože iz papirja. O tem je pripovedoval nunc Stanko:

»Kluone smo diäläli buolj poljeti, ka po zimi nisi imjal kej duosti diälät. Smo rabli bršljan. Ni blo soudou zä kupit ruože an torej smo diäläli ruože zäs kartu. Ma nismo diäläli prau usin. Samo tistim, ka su bli malo buolj premožni, ka su nām ləhko dali malo vina zä popit.«

Slika 52: Nunca Marija in njen mož skupaj s sorodniki leta 1950 v Sovodnjah (Vir: slika je v lasti družine Marušič iz Sovodenj).

Za slavnostni dan so se vsi pošteno umili in se čedno oblekli. Najlepša je morala biti *novica*. Na porokah so bili oblečeni v narodno nošo. Vesna Grilanc Guštin pravi, da na kraškem podeželju narodna noša ni bila tako bogata in razvita kot v vaseh blizu Trsta. Po kraških vaseh so bile noše revnejše. Starejše ženske iz naše občine so se bežno spominjale kraške narodne noše. Ko so se prvič pripravljali na Kraško ohcet, nihče ni vedel, kakšne naj bi bile pravzaprav narodne noše. V Repnu ni bilo niti enega originala, ker so v glavnem končali svojo pot v grobu skupaj z lastnico. Tudi o moških primerkih ni bilo ne duha ne sluha (Grilanc Guštin, 2018–57). Opis doberdobske narodne noše sem na srečo našla med zapiski nunce Pjepe. Tipične poročne obleke iz Doberdoba

za nevesto so bile narejene iz svetlo rjave svile, okoli pasu je bil vijoličast predpasnik in sprednji del je bil okrašen z lepimi belimi čipkami. Krilo in predpasnik sta bila dolga in nabrana, da sta lepo padala po telesu. Za vratom so imele t. i. *židan*, rumen robec z velikimi cofi, ki so segali do pasu. Na glavi so nosile venec. Nunca Pjepa (Lakovič 2010:25) je tako opisala poročno obleko svoje mame: »Poročno obleko naše mame sem imela priliko videti dostikrat, ker jo je hranila za pogreb in je umrla, ko je imela 80 let. Kadar jo je dala prezračiti, nam je vsakič povedala, kako je bila oblečena, ko je šla k poroki: krilo je bilo židano, svetlo rjavo, predpasnik vijoličast in je prelival barve, z lepimi belimi čipkami spredaj. Za vratom pa lep židan, rumen robec z velikimi cofi, ki so segali do pasu. In seveda venec na glavi. Vam se bo gotovo vse to zdelo čudno in smešno, pa mislim, da bi tudi danes radi videli tako lepo novico.«

Ženinega oblačila ni nič omenila. Poroka je bila praznovanje za vso vasico in vaščane so čakale dolge priprave, kot pravi tudi nunca Natalia:

»Na dan pred poruoko je blo največ diäla. Intanto smo muorläi pärpravit prostor. Su muorle skuhæt usu hranu zä dan puoljär, ka dan puoljär ni blo cejta zä pärpravit tolko reči.«

Na dan poroke je vsa vas praznovala, saj je že zjutraj prišel godec s harmoniko. Harmonika je bila nekoč edino glasbilo, ki je vedrilo mladino. Poročni dan se je začel zjutraj, ko je šel ženin skupaj z očetom iskat nevesto, nato pa sta odšla v spremstvu povabljenecv v cerkev. Nunca Pjepa (Lakovič 2010: 25) tako opisuje pohod od nevestinega doma do cerkve: »Ko so odšli z nevestinega doma k poroki, je prvi par bil ženin in družica, drugi tovariš in nevesta, nato cela vrsta mladih in poročenih parov, spredaj seveda harmonikar. Po poroki je šel sprevod na ženinov dom. Tam jih je čakal starešina, da sprejme nevesto po postavi z vsemi dokumenti, a ni šlo tako lahko, ker je bilo izpeljavanje, smo rekli. Ko je starešina vprašal, kdo so in kaj hočejo, so povedali, da imajo mlado dekle, ki bi jim prav prišla. »Pripeljite jo sem«, je rekel, in so mu predstavili najprej eno, potem drugo dekle, pa tudi kakšno staro mater. "Ta pa ni mlada!" je odgovoril starešina. Nastalo je prerekanje in smeha je bilo dosti, dokler se niso odločili, da izročijo pravo nevesto. "Ta je prava," je odgovoril starešina.«

Andreina Ciceri pravi, da navada skrite ali zgrešene neveste izvira iz mitologije, v kateri je ženin doživel veliko nesreč, preden si je pridobil nevesto iz očetovih tiranskih rok. Tiranski oče naj bi skrnil hčerko na neznan kraj, na dan poroke pa naj bi jo nadomestil s starejšo žensko (Ciceri, 1983: 210).

Slika 53: Poroka v Jamljah po drugi svetovni vojni (Vir: slika je v lasti gospe Hilde Devetak iz Jamelj).

Nunca Pjepa pravi, da ko je stopila nevesta v hišo, so ji izročili kolač. Morala ga je na slepo vreči čez hrbet v imenu radodarnosti. V naročje so ji položili majhnega otročiča; to je pomenilo, da ji želijo, »da bi tudi ona pestovala svoje otroke« (Lakovič, 2010: 26). Vesna Grilanc Guštin (1983: 42) predstavlja teorijo Borisa Orla, ki zatrjuje, da izhaja ta običaj iz starih čarobnih obredov za zagotavljanje rodnosti. Večerne ure pa so bile namenjene plesu ob spremljavi harmonike, ne samo za *ohcetarje* (goste poroke), ampak tudi za vse fante in dekleta iz vasi, ki so se želeli naplesati. Nunca Pjepa je tako napisala: »En čas so plesali oni, potem pa so rekli, da bodo dva plesa zaplesali šeškarji. To je bilo živo kakor v panju, ker je bilo vse razpoloženo v domačen veselju.« (Lakovič 2010: 27)

Nunca Pjepa (Lakovič, 2010: 26–27) je celo zapisala pesmi, ki so jih po navadi peli na porokah:

1.

*Čuk se je oženil , trolejla,
sovo vzal za ženo, gopsejsa.*

*Psi so bili godci, trolejla,
s svojimi velikimi gobci, gopsejsa.*

*Volk je bil starešina, trolejla,
spil je vedro vina, gopsejsa.*

*Lisica je bla nezvesta, trolejla,
vse je z mize znesla, gopsejsa.*

2.

*So prepevali in vriskali,
ko so na ohcet bli, v Kani Galileji.
Tudi Jezus in Marija so bli veseli,
ko so na ohcet bli, v Kani Galileji.*

*Mi sladko vince pijemo in smo veseli,
kakor da bi na ohcet bli v Kani Galileji.*

3.

*Saj si oženjena, pa si žalostna,
jaz sem ledih fant vesel.
Saj si mogla jet spat, na nogah stat,
bi ne bil peršou tolikokrat.*

*Ne do polnoči, ne do polnoči,
največkrat do bel'ga dne.*

4.

*Preljubi , preljubi moj Francelj,
podej mi, podej mi moj krancelj.
Podej mi moj krancelj nazaj,
če ne, te bom tožila zanj.
Če bodem tvoj krancelj povračal,
te bodem drugače obračal.
Te bodem drugače obračal tako,
da, ljuba, jokala se boš.
Se nisem jokala,
al tud se ne bom,
ker takega lumpa
dobila se bom.*

Zanimive so se mi zdele besede, ki jih je nunca Pjepa (Lakovič 2010: 27) zapisala ob koncu poglavja:

»Te pesmi in navade in vse druge slovenske pesmi, ki smo jih takrat peli, so nam ostale v bridkem spominu, saj boste slišali, kako jih je hotel fašizem iztrgati iz srca.«

V pričevanjih vaščanov in informacijah Vesne Guštin sem zasledila praznične jedi, ki so jih jedli med poroko. Kosili so skoraj vedno na nevestinem domu. Obvezni so bili kokošja župa (juha)

z *lezanji* ali njokci iz jetrc, pečeno telečje meso, pečena kokoš, včasih pečen janjček, krompir v kozici, kisló zelje v kozici z ocvirki in sezonska zelenjava. Za večerjo pa so bili obvezni rižota s kokošjo, nato pohano telečje meso, z orehi zabeljeni bleki, radič in kuhani štruklji. Dan po poroki so nekaj peciva razdelili sosedom in sorodnikom (Grilanc Guštin, 2007: 90).

2.7. SMRT

Tudi ob tem dogodku so se držali ustavljenih navad, ki so imele močan pečat sosedske pomoči in tolažbe. Ko je družinski član umiral doma, so najprej počakali, da umre, potem pa so začeli izvajati različne obrede. Anreina Ciceri pravi, da so vedeli, da je posameznik umrl, ko ni več dihal, in po zadnjih krčih. V tistem trenutku so ugasnili svečke, zaprli mrliču veke in usta, iz katerih je odšla duša, in včasih so zamašili tudi njegova ušesa. Ugasili so ogenj in ustavili ure. Če je umrl ponoči, so naznanili njegovo smrt z jutranjimi zvonovi. Če je umrl podnevi, so jo naznanili pol ure pozneje (Ciceri, 1983: 268). Vesna Grilanc Guštin pravi, da se po navadi zaradi žalovanja tiste dni ni nič peklo, vendar je bilo treba primerno pogostiti sosede in vaščane, ki so prišli zvečer varovat mrliča. Po navadi so kropilcem okoli polnoči ponujali kruh, vodo, žganje ali vino (Grilanc Guštin, 1997: 91). Mrliča so varovali vso noč, saj kot pravi stari rek, ki ga je zapisala tudi Andreina Ciceri: »Mrtvi nočejo ostati sami in ne ve se točno, kdaj duša zapusti svoj dom.« Avtorica nadalje opredeljuje varovanje mrliča kot spremljanje duše mrliča do neznanega ozemlja (*terra aliena*) (Ciceri, 1983: 269). Tako se je začel obred odcepitve mrtvega od družine. Poleg molitev so si, da se ne bi dolgočasili, pripovedovali zgodbe in uganke ter prepevali pesmi. Zato ob smrti ni prišel samo čas žalovanja, ampak tudi srečanja vaščanov. Tako je pričala nunca Milka:

»Smo komaj čakali, da bi kašən umrou, ka puole smo ya varvəli an medtem ko smo ya varvəli, smo tudi puojeli an iyrali, npr. "Il frate ga perso le zavate, chi ha trovato il numero 3?" Mrtu je bol ži u truyi. Smo tudi prauli zgodbice, tudi tiste strašne.«

V spodnjih vrsticah je primer zgodbe in uganke — take so pripovedovali stari ljudje med varovanjem mrliča.

VARVANJE MRLIČA

Su s dva zgubili u bwoški. Anu iščju, fliju tan, dliju tan, n livirju tn ... Puolje rječe adn: »Čaki, čaki, gran guor na visuoko, da bom vidow kej.« An je šow splizt guor na adno drvo, do

kamr je livirow, an je vidow nu lučku od daleč. An griju duol do tiste lučke. Prijeju an je bla na mičkina braka, hipa u buoški. Prijeju nuetre n je bla tma. Samo na mičkina mičkina lučka je gorila. K so pršli nuotr, je bla truga, an blizu je bla suoja žjena, usa stisnjena, ka je varvla. An buot s ni smjlo postit mrločou samih. Je blo triba varvt cilu nuoč. An prijeju nuotr. Una se je še kar ustrašla. »Dober večir,« rječēju. »Kaj pej teku sama?« »Ja, teku se je zgodilo muežu.« Je blo v cejti bendime, k je škruopc nu tako. Anu adn rječe: “ Če česte, bomo varvli mi do jtra, bejšte se odpočit!” Uona je šla počivat, uoni pej su s usidli uender. Puole adn je rjku: »Znaš, ten ueneh sen vidu, da je latnik, da je gruzdje.« »Ja, bon bon, bejši ubrt nomalo, jest počaken to. Ti bejši!« Uni je šou an si je npunu budu (pas okoli hlač), puno puno. An prije u hišu. Medtien, ka je uni braw gruezdje, je uni šow, je uziw tiga mrliča, ga je posiedu zad z urate, kamr sedu uni, an se je šow ulignit u trugu. Uni prije nuetre, ne gliada an gra pruti mrliču. »Ah!« je rjeku. »Si s zmaltrou, ah? Si šricow, si riazow rte, si gnuoju, anu ga ne muoreš jst! Poglej, kašno gruazdje, ali bi jow red nomalo?« »Ja!« je rjeku uni zes truge. Uni je teku skuoču an je kar šow, nti je šje zdej, ka tječe (Kovačič, 2007: 73).

UGANKA

*An buot je biw an mueš, k ni biw muš,
je bla na cista, k ni bla cista,
ondr je bilo no drvo, ka ni blo drvo,
guor je puojow an teč, ka ni biw teč,
ta mueš je primu an kamn, ka ni biw kamn,
je vrgu, ni flu nje zadow.*

Mueš je bil fnt, cjsta je bla stza, drvo je biw koromeč, teč je biw škršat an kamen je bla kripa (Kovačič, 2007: 39).

MAJHNA, MAJHNA ŽIĀNA, MIČKENO MIČKENO JAJČKE

Je bla ena majhna majhna žiāna, je imjəla enu majhnu majhnu kəkuoš. An tista pitka je zniasla eno mičkeno mičkeno jejčke. An puole je bla lačna, təkəu je bla lačna, də je rjəkla: »Ma jst si ocriəm eno jejce«. Je že ložla u polnu ən je vidla də nima soli. Anu je šla po stopnicəh γor pər γəspuodu doktorju ən je rjəku služabnici, nej da te mičkēni žiāni malo soli. An je tjəkla duol po stopnicəh, ən je pustila odprte urate. Kdər je bla duol, je zaγliədla nu veliku, veliku muhu, ka

je pojedla tisto mičkeno, mičkeno jejčko. An tisti kræt si je razjazla nu vzjela nu veliku, veliku šibu an odšla za muhu. Tista muha je šla an buoæt tja an buoæt sjem, doklær je šla gor po stopnicæh na ylih na nuos γospuoda doktorja. Tisti kræt je vzjela nu šibu anu je udarla po nuosi γæspuoda doktorja. An uon se je razjazu, an je rjæku: »Ti presniæta baba!« Anu je tjækla duol, tækæu dæ ni jæla tisγa majhnγa jejca.«

(Vir: pripovedovala je nunca Vilma iz Poljan – 1. 12. 2014, besedilo je v lasti Grete Lefons.)

Nepričakovana smrt v družini vedno pusti spomine v naših mislih. Tako je podrobno opisala smrt nunca Marija:

»Kædær je bla smrt, se spunen uod muæjya nonota. Alora jest se γa spunen, ka se je yrel tæm pær šparyerju. An buoyi puole je umrou doma. Anu je pršla Alma Jurneva an sem ji rjekla jest: "Alma muoli zæ našeyæ nonota, ki je umrou." Muæj nono je biu næ pari. Pari je na miza, su pokrili zæ biælím prestralæm, rjuhu anu ložli γa uonde. Dokler ni pršla truyæ. Puole so γa dali næ truyu. Puole tæm næ konci so γoriæle sviæcke pr nuoye, smo dali skodelico zæ kropit. Zæ kropit smo rabli pušpæn. Puole se je kropilo s tisto. An puole je bol poyriæb. Je blo tækua stršno mriæz, ki je blo mesca februarja. Mrtu je ležu u najveçji sobi. Zveçiar su varvæli. Si moral skrbæt, dæ su kej pojðali. Su ložli mize okuoli an tæm su sediæli, muolili, si prauli prauce an tako. An tækua je blo tudi ko smo žurli sirk. Smo žurli, smo pili, smo jæli, an smo se smejali. Če je bla zima, nisi smiæl uodprt štedilnika. γa mrtveyæ su ložli en quader uod Jezusa Kristusa anu če su imjeli kæšnu rožu. Zdej ti nærdijo lušo. Mrtveyæ smo nosili næ rækæ do žiæyna, an pomisli, dæ jest sæm živiæla næ Poljanæh an žiæyæn je bol u Doberduobu. So imjeli take reçi, so γa ložli næ ramo moški an su γa niæslí. Ko je çlovek umrou, su bli njæya an su pæržyali sviæcke. Ko umrjæš næ pæstelji, muoreju postit, dæ se strdiš, γa lahko samo zlihæš. Tisti buot muæja kužina, ki je umrla zæradi ledvic, je muoż prej počaku, dæ se strdi an puole jo je niæsu duol po štianyæh næ hrbet. Su ji pærprauli liæpo mizu, biæle prte štikane næ roku. Tjæta Tina je bla γor næ γandi an je praula: " Z Buoyæm! Z Buoyæm!" Muoški, ki su nosili mrtveyæ, su bli obleçeni usi u çrno.«

Iz teh spominov lahko razberemo, kako so pripravili mrtvaško sobo. Mrliča so postavili v najveçjo sobo, da se je lahko zbralo čím več ljudi, ki so ga varovali. Pokojnika so oblekli v najboljša oblaçila, kar jih je imel. Ker je bila nekoç revščina in si niso mogli privoščiti novih oblek, so uporabili poroçna oblaçila, kot je napisala tudi nunca Pjepa (Lakoviç 2010: 25). Andreina Ciceri pravi, da so jim položili na prsi križ in da bi roke ostale skupaj, so jih zvezali z rožnim vencem. Nekaterim so položili na prsi šopke rož, predvsem mladim dekletom in otrokom. Medtem ko so

čakali na krsto, so položili mrliča na mizo, pokrito z belim vezenim prtom. Ob nogah so bile dve blagoslovljeni svečki in skodelica z blagoslovljeno vodo in pušpanom (Ciceri, 1983: 273). Bilo je prepovedano segreti sobo, češ da bi se mrlič začel razkrajati, zato so jo morali obdržati mrzlo. Drugi dan je bil že pogreb. Mrliča so nosili na ramah, tudi če je bila cerkev v drugi vasici. Tudi za pogreb so bili ljudje čedno oblečeni, po navadi so nosili črne obleke. Med pohodom so morali paziti na vrstni red, kot pravi Andreina Ciceri (1983: 283), in sicer: mož s križem, strežniki, moški, ženske z venci, župnik, krsta, družinski člani in druge ženske. V doberdobski občini je bil pogreb podoben: spredaj je hodil fantek, ki je nosil križ, sledili so mu duhovnik in otroci, gospe z rožami, nato mrlič in družina s sorodniki. Ko so položili krsto v izkopen grob, so ga pozdravili tako, da mu je vsak bližnji sorodnik vrgel cvet, preostali pa malo zemlje. Pogreb se je končal na mrličevem domu z gostijo. Andreina Ciceri (1983: 288) pravi, da je bilo na slovenskem furlanskem ozemlju v navadi, da so po pogrebu jedli pri pokojniku doma. Pogostili so po navadi z vodo, vinom, kruhom in sladico.

Naj končam poglavje z zanimivim citatom Andreine Ciceri: »Nekoč so smrt vrednotili kot iniciacijski obred. Namen ritualnih obredov smrti je bil pripomoček za prehajanje v ‚drugo skupino‘ (Durkheim), zato so raziskovalci primerjali smrtne obrede z vsemi drugimi iniciacijskimi obredi. Primer osamljene porodnice se veže s primerom osamitve zaradi obžalovanja. Poročne jedi, ki zaznamujejo vključitev v novo skupino, imajo podobno funkcijo kot tisti ob smrti, ko pokojnik vstopi v svet mrtvih.« (Ciceri, 1983: 293)

3. POGLAVJE

VAROVANJE NESNOVNE KULTURNE DEDIŠČINE OBČINE DOBERDOB

3.1 LJUDSKO IZROČILO ŽIVI TUDI V ŠOLI

Zakoni, ki temeljijo na varovanju nesnovne kulturne dediščine, so zbrani v Unescovi konvenciji, ki je bila podpisana oktobra leta 2003. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so se v Unescu in po svetu začeli zavedati, da so z globalizacijo številne oblike kulturne dediščine v nevarnosti, da izginejo. Grozijo jim kulturna standardizacija, oboroženi konflikti, množični turizem, industrializacija, krčenje ruralnih območij, migracije in uničevanje okolja. Da bi zagotovile zaščito nesnovne kulturne dediščine, so države članice Unesca zahtevale nov zavezujoč mednarodni instrument. Nalogo varovanja kompleksne nesnovne kulturne dediščine naj bi mednarodna skupnost in posamezne države pogodbenice izpolnile z uresničevanjem določil Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine (Soršak, 2011: 13).

Cilji, ki jih želi konvencija doseči, so:

- a) varovanje nesnovne kulturne dediščine;
- b) zagotovitev spoštovanja nesnovne kulturne dediščine skupnosti, skupin in posameznikov,
- c) povečanje zavedanja o pomembnosti nesnovne kulturne dediščine na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni ter zagotovitev medsebojnega spoštovanja med dediščinami;
- d) zagotovitev mednarodnega sodelovanja in pomoči (Povz. iz 1. člena.).

Nesnovno kulturno dediščino Unescova konvencija⁹ opredeljuje takole: »Prakse, predstavitve, izraze, znanja, veščine in z njimi povezana orodja, predmete, izdelke in kulturne prostore, ki jih skupnosti skupine in včasih tudi posamezniki prepoznavajo kot del svoje kulturne dediščine. Skupnosti in skupine nesnovno kulturno dediščino, preneseno iz roda v rod, nenehno postvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino, zagotavlja pa jim občutek za identiteto in neprekinjenost s prejšnjimi generacijami, s čimer spodbuja spoštovanje do kulturne raznolikosti in človeške ustvarjalnosti.« Anja Soršak (2011: 53–58) pravi, da se nesnovna kulturna dediščina izraža na teh področjih:

⁹ Vir: Uradni list RS, št.2/2008 z dne 8. 1. 2008, URL: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2008-02-0002?sop=2008-02-0002>.

- a) ustna izročila in izrazi, pa tudi jezik, kot nosilec nesnovne kulturne dediščine,
- b) uprizoritvene umetnosti,
- c) družbene prakse, rituali in praznovanja,
- d) znanje in prakse o naravi in svetu,
- e) tradicionalne obrtne veščine.

Po svojem terenskem raziskovanju sem začela razmišljati, kako bi svoja odkritja čim zanimiveje posredovala mladim generacijam. Prepričana sem, da je tudi šola odgovorna za varstvo nesnovne kulturne dediščine okolja ob pomoči učnih enot, ki naj bi vzbujale otrokom zanimanje zanjo. Vzgojiteljica Marija Marjetka Benedik jo večkrat uporablja pri svojih urah, kot je predstavila v svojem članku: »Veliko vsebin ljudske dediščine uporabim pri svoji interesni dejavnosti, ker želim ohranjati kulturno dediščino v povezavi z otroštvom. Tako pojemo, plešemo, se igramo stare otroške igrice, izštevamo izštevanke, spoznavamo igrače (punčko iz cunj, punčko iz lesene paličice iz bližnjega gozdička ...), zgodbice, obujamo stare običaje (pirhanje, izdelavo pirhov iz čebulnih olupkov), pečemo piškote, hkrati pa tudi v naravi iščemo znane zdravilne rastline ter spoznavamo njihove zdravilne učinkovine [...] Vsebine dodajam, spreminjam ter prilagam interesom in zmožnostim otrok.« (Benedik, 2015: 45).

Šolske smernice (2012) (v orig. *Indicazioni nazionali per il curricolo della scuola dell'infanzia e del primo ciclo d'istruzione*) pravijo, da se je v zelo kratkem obdobju družba temeljito spremenila. Na začetku je bila razmeroma stabilna, zdaj pa je spremenljiva in nestalna. Ta nova družbena podoba ima svojo dobro in slabo stran: vsaki osebi ali družbeni skupnosti predstavlja čedalje več tveganja, pa tudi čedalje več ugodnih priložnosti (Cerini et al., 2012: 8). Okolje, ki obdaja italijanske šole je kulturno bogato, zavedanje o številu različnih kultur na tem področju se torej večja. »Vsak posamezen teritorij je povezan z raznimi svetovnimi področji in tako predstavlja mikrokozmos, ki v lokalnem merilu odraža globalne razmere, interakcije, napetosti in vzporednosti. Tudi posamezniki se v vsakdanjem življenju soočajo z vse številnejšimi in raznovrstnimi informacijami ter s kulturno pluralnostjo. Na svoji izobraževalni in bivanjski poti se učenec znajde v interakciji različnih kultur, ne razpolaga pa z instrumenti, ki bi mu pomagali te kulture razumeti in jih povezati z lastno kulturo. Naloga šole je, da pripravi pogoje, v katerih bo vsakdo lahko razvil zavestno in odprto identiteto.« (Cerini et al., 2012: 8). Dežela Furlanija-Juljska krajina (= FJK) je v primerna za vzgojo otroka na medkulturni ravni, saj se v njej prepletajo 3 različne kulture, slovenska, italijanska in furlanska skupnost, ki bivajo v skupnem sožitju. Andrej Malnič je tako pisal o tem: »Na tem prostoru, razpotegnjenim med Alpami in Tržaškim zalivom, so se še do nedavnega stiskale in prepletale vse tri glavne etnične skupine

Evrope in vsaka izmed njih je podarila goriški deželi del svoje bogate kulturne dediščine. Vsaka od etničnih skupin je na sebi lasten način in v lastnem jeziku osmislila samo sebe; v sebi je združila bližnje in hkrati sebe predala naprej v dar sosedom. Ob dediščini slovanskega, germanskega in romanskega sveta se je na tem našem majhnem koščku sveta tako ali drugače v stoletjih naložila še dediščina številnih pozabljenih staroselskih ljudstev, dediščina starih poganov in prvih kristjanov.« (Malnič, 2007: 9) Dežela FJK je izdala poseben statut, ki priznava enakost pravic in ravnanja vsem občanom, ne glede na jezikovno skupino, ki ji pripadajo, z zaščito njihovih etničnih in kulturnih značilnosti. Kot trdi raziskovalka Marianna Kosič, je ozemlje obmejnih območij, na katerem se stikajo meje Italije, Slovenije, Avstrije in Hrvaške, označeno kot tradicionalno večkulturno stičišče treh največjih evropskih jezikovnih družin: romanske, germanske in slovanske. Za to ozemlje je značilen sklop edinstvenih zgodovinskih, jezikovnih in kulturnih posebnosti, zato je območje prava terenska delavnica za proces evropske integracije (Kosič, 2013:10).

Šola je ustanova, v kateri se srečujejo posamezniki z različnimi izkušnjami in interesi. Ima torej nalogo, da si prizadeva za šolski uspeh vseh učencev in posebno pozorno podpira tiste, ki jih zaznamujejo različne oblike drugačnosti. Učitelj mora v razredni skupnosti prepoznati in vrednotiti osebne položaje ter preprečiti, da bi se različnost spremenila v neenakopravnost. Cerini in njegovi sodelavci menijo, da šola, kot vzgojna skupnost, vzpostavlja široko mrežo tovariških odnosov, ki so čustveno zaznamovani in je torej sposobna širiti tiste vrednote, ki povezujejo člane družbe v pravo skupnost. Njen cilj je ovrednotiti enkratnost in izrednost kulturne identitete vsakega dijaka. Prisotnost otrok in mladostnikov z različnimi kulturnimi koreninami je postala že strukturalni pojav in je ne moremo več imeti za epizodično; spremeniti se mora v priložnost za vse (Cerini et al., 2012: 8). Ni dovolj priznati in ohraniti različnost, kakršna je pač bila prej, temveč je treba aktivno podpirati interakcijo in integracijo ob pomoči poznavanja naše in drugih kultur v soočanju, ki naj se ne izogiba problemom, kot so verska prepričanja, vloge družinskih članov in razlikovanje med spoloma. Promocija in razvoj vsake osebe vzajemno spodbujata promocijo in razvoj drugih: vsakdo se bolje uči v povezavi z drugimi. Ni dovolj živeti v družbi, temveč je treba to družbo skupaj ustvarjati (Cerini et al., 2012: 10). Učitelj mora uporabiti take dejavnosti, ki spodbujajo sodelovanje med člani razreda, in obravnavati neizogibne konflikte, ki jih prinaša socializacija. Da se vzpostavi najširše sodelovanje otrok pri vzgojnem projektu, morajo biti izpolnjeni pogoji, ki povečujejo prijetno počutje v šoli. Cerini in njegovi sodelavci trdijo: »Oblikovanje močnih skupinskih povezav ni v nasprotju z izbiro, da postavimo osebo v središče vzgojne akcije, ampak je celo nujen pogoj za razvoj osebnosti vsakega posameznika.« (Cerini et al., 2012: 9) Evropska unija varuje narodne manjšine in njihovo identiteto z zaščitnim zakonom.

Raziskovalka Marianna Kosič trdi, da je Evropska unija prava zakladnica avtohtonih jezikov in manjšin, ki so že dolgo ukoreninjeni na določenih ozemljih. Spoštovanje jezikovne in kulturne različnosti in občutek pripadanja skupnosti državljanov sta temeljna dejavnika procesa evropske integracije, s katerim nameravajo ohraniti in spodbuditi različnost, preprečiti tveganje izgube identitete in ovrednotiti dodano vrednost oziroma bogastvo, h kateremu prispevajo vsaka država članica, vsaka skupnost in vsak državljan (Kosič, 2013: 7). Države članice Sveta Evrope so 1. 2. 1995 podpisale Okvirno konvencijo za varstvo narodnih manjšin: članice potrjujejo, da bodo prispevale k spodbudbi razmer, ki so potrebne, da pripadniki narodnih manjšin ohranjajo in razvijajo svojo kulturo ter ohranjajo bistvene sestavine svoje identitete, in sicer svojo vero, jezik, tradicijo in kulturno dediščino (Kosič, 2013:8).

Med svojo delovno izkušnjo in šolsko prakso sem opazila, da tudi Večstopenjska šola Prežihovega Voranca s slovenskim učnim jezikom iz Doberdoba skuša z različnimi projekti in laboratoriji ovrednotiti kulturno dediščino občine. V Vzgojno-izobraževalni ponudbi¹⁰ (= VIP) šole glede krepitev zavesti o identiteti učencev, navajajo te cilje:

- učenec se zaveda sebe in svojega telesa, s katerim vzpostavlja stike z okoljem,
- razvija si zmožnost razumevanja in empatije v odnosu z drugimi,
- spozna in vrednoti svoje sposobnosti in zmožnosti, sprejema svoje omejitve, da lahko načrtuje lastno prihodnost,
- razvija si zavest o lastni kulturni in narodnostni pripadnosti, ob tem gradi pozitiven odnos do različnosti in do medkulturnega dialoga.

Posebno pomemben za to diplomsko nalogo sem mi zdi zadnji navedeni cilj, ker se osredotoča na spoznavanje lastne kulture, in sicer na razmišljanje in globlje raziskovanje kulturne dediščine ozemlja tako, da jo bodo učenci cenili in se počutili kot pripadniki občine. Ko bodo dosegli ta cilj, bodo lažje sprejeli druge kulture v upanju, da bodo odpravili stereotipe in da bodo zmožni obdržati medkulturne dialoge. Ustrezna in učinkovita medkulturna vzgoja mora biti načrtovana, ne improvizirana. Učenci bodo lažje razumeli pomen kulturne dediščine, samo, če bodo aktivno vpleteni v učni proces. Učenec aktivno deluje v različnih oblikah dela, kot so skupinsko delo, projektno delo, integrirani pouk ipd.

Šola ponuja projekte in delavnice, ki otroku pomagajo krepiti identiteto. Eden izmed projektov, ki deluje tudi v sklopu varovanja nesnovne kulturne dediščine, je projekt *Pomahajmo v svet – Say hello to the world*. To je mednarodni projekt, pri katerem so otroci v vrtcih in šolah v

¹⁰ Vzgojno-izobraževalna ponudba je osnovni dokument šole, ki opredeljuje njeno identiteto in pomeni izhodišče za vse kurikularne in zunajkurikularne vzgojne dejavnosti in cilje. Projekt je v skladu s splošnimi in specifičnimi vzgojno-izobraževalni cilji večstopenjske šole in se prilagaja, zadovoljuje in ustreza potrebam družbene, kulturne in gospodarske krajevne stvarnosti (Več o tem: URL: <https://www.vsdoberdob.it>).

stiku preko videa. Prenos poteka v živo, pri čemer si med seboj pomahajo in se naučijo prvih tujih besed. Velik poudarek smo namenili predvsem spoznavanju kultur, običajev in načina življenja. Otroci si lahko pokažejo, kako se igrajo, kakšne pesmi pojejo, v kakšnem okolju živijo, kakšno hrano jedo, kakšen jezik govorijo, itn.

Slika 54: Simbol projekta "Pomahajmo v svet" (Vir: spletna stran: <http://www.sayhellototheworld.eu/si>).

Projekt je sestavljen iz štirih poglavij, in sicer *To sem jaz*, *Jaz in moja družina*, *Jaz in moje mesto* in *Jaz in moja država*.

V tretjem poglavju otroci spoznajo značilnosti okolja, v katerem živijo; to je dragoceno za zaščito nesnovne kulturne dediščine, poleg tega ga imajo priložnost predstaviti drugi šoli, to pa privede do zavedanja pomembnosti lastne male kulture in spoštovanja do nje.

Slika 55: Otroci iz vrtca Čriček rišejo doberdobsko ljudsko zgodbo leta 2017 (Vir: slika je v lasti vrtca Čriček iz Doberdoba).

Slika 56: Scene doberdobske ljudske pravljice leta 2017 (Vir: slika je v lasti vrta Čriček iz Doberdoba).

Poleg tega, da se šola s projekti trudi varovati kulturno dediščino, se tudi prebivalci trudijo vzdrževati svoje navade in običaje. Ob raziskovanju Danjela Radetiča (2004: 99) sem zasledila te podatke: »Postavil sem prebivalcem to vprašanje: "Se slišite vezani na kulturo in na navade in običaje ozemlja, kjer bivate?"« Iz odgovorov je sestavil tabelo:

Občutek pripadnosti kulture kraja bivanja

	<i>DOSTI</i>	<i>ŠE KAR</i>	<i>MALO</i>	<i>NIČ</i>	<i>SKUPAJ</i>
<i>Doberdob</i>	40	40	18	2	100 (50)
<i>Priseljenci</i>	24	20	48	8	100 (50)

Prebivalci doberdobske občine se čutijo vezani na navade in na kulturo kraja: 80 odstotkov sogovornikov je izbralo »dosti« in »še kar«, priseljenci pa se čutijo »malo« ali »nič« vezani na navade in na kulturo občine.

Slovenija se trudi varovati svojo kulturno dediščino in jo vključiti v šolski sistem ob pomoči projekta *Dediščina gre v šole*, ki je vezan na Dneve evropske kulturne dediščine. Michael Kneubühler (2015: 9) takole predstavlja pomen teh dnevov: »Zamisel Dnevov evropske kulturne dediščine se je porodila leta 1985 med drugo evropsko konferenco ministrov, pristojnih za stavbno dediščino v Granadi (Španija), resničnost pa so postali leta 1991, ko je Svet Evrope, ki je opazil uspeh poskusnih izvedb v različnih državah, prosil Sklad za dneve dediščine, ki so ga leta 1986 ustanovili na Nizozemskem (Stichting Open Monumentendag), naj ustvari *koordinacijski urad*, odgovoren za spodbujanje pobud iz različnih držav in zagotavljanje ustrezne kohezivnosti porajajoče se nove prireditve.« Cilj dnevov je opozoriti državljane na lepoto in pestrost dediščine, ki so jo zapustila prejšnja stoletja, pri tem pa poudarjati analogije ali specifičnosti različnih spomenikov v primeri s tistimi v sosednjih regijah ali državah. Vzgojiteljica Marija Marjetka

Benedik (2015: 42) je tako vključila svoj razred v projekt *Dediščina gre v šolo*. O tem je povedala: »Tudi učenci prvih razredov so doživeli skok v preteklost: vsebine in dejavnosti smo prepletali v okviru pouka, plesnih in tanc iger ter narečnih zgodbic; ob obisku mojstra stare ljudske obrti–pletarja; ob ogledu škofjeloškega gradu z njegovo bogato zbirko starih predmetov.«

Zanimiv je projekt, ki so ga naredili v OŠ Starše 1. oktobra 2014¹¹: »Z učenci osnovne šole Starše smo se letos prvič vključili v projekt z naslovom *Dediščina gre v šole* ob Dnevih evropske kulturne dediščine, ki jih organizira Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Učenci 7. razreda so v projektu sodelovali tako, da so raziskovali kulturno dediščino občine Starše, za katero so ugotovili, da jo premalo poznajo, čeprav je izjemno bogata in raznolika. Da bi jo bolje spoznali, so pregledali register nepremične kulturne dediščine Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, različne vire in literaturo. Posamezne enote so poiskali na terenu in jih fotografirali. Pogovarjali so se tudi z domačini, ki živijo v njihovi bližini in zapisali njihova pričevanja. Zbrano gradivo so 1. oktobra 2014 v besedi in sliki predstavili svojim staršem in drugim obiskovalcem prireditve. Dan kasneje so kulturno dediščino občine Starše predstavili učencem naše šole. Neli, Hana, Lana, Rok, Nika, Eva, Gašper, Luka in Monja, ki so sodelovali v projektu, so ugotovili, da je kulturno dediščino domačega kraja potrebno varovati in ohranjati.«

Po mojem mnenju bodo z vzgajanjem nove generacije ob spoznavanju in varovanju naše kulturne dediščine le te sprejele in cenile tudi druge kulture. Šolske kurikularne smernice 2012 (Cerini et al., 2012: 10) tako utemeljujejo nalogo, ki jo imajo danes šola in predvsem učitelji: »Vzgojni sistem mora oblikovati državljane, ki bodo sposobni zavestno sodelovati pri oblikovanju širših in večplastnih skupnosti, to je državne, evropske in svetovne skupnosti [...] Smoter tega je oblikovanje takih državljanov, ki jih bodo seveda povezovale in zavezovale temeljne vrednote nacionalnega izročila, a se bodo napajali z različnimi osebnimi izrazi in izkušnjami, veliko bogatejšimi od prejšnjih. Prednostna pot za vzgojo take skupnosti državljanov, obenem enotne in pluralne, je spoznavanje in posredovanje našega izročila in narodnega spomina [...] V ta namen bo neobhodno potrebno ovrednotiti kulturne dobrine, ki so prisotne na državnem teritoriju, da se učenčeva vsakdanja izkušnja obogati z materialno kulturo, umetniškimi deli, idejami in vrednotami, ki so vitalna dediščina iz drugih časov in drugih krajev.«

¹¹ Vir: Spletni vir OŠ Starše, URL: <http://www.os-starse.si/dediscina-gre-v-sole/>

3.2. DIDAKTIKA NESNOVNE KULTURNE DEDIŠČINE

Leta 1998 je Council for Cultural Cooperation (Svet za kulturno sodelovanje) skupaj s Svetom Evrope izdal priporočilo državam članicam o vzgoji s pomočjo kulturne dediščine. Evropski odbor si želi ovrednotiti in spodbujati ta načela in vrednote:

- izobraževanje mladih v demokraciji, v spoštovanju človekovih pravic in drugih kultur in v razumevanju kulturne dediščine in njene raznovrstnosti,
- poučevanje šolskih predmetov ob pomoči aktivnih, globalnih in interdisciplinarnih projektov z namenom razviti občutek odgovornosti,
- aktivno prispevati k razvijanju vizije in razvoja ustvarjalnosti, avtonomije in kritičnega mišljenja,
- spodbujati integracijo in dobro počutje v šoli (De Socio, 2005: 42).

Zanimiva je definicija pedagogike kulturne dediščine Patrizie De Socio in Chiare Pive:

»Pedagogika dediščine se nanaša na izobraževalni pristop, ki temelji na kulturni dediščini in vključuje praktične metode poučevanja; te izvirajo iz interdisciplinarne didaktike, ki povezuje šolo s kulturo kraja z uporabljanjem različnih komunikacijskih metod.« (De Socio, 2005: 42) V definiciji Pedagogika dediščine najdemo tri izhodiščne točke, ki nas bodo vodile v sestavljanje didaktičnih enot, in sicer:

a) Metode poučevanja: uporaba gradiva kulturne dediščine bi morala omogočiti sprejetje namenskega izobraževalnega modela, ki bi bil odprt za različne disciplinske pristope ter gradiva, predmete in vire. Oblike, dekoracije, opreme, tehnike dela in interpretacije prizorov so lahko izhodiščne točke za spoznavanje kulturne dediščine določenega kraja. Tveganje je v odvečnosti informacij in potencialni razpršenosti dejavnosti, zato je pomembno, da učitelj izbere tista področja, ki so zanimiva za učence, in opredeli cilje, ki si jih želi doseči. Najboljša strategija dela je neposredna predstavitev dokumentarnega vira v pisni in ustni obliki (De Socio, 2005: 42). V tem primeru je pomembno sodelovanje muzejev, kot pravita tudi Patrizia De Socio in Chiara Piva: »S sodelovanjem z muzejem lahko učitelj prispeva k večji kakovosti poučevanja in razumevanja kulturne dediščine, k večji ustvarjalnosti, državljski zavesti, spoštovanju človekovih pravic, k zavedanju kulturne heterogenosti ter razvoju kritičnega mišljenja.« Avtorji nato opozarjajo, da didaktika kulturne dediščine omogoča otroku neposreden stik z zgodovinskim virom, ki mu lahko vzbuja pozitivna čustva in zanimanje za predmet, zato bo lažje razumel vse v zvezi z artefaktom, in sicer: kdaj so ga uporabljali, kdo ga je uporabil, katera je bila njegova funkcija ipd. (De Socio, 2005: 44).

b) Referenčni izobraževalni sistem; pri prispevanju varovanja in vzgajanja s pomočjo kulturne dediščine imata pomembno nalogo šola in muzej, ki s sodelovanjem lahko ustvarjata zanimive didaktične projekte.

c) Tehnike sporočanja: prva skrb vsakega učitelja je obdržati pozornost učencev in uporabljati ustrezne vzgojne strategije. Pomembno je, da se ne osredotoči samo na preprosto podajanje informacij, ampak upošteva tudi razmerje, ki se ustvari med njim in učencem. Profesorica Ana Tomšič pravi, da če si učitelj želi kakovostno predstaviti učno uro, mora dobro pripraviti snov, tako da poišče gradivo, dokumente, slike in besedila na podlagi tega, kar učence zanima. Učitelj bo moral izračunati, koliko časa naj posveti vsaki predlagani temi, ob tem pa naj ne pozabi na kratke prekinitve: ta čas bo lahko uporabil za dodatna vprašanja in skupno debato. Med poukom mora biti pripravljen poslušati in odgovarjati na vprašanja otrok, spodbuditi poslušanje z različnimi toni in ritmi glasu, upoštevati premore in uporabiti nebesedno govorico za pritegovanje pozornosti; k izrazitosti govora prispevata tudi gestikulacija in mimika. Opazovati mora otroke in ovrednotiti njihove odzive med poukom; pomembno je, da opazuje neverbalna sporočila poslušalcev, in sicer držo telesa, mimiko obraza, gibanje oči, itn. in uporablja spodbudna vprašanja za krepitev razmišljanja otrok (Tomič, 1999: 91). Avtorica nato predlaga, da bi učitelj bolje vedel, ali so učenci razumeli snov, lahko, kot obliko preverjanja, uporabi čas za kratke prekinitve, v katerem zaprosi učence, da s svojimi besedami obnovijo misel, ki je bila izrečena, ali jim zastavlja vprašanja, s katerimi lahko preveri, ali so poslušalci razumeli snov.

Menim, da je za didaktiko kulturne dediščine učinkovita metoda kooperativnega učenja. Kooperativno učenje sproži v otroku zanimive in pozitivne dražljaje, ker mu daje možnost za sodelovanje s sošolci v okolju, v katerem so vsi na isti stopnji in ni nobene oblike tekmovalnosti. Otroci bodo imeli priložnost, da poglobijo prijateljske stike, in ustvarijo nove, se naučijo pomagati drugim in spoštovati njihova osebna stališča. Kooperativno učenje je torej izhodišče za didaktiko kulturne dediščine (Lamberti, 2006: 12–15).

3.3. NAČRT IZOBRAŽEVALNE DEJAVNOSTI ZA VAROVANJE KULTURNE DEDIŠČINE DOBERDOBSKE OBČINE

Kot sem napisala že v uvodu, so na mojo izbiro dejavnosti za diplomsko nalogo vplivali etnografski muzeji. Pri vseh dejavnostih obravnavanih muzejev sta uporabljeni laboratorijsko-eksperimentalna metoda in seveda, kooperativno učenje. Otroci si najprej ogledajo muzej v spremstvu vodnika, potem pa gredo v laboratorij. Laboratoriji, ki so me najbolj navdihovali, ki jih letos ponujajo muzeji, so bili:

a) *Anatomija Krampusa*¹²: dejavnost je namenjena otrokom iz osnovnih in srednjih šol. Muzej daje otroku priložnost, da si ogleda masko in spozna njene značilnosti. Ob opazovanju vira vodnik pripoveduje o zgodovini maske in njenih posebnostih. Otroci so tako neposredno vpleteni v didaktično enoto in pozorneje poslušajo predavanje, ker so v neposrednem stiku z masko. Na koncu imajo skupni laboratorij, v katerem vsak nariše svojega krampusa.

b) *Zgodbice okoli ognjišča*¹³: dejavnost je namenjena predšolskim in šolskim otrokom. Učenci imajo priložnost slišati ljudske zgodbice prav tako, kot so jih naši predniki. Usedejo se okoli ognjišča in poslušajo zgodbe o bajnih bitjih, značilne za naše kraje.

c) *Spomini na kulturno dediščino*¹⁴: dejavnost je namenjena predšolskim in šolskim otrokom. Vodnik predstavi nekatere predmete iz muzeja, ob katerih otroci razmišljajo o njihovi funkciji ter o podobnostih in razlikah, ki jih povezujejo z drugimi, ali jih ločujejo od njih.

č) *Izdelava papirnatih skrinji*¹⁵: ta dejavnost je namenjena šolskim otrokom. Lesena skrinja je nekoč imela pomembno vlogo v življenju naših babic, saj so v njej hranile *balo*. Ljudske skrinje niso le del premične kulturne dediščine, temveč pomembna sestavina kulturne identitete. Na delavnici učenci izdelujejo spominske skrinjice iz papirja po motivih goriških ljudskih skrinj, ki jih hrani Goriški muzej. Svoje izdelke na koncu delavnice nesejo domov.

d) *Kako so se igrali naši predniki?*¹⁶: Dejavnost je namenjena osnovnošolskim otrokom. Udeleženci delavnice si najprej ogledajo razstavo *Igre moje mladosti*, na kateri spoznajo številne igre in igrače, s katerimi so se igrali njihovi starši oz. dedi. Med njimi je tudi nekaj družabnih iger, ki se jih današnji otroci ne igrajo. Na delavnici spoznajo nekaj takih iger, jih izdelajo in se jih naučijo igrati. Po koncu delavnice jih lahko odnesejo domov.

e) *Etnoabecedaž*¹⁷: razstava je namenjena otrokom iz vrtca. To je interaktivna izobraževalna razstava za otroke. Za tem imenom se skriva abecedni labirint, ki jih popelje v svet nekdanjih uporabnih predmetov od A do Ž. Z njimi ustvarjajo, odkrivajo, raziskujejo in se igrajo. Pri črki "O" se otroci npr. pogrejejo okoli ognjišča, ob katerem jih čaka pravljičica iz ljudskega izročila.

f) *Šege in navade v koledarskem letu*¹⁸: dejavnost je namenjena predšolskim in šolskim otrokom. Na razstavi *Med naravo in kulturo*, ki predstavlja nekdanja praznovanja, otroci spoznajo šege in navade. Dejavnosti so odvisne od letnega časa, ki je v teku: lahko gre za ustvarjanje maske, poslikavanje velikonočnih jajc ali izdelovanje jajc.

¹² Vir: Museo Etnografico del Friuli di Udine, URL: www.civicimuseiudine.it.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Vir: Goriški muzej, URL: www.goriskimuzej.si.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Vir: Slovenski etnografski muzej, URL: www.etno-muzej.si.

¹⁸ Ibidem.

Odločila sem se, da bom pripravila dejavnosti za 3. razred osnovne šole. Gre za načrt, ki ga lahko izvedemo bodisi v razredu bodisi v muzeju *Gradina*¹⁹ v Kraški sobi. To je večja soba, ki jo uporabljajo za različne kulturne prireditve in laboratorije muzeja.

Otroci si bodo lahko najprej ogledali zgodovinski in znanstveni del muzeja, potem pa se bomo premaknili v Kraško sobo in začeli razmišljati o kulturni dediščini naše občine. Postavili bomo stole v obliki kroga, prav kot so sedeli naši predniki okoli ognjišča. Konceptu kulturne dediščine se bom približala s postavljanjem spodbudnih vprašanj, in sicer:

1) Kaj vam je bilo najbolj všeč?

2) Katere predmete ste videli?

Povedala bom, da predmeti sodijo h kulturni dediščini naše občine. Začeli bomo razmišljati o pomenu tega koncepta.

3) Ste kdaj slišali za kulturno dediščino?

4) Kaj lahko sodi h kulturni dediščini?

5) Ali so ti predmeti dragoceni za nas? Zakaj?

6) Kako jih lahko varujemo?

Povedala jim bom, da ne obstajajo samo pisna in predmetna izročila, ampak tudi ustna. Vprašala jih bom, ali vedo, kaj je ustno izročilo, in našteji bomo nekaj primerov. Nato bomo skupaj razmišljali o ogroženosti ustnega izročila. Ustno izročilo je dinamično, ker se stalno spreminja glede na zgodovinsko obdobje. Ljudje ga prenašajo iz roda v rod. Dovolj je, da nekdo zanemari ustno izročilo, pa bo popolnoma pozabljeno. Konkretni primer, ki pokaže proces prenašanja ustnega izročila, je igra *telefon*. Prvemu otroku bom tiho zašepetala stavek, povedal ga bo sosedu, ta pa ga bo povedal drugemu. Ko bomo prišli do konca vrste, bo zadnji povedal stavek, ki ga je slišal od sosedu. Igra lahko ima tri različne konce. Stavek, ki ga izreče zadnji otrok, se je ohranil dobesedno. To pomeni, da se stavek, ki simbolizira ustno izročilo, ni spremenil, ker je bilo okolje ugodno za njegovo ohranitev oz. ker so se posamezniki trudili, da bi ga pravilno prenašali naprej.

Stavek, ki ga je izrekel zadnji otrok, ni več v izvorni obliki, nekatere besede so se spremenile. To pomeni, da se je naš stavek spremenil, podobno, kot se s spreminjajočimi se družbenimi okoliščinami spreminja tudi izročilo.

¹⁹ V sprejemnem središču Gradina je zgodovinsko-naravoslovni muzej, v katerem so na interaktiven način predstavljene kulturne in zgodovinske značilnosti, rastlinstvo, živalstvo in varstvo krasa. V prvem delu muzeja so obravnavani presihajoča jezera, delovanje požiralnikov, pretok podzemne vode, ki napolnjuje jezera, in vzroki nihanja vodne gladine v njih. Sledi del, v katerem sta ob pomoči slik in računalnikov prikazana spreminjanje krasa v prazgodovini in razvoj človeških bivališč od jame do gradbišča v bronasti dobi. Nato so v malem prikazana naravna okolja v rezervatu, kot sta kraška gošča in kraška gmajna, ter manjši in večji kraški pojavi. Zadnji del muzeja je namenjen krajevni zgodovini in sledovom človeške dejavnosti, kot so npr. jarki iz prve svetovne vojne ter kamnolomi, iz katerih so pridobivali material za graditev in okrasitev palač že stari Rimljani.

Če bo kateri izmed učencev odsoten, bom poudarila, kako je, če se ne trudimo prenašati izročila iz roda v rod. Sošolec, ki je zbolel, ni poslušal zgodbice, zato je ne pozna. Če mu jo bodo povedali drugi sošolci, bo imel možnost, da jo pripoveduje svoji mlajši sestri, bratcu, mami, itn. Če pa mu je nihče ne pove, je ne bo nikoli poznal in seveda tudi njegova sestra ne; izgubil bo možnost, da spozna del ljudskega izročila.

Po skupnem razmišljanju se bodo začeli ukvarjati s prvo dejavnostjo in jo nadaljevali v razredu.

3.3.1. DEJAVNOST — »ZAKAJ IMAMO V DOBERDOBU KAMENJE?

S to dejavnostjo bom otrokom predstavila staro doberdobsko zgodbico, ki so jo nekoč pripovedovali med delom na polju, okoli ognjišča ali med čutjem pri mrliču.

Stole bom postavila v krog, da bomo pri otrocih poustvarili poslušanje zgodbe tako, kot so jo poslušali naši predniki, ko so zvečer sedeli okoli ognjišča.

Prvi cilj, ki si ga želim doseči, je, da se otroci izrazijo v slovenščini s preprostimi in jasnimi stavki. Pričakujem, da bodo sposobni sodelovati v pogovoru s smiselnimi vprašanji in odgovori v zvezi s snovjo. Drugi cilj je, da bodo med risanjem znali ustvarjalno preoblikovati in prirejati upodobitve s tehniko, materiali in sredstvi, ki jim jih bo ustno posredovala učiteljica.

Da bi otroci dosegli cilje, bodo lahko uporabili didaktične pripomočke, kot so: beli listi v velikosti A3, svinčniki, flomastri, nalivna peresa in radirke.

Na podlagi ciljev, ki si jih želim doseči, sem izbrala metode dela, ki bi bile primerne predvsem za ustvarjanje dobrega ozračja med posamezniki, in sicer: metodo pripovedovanja, metodo pogovora v krogu, laboratorijsko — eksperimentalno metodo in kooperativno učenje. Prva je primerna, ker otrok ob pripovedovanju in prikazovanju zgodovinskih virov aktivno sodeluje pri učni uri, je motiviran in čustveno vpleten. Za metodo pogovora v krogu sem se odločila predvsem zato, ker spominja na pogovore med našimi predniki, ki so sedeč okoli ognjišča pripovedovali o svojem dnevu in o zgodbah, ki so jih slišali. Poleg tega se ta metoda dela razlikuje od frontalnega učenja²⁰: otroci laže izražajo svoja stališča, mnenje in ideje, predvsem tisti, ki so sramežljivi. Imeli bodo celo možnost poslušati druga stališča, jih primerjati s svojimi in jih spoštovati, to pa je zelo koristno za našo heterogeno družbo. Šolske smernice 2012 (Cerini et al., 2012: 2010) poudarjajo, da mora vzgojni sistem oblikovati državljane, ki bodo sposobni zavestno sodelovati pri oblikovanju širših in večplastnih skupnosti. V življenju se bodo srečevali z različnimi osebami, ki

²⁰ Pri frontalnem delu je v središču učnega procesa učitelj, ki razlaga, demonstrira, ponavlja, sintetizira, analizira in sprašuje. Učenci pri pouku zelo malo govorijo, poslušajo, gledajo, ker po večini govori učitelj. Komunikacija je enosmerna, brez potrebnih povratnih informacij (Tomič, 1999: 119).

imajo različne izkušnje in ideje, zato je pomembno, da se naučijo poslušati in posredovati svoja stališča drugim. Izbrala sem laboratorijsko-eksperimentalno metodo, predvsem zato, ker omogoča intenzivno, miselno, čustveno in ustvarjalno delovno izkušnjo. Pri tem ima glavno nalogo kooperativno učenje. V središču učenja so otroci, učitelj bo samo pomagal s pojasnili ali nasveti. Otroci v skupini si morajo sami organizirati delo, določiti cilje in predvsem rešiti morebitne spore. Ob koncu dela bodo bolj motivirani, samozavestni in navdušeni za skupno delo.

»Zakaj imamo v Doberdobu kamenje?« je stara ljudska zgodba, ki pripoveduje o mitičnem nastanku Doberdoba. Zgodbico so pripovedovali, ko so *žurili sirk*, med poljskim delom, zvečer okoli ognjišča, itn. Besedilo mi je posredovala vzgojiteljica Jana Jarc med suplenco v šolskem letu 2017/2018. Zgodbica je napisana v knjižnem jeziku, da bi otroci lažje razumeli. Vzgojiteljica mi je povedala, da so pred 20 leti na osnovni šoli v Sovodnjah izvedli projekt o kulturni dediščini, v katerem so povabili tri stare vaščanke iz Doberdoba, da bi pripovedovale stare pravljice. Medtem ko so otroci poslušali, so učiteljice snemale, tako da so lahko med učnimi urami spet sestavili zgodbico v knjižnem jeziku. Primerna je za predšolske in šolske otroke, lahko jo uporabljamo tudi v šolah zunaj občine. Če je v razredu kdo, ki pripada drugi veri, se lahko spremenijo imena glavnih junakov.

Sv. Peter in sv. Pavel sta šla po svetu. Prvič sta videla kamenje. Rekla sta: »Ravno prav, deneva v vrečo to kamenje, da ga posadiva pri nas.« Neseta kamenje in hodita naprej do Doberdoba, kjer je bila nekoč sama ravnina. Zvečer sta utrujena dospela v vas. Sv. Peter je takoj zaspal. Preden je zadremal, je naročil Pavlu, naj pristavi lonec in skuha pršut. Neka ženska je stala tam zraven. Bila je zelo radovedna, zato ju je opazovala. Sv. Pavel je pazil na pršut. Tudi on je kmalu zaspal. Ženska se je približala in je videla, da oba spita. Pogledala je, kaj je bilo v vreči, in videla kamenje. Nato je pogledala še lonec. Videla je pršut in ga vzela. Iz vreče je vzela kamenje in ga dala v lonec. Ko sta Peter in Pavel vstala, sta hotela jesti, ker sta bila lačna. Pomešala sta po loncu in našla kamenje. Vzkljnila sta: »Pokradli so naju! Zdaj nimava česa jesti. Jih bova že kaznovala! Stresla bova kamenje povsod naokrog, da bodo kaznovani, ker so ukradli pršut!« Od tistega dne imajo v Doberdobu kamenje.

(Vir: kopijo rokopisa hranita Jana Jarc in Greta Lefons)

Po razmišljanju o pomembnosti kulturne dediščine, bomo poslušali ljudsko zgodbo. Da bi pritegnila otrokovo pozornost, bom učno enoto začela s spodbudnim vprašanjem: »Zakaj imamo v Doberdobu toliko kamenja?« Pazljivo bom poslušala vse odgovore in nato začela pripovedovati. Ob koncu pripovedovanja bom vprašala otroke, ali jim je bila zgodbica všeč. Povedala jim bom

tudi, kako sem izvedela zanjo, in sicer po zaslugi nekdanjih osnovnošolcev iz Sovodenj, ki so si prizadevali za varovanje naše kulturne dediščine in so natipkali ustno izročilo, tako, da se je lahko ohranilo do današnjih dni. Razložila jim bom, da bomo tudi mi prispevali k varovanju svojega izročila z ilustriranjem zgodbe. Nekdanji sovodenjski osnovnošolci so jo napisali, mi pa jo bomo ilustrirali. Učence bom razdelila v skupine. Vsaka bo izbrala, kateri prizor bo narisala. Nato bom razdelila vsaki skupini bele liste v velikosti A3, na katere bodo otroci prizor lahko narisali in pobarvali. Ob koncu dela bodo skupine dodale še opis risbe, tako, da bodo tudi drugi otroci lahko brali doberdobsko zgodbico. Risbe bodo lahko obesili na steno v razredu ali na hodniku.

3.3.2. DEJAVNOST: MIČKENO, MIČKENO JAJČKE

Cilji, ki si jih želim doseči s to dejavnostjo, so podobni prejšnjim, in sicer: učenci se sporazumevajo s sošolci in učiteljico s smiselnimi vprašanji in preprostimi, jasnimi odgovori v knjižnem jeziku ter ustvarjalno preoblikujejo in priredijo upodobitve s tehnikami, materiali in sredstvi, ki jim jih bom posredovala. Didaktični pripomočki, ki jih bodo lahko uporabljali, so torej: škatla iz kartona, barvasti kartončki, beli listi, barvice, lepilo, škarje in lesene palčke. Metode dela, ki jih bom uporabljala, so enake tistim, ki sem jih uporabljala tudi v prejšnji dejavnosti, in sicer: pripovedovanje, pogovor v krogu, laboratorijsko—eksperimentalna metoda in kooperativno učenje.

Zgodbica, ki jo izberem, je vedno iz doberdobskega ustnega izročila. Primerna je bodisi za predšolske bodisi za šolske otroke. Ker pripoveduje o majhni deklici, ki je želela skuhati majhno jajce, da bi ga lahko uporabili med velikonočnim časom. Pripovedovala mi jo je nunca Vilma iz Poljan 30. marca 2015. Ko sem razmišljala, katero zgodbico bi lahko uporabila za to dejavnost, sem izbirala med zgodbama *Mičkeno, mičkeno jajčke* in *Poroka*. Izbrala sem prvo, ker je bila druga zgodba preveč groteskna, saj naj bi spodbujala nasilje nad živalmi.

Je bla ena majhna majhna žiəna, je imiəla enu majhnu majhnu kəkuoš. An tista pitka je zniəsla eno mičkeno mičkeno jejčke. An puole je bla lačna, təkəu je bla lačna, də je riəkla: »Ma jst si ocriəm eno jejce«. Je že ložla u polnu ən je vidla də nima soli. Anu je šla po stopnicəh ɣor pər ɣospuodu doktorju ən je riəku služabnici, nej da te mičkəni žiəni malo soli. An je tiəkla dwəl po stopnicəh, ən je pustila odprte urate. Kdər je bla dwəl, je zaɣliədla nu veliku, veliku muhu, ka je pojedla tisto mičkeno, mičkeno jejčko. An tisti krət si je razjazla nu vziəla nu veliku, veliku šibu ən odšla zə muhu. Tista muha je šla ən buot tja ən buot sjem, doklər je šla ɣor po stopnicəh na ɣlih na nwvs ɣospuoda doktorja. Tisti krət je vziəla nu šibu anu je udarla po nwəsi ɣospwəda

doktorja. *An wən se je razjazu, ən je riaku: »Ti presniata baba!« Anu je tiakla duol, təkəu də ni jəla tisʏa majhnʏa jejca.* (zapisala Greta Lefons)

Dejavnost bomo izvedli v razredu. Postavili bomo klopce ob zid, tako, da bomo imeli več prostora za pogovor v krogu. Da bi pritegnila pozornost otrok, jim bom povedala, da bodo poslušali novo ljudsko zgodbico in da potem bomo sestavili *mini gledališče* iz kartona, tako, da bodo zgodbo lahko prikazali preostalim učencem. Lahko ga bodo uporabili tudi za prikaz drugih zgodb. Kot pravi tudi Gianfranco Straccioli (2010: 122), *mini gledališče* pomeni dobro vajo za govor. Nekateri otroci so sramežljivi in se težko izrazijo. *Mini gledališče* iz kartona je zato didaktični pripomoček, ki spodbuja otroke pri govoru.

Učiteljica bo najprej pripovedovala zgodbo. Usedli se bodo v obliki kroga, učiteljica pa jih bo uvedla v zgodbo tako, da jim bo povedala, da se bliža velikonočni čas in da se bodo kmalu posladkali s čokoladnimi jajčki. Motivirala jih bo za poslušanje s kratkim uvodom: »Danes bom pripovedovala zgodbico o majhni, majhni deklici iz Doberdoba, ki je tudi dobila majhno, majhno jajce in je bila tako lačna, da ga je želela skuhati. Mislite, da ji bo uspelo?« Povedala jim bo, kdo ji je pripovedoval zgodbico, da bodo razumeli, da je to ustno izročilo. Da bi boljše poslušali in razumeli potek, je učiteljica ilustrirala nekatere prizore. Ob koncu zgodbice bo vprašala, ali jim je bila tudi ta zgodbica všeč. Postavila bo spodbudna vprašanja o junakih, kraju in dogajanju, da bi ugotovila, ali so zgodbico res poslušali in razumeli. Potem bodo začeli delati. Vsak otrok bo moral narisati delček gledališča, in sicer sceno, junake, predmete, itn. Ko bodo vsi izdelki končani, bodo nekateri poskusili zgodbico predstaviti.

Gledališče iz kartona bodo lahko uporabljali tudi med odmorom, da bi pripovedovali zgodbico drugim in tako pripomogli k varovanju kulturne dediščine.

Sestavila sem dejavnosti na podlagi laboratorijev muzejev iz Vidma in Ljubljane. Bila sem neodločna, ko je šlo za izbiro med igrami in zgodbami. Izbrala sem drugo varianto, ker mi je bilo všeč mitično ozračje, ki ga prinašajo stare ljudske zgodbe. Ko se učenci usedejo v krog in poslušajo zgodbo, se po mojem mnenju ustvari občutek enotnosti in pripadanja skupini, ki prinaša dobro počutje v šoli, to pa sodi med vrednote, ki sta jih navedli Patrizia De Socio in Chiara Piva (2005: 42) v zvezi z vzgojo o kulturni dediščini. Projekti, ki bi vsebovali snov kulturne dediščine, so aktivni (zanje je potrebno ročno delo — naši predniki so si morali namreč igračo, če so si jo želeli, sami zamisliti in jo ustvariti), celostni (vir se ne osredotočajo samo na doberdobsko občino, temveč se lahko uporabijo v kateri koli občini ali kraju, kot smo videli tudi v primeru sovodenjskih osnovnošolcev), interdisciplinarni (v projektu kulturne dediščine se lahko prepletajo različni šolski

predmeti, kot so npr. slovenščina, likovna vzgoja, zemljepis in zgodovina) in prispevajo k razvijanju otrokove ustvarjalnosti, avtonomije in kritičnega mišljenja.

SKLEP

To diplomsko delo zajema opis koledarskih in družinskih šeg doberdobske občine, ki so jih ljudje nekdanj izvajali, nekatere od njih pa se izvajajo še danes, in predstavlja, kako lahko z njimi seznanimo mlajše rodove, z namenom, da razumejo njihovo vrednost in pomen njihovega ohranjanja. Med pisanjem diplomskega dela sem svoje znanje o navadah in šegah še obogatila z novimi znanji in zanimivimi spoznanji. Največ zaslug za to, da sem izvedela zanje, so imeli starejši sovaščani, pa tudi drugi doberdobski prebivalci.

Nameni diplomske naloge so bili raziskati pomen posameznih praznikov in njihove posebnosti v doberdobski občini, ugotoviti, katere navade in šege so se ohranile do danes in katere ne, ter najti pot do vključevanja kulturne dediščine v šolski program in prispevanja k ohranjanju. Vse potrebne podatke sem pridobila iz strokovne literature, predvsem iz raziskav Nika Kureta in Andreine Ciceri, ter iz terenskega dela po metodi polstrukturiranega intervjuja s starejšimi prebivalci doberdobske občine. Ti so mi največ povedali o praznovanju šeg in navad v preteklosti. Informacije sem pridobila s poslušanjem posnetkov intervjujev in primerjav med njimi.

Pri opisu posameznih šeg sem poskušala najti njihove pomene. Ob svojem raziskovalnem delu sem odkrila, da se je večina šeg ohranila do danes, vendar se vsebinsko razlikujejo – npr. pustne maske, poroka, sv. Miklavž, vahti, sv. Jevan itn. Nekatere stare šege so se ohranile, nekatere spremenile, nekaterih se ne izvajajo več, vendar so ostale v spominu starejših sovaščanov, nekatere pa so že pozabljene. Šege, ki so se izgubile, so se po večini zaradi premajhnega zanimanja vaščanov. Žal so se tako izgubili koledovanje za sv. tri kralje, kvaternica, božja pot ter doberdobska in jameljska fantovska družba. Ob pisanju diplomskega dela sem se prepričala, da nobena šega čez čas ne ostane popolnoma enaka, vendar se spreminja na podlagi zanimanja prebivalcev in spreminjajočih se družbeno-političnih okoliščin. Najmanj so se spremenile šege in navade ob dnevu spomina na mrtve, martinovanju, božiču, novem letu, cvetni nedelji, veliki noči, prvem maju in sv. Jevanu. Ob martinovanju prirejajo veliko mašo in pogostitev pred cerkvijo. Župnik nazdravi z vaščani in blagoslovi traktorje. Kmetje gredo na obhod po vsej občini s traktorji, se ustavijo pri osmicah in pokušajo novo vino. Na vahte ljudje še vedno obišejo grobove, jih okrasijo in prižigajo sveče. Današnje generacije ne uporabljajo več duševic, ampak bučo, da jo izdolbejo in oblikujejo v strašljive podobe. V pričakovanju božiča ljudje še vedno okrasijo hiše z zimzelenim rastlinjem in jaslicami, četudi so zdaj iz plastike. Med božičnim slavljem kuhajo obilna kosila in večerje ter imajo družinski praznik. Za svetega Štefana in silvestrovanje se prirejajo velika slavja ob dobri glasbi in plesu. Za prvi dan v letu vaščani voščijo samo tistim, s katerimi jih vežejo prijateljske vezi. Po navadi domačin ponudi gostom domačo sladico, žganje in vino. Ljudje si ne voščijo s posebnimi voščili, samo rečejo: »Želim vam srečno novo leto!« Na cvetno nedeljo,

verniki tako kot некоč odhajajo v cerkev po blagoslov oljčnih vejic; te potem uporabljajo za okras po domovih. Na veliko noč se nekateri pripravljajo s postom, otroci okrasijo jajčka, gospodinje pripravijo najboljše kosilo in oblečejo nove obleke. Na 1. maj moški še vedno dvigujejo mlaje, vendar ne kradejo več domačinom imetja in ne puščajo robid, češenj in bezga pred dekletovim domom. Za sv. Jevana še vedno prižigajo krese, vendar ne skačejo več čeznje in ne pečejo krompirja. Miklavževanje se je ohranilo, vendar so darila bogatejša kot tista, ki so jih otroci prejeli некоč. Ohranile so se navade ob kolinah, trgatvi in pustnem rajanju. Šege družinskega kroga so se vsekakor ohranile, vendar so doživele nekaj sprememb. Novorojenčke zdaj krstijo tudi leto dni po rojstvu, nekateri pa se celo odrečejo krstu. Slavje ob obhajilu je večje kot некоč, saj gre vsa družina skupaj na kosilo v restavracijo in podari gostom majhne spominčke. Otroku dajo vse polno dragocenih daril, predvsem tehnološke narave. Tudi birmo še zdaj zelo slavijo. Birmanec še vedno dobi od botra uro, kolačev pa ne delajo oz. prodajajo več. Za kosilo gre vsa družina v restavracijo, boter sedi ob birmancu. Na porokah upoštevajo nekatere stare navade, nekaterih pa ne več, npr. prevoza bale ali tega, da gre ženin iskat nevesto domov in gresta skupaj v cerkev. Po poroki mladi par čakata obilno kosilo in večerja. Dobita veliko daril in potem gresta na poročno potovanje. Šale, ki jih prirejajo mladi za ženina in nevesto, so se delno spremenile.

Izginila sta koledovanje za sv. tri kralje in fantovska družba. Fantovska družba se je v Dolu strogo ohranila, v Doberdobu je ne poznajo več od leta 1928. Nihče izmed sogovornikov se ni spomnil fantovske družbe, saj so se vsi rodili pozneje. Koledovanja na sv. tri kralje se je delno spomnila samo nunca Vilma. Po zaslugi zapiskov nunce Pjepe sem odkrila potek koledovanja in pesem, ki so jo fantje iz vasi peli domačinom.

V doberdobski občini so pred nekaj leti oživili praznik Merkedučov in Grediščanov, ki je za nekaj časa izginil. Društvo Dob se je odločilo, da ga bodo spet skupaj prirejali, ampak v pozitivnem duhu, brez fizičnega nasilja. Doberdobke na ta dan tekmujejo z vlečenjem vrvi, moški pa z nogometno tekmo.

Šege, povezane z rojstvom in smrtjo, so se popolnoma spremenile, ker se vse dogaja v bolnišnici. Porodnico in novorojenčka obiskujejo sorodniki in bližnji prijatelji ter jima podarijo veliko dragocenih daril. V čarovnice ne verjamejo več. Tudi pogreb je doživel kakšno majhno spremembo. Doberdobci in Jameljci gredo peš na pokopališče. Za mrliča poskrbijo pogrebni zavodi. Po pogrebu pripravijo majhen prigrizek za goste.

Ob pomoči sogovornikov sem ugotovila, da navade in šege, ki jih redko praznujemo, utonejo v pozabo. Starejši vaščani so imeli nekaj težav pri obujanju šeg in navad iz otroških let, predvsem tisti, ki so doživeli drugo svetovno vojno in jim je zapustila žalostne spomine. Nekateri se jih spomnijo le delno, njihov pomen pa je že zdavnaj pozabljen. Navade in običaji, ki so se некоč

prenašali iz roda v rod s pripovedovanjem, gredo zdaj počasi v pozabo. Šege in navade, ki so nekoč spremljale človeka v vsakdanjem življenju, izginjajo.

Najbolj so me presenetile tiste, ki so se ohranile v Dolu, in tiste, ki so se izgubile v Doberdobu. Dokler nisem začela raziskovalnega dela, nisem vedela, da imajo Doljani posebne navade za pustno koledovanje — da prav za pusta sprejemajo nove fante v tajno fantovsko družbo in da se te šege strogo držijo. Ko sem govorila z mladim Doljanom o tem, mi je povedal, da je lepo, da imajo v vasici take navade, vendar bi se bilo treba modernizirati, saj tvegajo, da se jim bodo drugi mladi fantje odtujili. Začela sem se spraševati, kako lahko ohranimo navado, povezano z vrednotami, ki niso več v skladu s sedanjostjo. Nisem dobila odgovora, dokler nisem začela pisati sklepa tega diplomskega dela.

Med pisanjem diplomske naloge sem spoznala, kako pomembno je ohranjanje in obujanje kulturne dediščine danega okolja. Da bi šege in navade, ki so nekdanj pomenile način življenja ljudi, spet zaživele, bi jih bilo treba predstaviti mlajšim rodovom s praktičnim delom, zato je pomembno, da posvetimo nekaj šolskih ur tudi kulturni dediščini. Ko sem se med raziskovanjem srečala s starimi šegami, sem začela ceniti svojo občino in se še tesneje navezala nanjo. Začela sem primerjati doberdobsko kulturno dediščino s preostalimi dediščinami iz bližje Slovenije in Furlanije in občutila vez med nami. Slovenija in Italija imata nekaj praznikov s skupnim izvorom. Ko sem se poglobila v pomen posameznih praznikov in opazila, kako stari so nekateri, sem se še bolj navdušila nad temo svojega diplomskega dela. Postavila sem si cilj, da bom to navdušenje nad kulturno dediščino prenesla na mlajše rodove.

RIASSUNTO

INTRODUZIONE

Ho iniziato ad affascinarsi alle tradizioni popolari slovene nell'anno accademico 2014/15, durante il corso di Didattica della cultura e della letteratura slovena, tenuto dal professor Roberto Dapit, dove abbiamo affrontato questo argomento. Da subito ho iniziato ad interessarmi alle particolarità di queste tradizioni e di conseguenza ho deciso di approfondirle nella mia tesi di laurea. Oltre a questo, parlando e discutendo con gli abitanti, ho notato anche un disinteressamento su questo tema. Ho scelto perciò di focalizzare la mia tesi sull'analisi delle tradizioni popolari di Doberdò del lago, perché vorrei contribuire a salvarle.

Gli obiettivi che mi sono prefissati sono: ricercare le origini delle usanze che riguardano le festività annuali e del ciclo della vita; comprendere quali tradizioni sono state mantenute attualmente e quali, invece, sono scomparse; capire quale potrebbe essere il modo migliore per salvarle.

Il percorso della mia ricerca si è basato sulla raccolta di interviste, che ho effettuato agli anziani del comune di Doberdò del Lago dall'ottobre del 2015 fino a gennaio 2019, scegliendoli in base alla loro età e alle loro conoscenze sugli argomenti da me proposti. Durante la mia ricerca sono stati intervistati otto soggetti, di cui sei donne e due uomini. Per raggiungere gli obiettivi prefissati, ho scelto il tipo di intervista che mi ha permesso di trovare informazioni utili e interessanti, cioè l'intervista semi-strutturata, in quanto conferisce la libertà al soggetto sia sulla scelta dei contenuti che nella sequenza degli argomenti. Prima di iniziare con il percorso di ricerca, ho sistemato le domande in un elenco di argomenti da porre come quesito, in modo tale da poterle usare come pro-memoria durante l'intervista, dato che gli anziani spesso passavano da un argomento all'altro confondendo a volte le festività e le tradizioni. Il linguaggio utilizzato è il dialetto carsico sloveno del Litorale, in quanto le generazioni anziane del posto tendono a parlare prevalentemente in dialetto. Come sussidio nella raccolta dei dati ho deciso di usufruire del registratore vocale, così da poter raccogliere più notizie possibili, poiché spesso gli anziani velocizzavano il loro parlato. Le registrazioni conservate in formato MP3 poi si sono rivelate utili per la stesura delle interviste, soprattutto nell'ascolto delle varietà linguistiche individuali. Prima di iniziare con l'indagine è stato necessario approfondire la mia conoscenza sull'argomento, confrontando le informazioni ricavate da manuali, testi e articoli di giornale sull'etnologia, scritti da Niko Kuret, Andreina Ciceri e altri etnologi, dalla ricerca del maestro goriziano Zdenko Vogrič e dai ricordi emersi dalla pubblicazione del diario della defunta anziana di Doberdò del Lago Jožefa Jarc.

Dopo aver ascoltato le registrazioni e riportato in forma scritta le interviste, ho proceduto con il metodo comparativo, cioè comparando le risposte fornite con le informazioni ricavate dai libri di testo. Infine ho sintetizzato le informazioni raccolte partendo dalle origini di ogni tradizione, passando poi alla descrizione delle usanze paesane, citando in dialetto i frammenti di intervista più rilevanti, perché ritengo che ogni dialetto racchiuda in sé una parte estetica ed autentica di un'area.

CAPITOLO 1

In questo capitolo presento le festività annuali riferendomi alle loro origini e alle scoperte delle mie ricerche sul campo, integrate con le interviste degli anziani abitanti del comune di Doberdò del Lago. Le domande da me poste si focalizzavano sulle modalità di festeggiamento delle festività stagionali, sugli oggetti utilizzati e sui piatti tipici. Dopo aver confrontato i risultati delle interviste con le informazioni tratte dai vari testi, ho scritto il primo capitolo. Questo presenta inizialmente le festività correlate ai mesi autunnali, per poi concludersi con quelle dei mesi estivi. Analizzando i dati ottenuti, ho dedotto che la maggior parte delle tradizioni popolari legate alle festività, si concentrano nel periodo invernale, in quanto era il periodo in cui il contadino poteva dedicarsi un po' di riposo dopo il lungo periodo di lavoro sui campi. Il periodo che si estende dalla festa di San Martino fino al carnevale è caratterizzato dalle questue degli uomini del paese in tutte le case con lo scopo di portare felicità e buon auspicio, cantando e ballando. I rituali che sono emersi dalla mia ricerca si svolgono durante la festa patronale di San Martino, la visita di San Nicolò per gli ottantenni del paese, quelle per augurare tanta fortuna e salute nell'anno nuovo, le visite dei re Magi e quelle del carnevale. Ciò che le accomuna sono i doni che ricevano i visitatori. Infatti, gli abitanti, dopo aver ascoltato i loro canti e balli, donavano in cambio uova, salsicce e vino, che venivano poi consumate durante la festa serale con tutti gli abitanti.

Un altro aspetto rilevante è il rito che avviene durante la notte tra 1° e il 2 novembre. All'epoca le persone credevano che durante quella notte, i defunti tornassero dall'aldilà per far visita alle loro famiglie. I morti venivano attirati nelle case dei propri famigliari da una candela, nominata *duševica*, che ardeva tutta la notte per mostrar loro la retta via. Quest'usanza è del tutto scomparsa nelle nuove generazioni, ma è ancora viva tra gli anziani del paese.

Un'altro rito, che è presente in tutti i paesi del comune di Doberdò del Lago, è il funerale dello zio Lovre o zio Lipe, un fantoccio di paglia, che simboleggia tutte le disgrazie dell'anno passato e che per questo motivo viene condannato a morte con il rogo.

Le festività primaverili, invece, sono caratterizzate dal culto di purificazione, della rinascita e del ritorno della primavera. Questi aspetti sono emersi soprattutto nelle pulizie intense, che

venivano fatte dai contadini nelle case e nelle stalle durante i giorni della Quaresima, e la tradizione di indossare indumenti nuovi per la messa della Domenica delle Palme e quella Pasquale. Dalle mie ricerche è emerso che questi erano tutti riti legati all'idea della purificazione dai peccanti dell'anno precedente e dai demoni, che avevano portato disgrazie alle famiglie.

Le festività estive, invece, sono quelle che conservano meno tradizioni popolari, dato che il contadino durante questo periodo era indaffarato sui campi. La festa più importante è quella del 21 giugno con il falò di San Giovanni, che non è più accompagnato da canti e balli come in passato, bensì le persone ancora oggi si riuniscono attorno al falò per osservare le fiamme e soprattutto per stare in compagnia.

CAPITOLO 2

Il secondo capitolo tratta le tradizioni popolari legate al ciclo della vita dell'individuo e ai riti di passaggio. Un rito di passaggio è un rituale che segna il cambiamento di un individuo da uno status socio-culturale ad un altro. Le tradizioni popolari a cui faccio riferimento in questo capitolo, sono quelle legate alla nascita, all'età infantile, al battesimo, alla prima comunione, alla cresima, al rito del passaggio dall'adolescenza all'età adulta, al matrimonio e infine alla morte. Anche qui le domande si sono focalizzate sulle modalità di festeggiamento di ogni singola festa, sugli oggetti utilizzati e sui piatti tipici. Dalle mie ricerche è emerso che le festa del battesimo, della prima comunione e della cresima erano considerate come feste intime, dove il numero degli invitati era ristretto. Gli eventi che mi hanno più interessato durante la mia ricerca, sono la gravidanza e la nascita. Sono emersi i ruoli delle donne di un tempo, quando erano costrette a lavorare fino al parto ed essere sottomesse dal marito. La nascita di un bambino, come avviene tuttora, portava felicità e curiosità tra i paesani, infatti spesso facevano visita alla madre e al neonato offrendo piccoli doni. Anche in questi rituali ho ritrovato alcune usanze: il sacrificio della gallina nera per il brodo, che aiutava ad allontanare le streghe e gli spiriti maligni; la sepoltura della placenta per incrementare la fertilità del terreno e la paura di incontrare le anziane del paese, che venivano considerate come streghe. Un altro aspetto interessante del quale sono venuta a conoscenza è il rito di passaggio dall'adolescenza al mondo adulto maschile. Ciò che mi ha più colpita, è che ogni piccolo paese del comune di Doberdò del Lago aveva un suo rito specifico per accogliere i nuovi membri nel gruppo maschile. Quest'usanza veniva effettuata addirittura in diversi periodi, per esempio a Palchisce viene compiuta durante il lunedì di carnevale, quello di Doberdò del Lago invece il 2 novembre. Il rito, che viene tuttora gelosamente conservato tra gli uomini, è quello di Palchisce.

Ciò che mi ha lasciato stupefatta, riguardava i riti legati al matrimonio. Con la mia ricerca è emerso che il matrimonio di un tempo di questo territorio, aveva le caratteristiche del matrimonio carsico con tutte le fasi che vengono tuttora celebrate nelle famose “nozze carsica di Monrupino”. I riti tradizionali che accompagnavano gli sposi nella loro vita insieme, non sono più conservati, dato che si sono dovuti adattare a quelli contemporanei.

I riti legati alla morte, come ad esempio la veglia notturna, sono del tutto scomparsi, dato che ormai il defunto viene trasportato in obitorio. Ciò che non è cambiato, è il vestiario utilizzato durante questa giornata, l'ordine preciso delle persone durante il corteo funebre e l'ultimo addio al defunto, gettandogli nella tomba terra e fiori.

CAPITOLO 3

Il terzo capitolo tratta della salvaguardia del patrimonio culturale immateriale con particolare attenzione alla sua trasmissione alle nuove generazioni, attraverso attività didattiche ed educative. Prima di avvicinarmi al concetto di pedagogia del patrimonio culturale, mi sono dovuta focalizzare sulla definizione del patrimonio culturale immateriale e capire sotto quali aspetti si manifesta, facendo poi attenzione alle modalità di salvaguardia. Nel patrimonio culturale possiamo trovare tutte le prassi, le rappresentazioni, le espressioni, le conoscenze, il know-how appartenenti a una data comunità, che si manifestano attraverso le tradizioni orali, l'arte e lo spettacolo, le consuetudini sociali, gli eventi rituali e festivi, l'artigianato tradizionale, le cognizioni e le prassi relative alla natura e all'universo. Le misure che riguardano la salvaguardia di esso, sono tutte quelle che garantiscono la sua vitalità attraverso l'identificazione, la documentazione, la ricerca, la preservazione, la protezione, la promozione, la valorizzazione, la trasmissione ed in particolare attraverso un'educazione formale ed informale.

Sono certa, quindi, che la scuola è una delle istituzioni, che può contribuire alla salvaguardia del patrimonio culturale immateriale di una determinata area, attraverso progetti e laboratori, utilizzando metodi didattici adeguati, approcci trasversali tra materie curriculari, associando il campo dell'istruzione a quello della cultura e servendosi della più ampia varietà possibile di metodi di comunicazione ed espressione. Nella scelta delle attività didattiche da proporre, ho preso spunto da quelle che mi sono state consigliate dal Museo Etnografico del Friuli, dal pedagogo David Kožuh, responsabile delle attività pedagogiche del museo etnografico di Nova Gorica, e dall'amministratrice ed etnologa Sonja Kogej Rus del Museo Etnografico di Lubiana. Le attività che mi hanno particolarmente colpito erano quelle incentrate sul racconto delle storie attorno al focolare, in quanto trasmettevano un'atmosfera misteriosa e magica, che attrae molto l'attenzione

dei bambini. Le due attività si basavano sull'ascolto di due storie tradizionali, che venivano spesso raccontate dalle persone durante la veglia del morto oppure venivano raccontate ai bambini durante la notte del 24 dicembre, mentre aspettavano la mezzanotte attorno al fuoco. La prima storia racconta il mito delle pietre carsiche a Doberdò del lago, la seconda invece racconta di una piccola donna, che possedeva un piccolo uovo. Dopo l'ascolto si proseguiva con i due laboratori con lo scopo di poter preservare, valorizzare e trasmettere le due storie, che fanno parte del patrimonio culturale del comune di Doberdò del Lago. La prima attività consisteva nel dividere i bambini in piccoli gruppi, nel quale ognuno doveva disegnare una scena della storia. I disegni sono stati poi appesi sui muri con accanto la rispettiva descrizione. La seconda attività è caratterizzata sempre dall'ascolto della storia e dal lavoro di gruppo, con la differenza che gli alunni dovevano costruire un mini-teatrino di cartone con i personaggi della storia. I bambini poi potranno utilizzarlo per tramandare la storia agli altri alunni della scuola anche durante l'intervallo. Le attività, che ho proposto, rispondono alle caratteristiche che Paola De Socio e Chiara Piva hanno delineato per la pedagogia del patrimonio culturale, cioè sono attive, in quanto i bambini sono direttamente coinvolti nell'esercitazione di lavori manuali, interdisciplinari e soprattutto accompagnano il bambino nello sviluppo della creatività, dell'autonomia e del pensiero critico.

CONCLUSIONE

Ho scritto questa tesi di laurea con l'obiettivo di presentare le tradizioni legate alle festività annuali e del ciclo vitale di un tempo, focalizzandomi sull'importanza della loro salvaguardia. Lo scopo, infatti, era quello di ricercare le modalità di festeggiamento di questi riti nel passato, comprendere come si sono trasformati e mantenuti negli anni e trovare la strada giusta per inserirli nella scuola, contribuendo così alla loro salvaguardia. Le conoscenze della comunità anziana del comune sono state il contributo più prezioso per la strutturazione di questa tesi, in quanto mi ha fornito molte informazioni interessanti sulle festività del passato. Prima di iniziare la ricerca, mi sono focalizzata sulle origini di ogni singola festività, soprattutto per capire quale è stato lo scopo che spingeva i nostri antenati a celebrarle. Una volta compresi gli scopi, ho organizzato gli argomenti, ricercandoli nel territorio, e dando così inizio alla mia tesi. Confrontando le risposte degli anziani sono arrivata alla conclusione, che la maggioranza dei riti si sono conservati fino al giorno d'oggi, ma con qualche trasformazione: certi si sono conservati nella memoria degli anziani del paese ed altri invece sono proprio scomparsi. Alcune tradizioni sono scomparse soprattutto per il disinteresse della popolazione. In questo modo si sono perse le tradizioni dei tre re Magi, il pellegrinaggio sul Monte Santo e sul castello di Mirna e il rito di accettazione dei giovani uomini

nel gruppo degli adulti. Le tradizioni che sono rimaste tali, subendo qualche modifica nel tempo, sono quelle legate al giorno dei morti, alla festa patronale di San Martino, al Natale, al primo giorno dell'anno, alla Domenica delle Palme, alla Pasqua, al 1° maggio e al fuoco di San Giovanni. Le tradizioni legate al ciclo della vita sono tuttora celebrate, ma ovviamente si sono dovute adeguare allo stile di vita contemporaneo, come ad esempio il battesimo: i neonati non vengono più battezzati qualche giorno dopo la nascita, ma spesso i genitori aspettano anche un anno oppure proprio non gli battezzano. I festeggiamenti della prima comunione e della cresima, invece, sono molto più esaltati rispetto a quelli di un tempo, infatti le famiglie festeggiano con dei pranzi nei ristoranti o negli agriturismi con tutti i membri della famiglia. Ai festeggiati vengono donati molti regali, soprattutto apparecchi tecnologici. Nei matrimoni si sono conservate alcune vecchie usanze come gli scherzi agli sposi, certe invece sono del tutto scomparse, per esempio il trasporto del corredo della sposa, dato che ormai le coppie prima di sposarsi sono già conviventi. Le tradizioni legate alla nascita e alla morte sono quelle che hanno subito delle modifiche importanti, in quanto entrambe avvengono all'interno dell'ambito ospedaliero.

L'aiuto degli anziani del mio comune mi è stato utile soprattutto perché spesso discutendo su questi argomenti è emerso che quelle tradizioni legate alle festività, che si festeggiano ormai di rado, sono quelle che andranno presto dimenticate.

Durante la stesura della tesi ho capito quanto sia importante conservare il patrimonio culturale e cercare di farlo rivivere nel suo territorio di appartenenza. Perché questo accada, sarebbe necessario presentarlo alle nuove generazioni nel modo più pratico e interessante possibile, ed anche per questo è importante che i maestri gli dedichino più attenzione. Durante il mio percorso di ricerca del patrimonio culturale, cioè guardando la vita del comune attraverso un altro punto di vista, mi sono resa conto che ho iniziato ad apprezzarlo di più e quindi ho iniziato a sentire un profondo legame con il mio territorio. Ho iniziato addirittura a confrontare il patrimonio culturale del mio territorio con quello di alcuni paesi sloveni e friulani, cogliendo la connessione esistente tra noi. Queste tradizioni che ci accomunano hanno radici lontane nel passato e mi hanno talmente appassionata che ho deciso di trasmettere la mia stessa passione ai miei futuri allievi, attraverso proposte interessanti, attive, interculturali, che abbiano un fine rivolto ad un pensiero critico, che faccia riflettere sulla responsabilità della loro salvaguardia.

LITERATURA IN VIRI

SEZNAM LITERATURE

Antonič, Nives Zudič; Zorman, Anja, 2014: *Prepletanja: didaktični priročnik za medkulturno vzgojo brez meja*. Koper: Univerzitetna založba Annales.

Baš, Angelos; Jeraša, Cveto, 1980: *Slovensko ljudsko izročilo: pregled etnologije Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba

Brecelj, Bogomil, 2000: *Utrinki mojega življenja*. Gorica: Zadruga Goriška Mohorjeva.

Cerini, Giancarlo et al. (ured.), 2012: *Indicazioni nazionali per il curricolo della scuola dell'infanzia e del primo ciclo d'istruzione*. Roma: Miur

Ciceri Nicoloso, Andreina; Ciceri Luigi, 1967: *Il Carnevale in Friuli*. Udine: Società Filologica Friulana

Ciceri Nicoloso, Andreina, 1983: *Tradizioni popolari in Friuli I-II*. Udine: Chiandetti editore.

De Socio, Patrizia; Piva, Chiara, 2005: *Il museo come scuola*. Roma: Carocci Faber.

Devetak, Viljena, 2013: *Pomen slovstvene folklore in šeg za obstoj slovenske narodne skupnosti na etično mešanem območju na primeru vasi Vrh (Sovodnje ob Soči)*. Ljubljana: Univ. v Ljubljani.

Ferfolja, M. 2012: Zahtevam varnost, a nisem proti mlaju. Internet:
<https://www.primorski.eu/goriska/197918-zahtevam-varnost-a-nisem-proti-mlaju>
GAPR204736. (20.3.2012)

Godina Golija, Maja, 2008: Materialne sledi kulture: prazniki in praznična miza Slovencev v 20. in 21. stoletju, *Traditiones* 37/2, 111–128.

Grilanc Guštin, Vesna, 1997: *Je več dnevou ku klobas*. Trst: Založba Devin.

Grilanc Guštin, Vesna, 2001: *Tako so se igrali naši nonoti*. Sgonico: Grafica Goriziana

Grilanc Guštin, Vesna, 2018: *Živio Kraška ohcet*. Trst: Sinegraf.

Jarc Lakovič, Jožefa, 2010: *Sveti Blaž je imel devet sestra- spomini Pjepe Ljubseve z Manderja*. Doberdob: Slovenko kulturno in rekreacijsko društvo Jezero.

a) Jarc, Jari 2015: Merkeduči in Grediščani se bodo spet "spopadli", *Primorski dnevnik*, št. 169, 12.

b) Jarc, Jari 2015: Sredi vasi ponoči začrtali "mejo", *Primorski dnevnik*, št. 172, 17.

Jazbec, Branko et al. (ured.), 1983: *Mladinski raziskovalni tabor, Tabor "Doberdob 82"*. Gorica: ZOTKS.

Klanjšček, Sonja, 2016: Vzgojno izobraževalna ponudba.

Internet:<https://www.vsdoberdob.it/wp-content/uploads/2019/01/TVIP-TRILETNA-VZGOJNO-IZOBRAZ%CC%8CE-VALNA-PONUDBA-1.pdf>

Kneubuhler, Michel, 2018: Priročnik o dnevih evropske kulturne dediščine. Internet: http://www.zvkds.si/files/files/uploads/dekd_type/prirocnik_dekd_0.pdf

Kosič, Marianna et al. (ured.), 2013: *Sosedje ... prijatelji, ki jih velja spoznati- Italijani, Slovenci in Furlani se predstavljajo*. Koper: SLORI, Furlansko filološko društvo Graziadio Isaia Ascoli in Italijanska unija.

Kovačič, Mojca et al. (ured.), 2007: *Je žalostna, ma je ljepa ta pesem: ljudsko izročilo v besedi in glasbi*. Gorica: Kulturni center Lojze Bratuž.

Kunaver, Dušiča; Lipovšek, Brigita, 2005: *Slovenske šege ob božiču in novem letu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kuret, Niko, 1965: *Praznično leto Slovencev I.* Celje: Založniško podjetje Mohorjeva družba.

Kuret, Niko, 1967: *Praznično leto Slovencev II.* Celje: Založniško podjetje Mohorjeva družba.

Kuret, Niko, 1970: *Praznično leto Slovencev III.* Celje: Založniško podjetje Mohorjeva družba.

Kuret, Niko, 1970: *Praznično leto Slovencev IV.* Celje: Založniško podjetje Mohorjeva družba.

Kuret, Niko, 1984: *Maske slovenskih pokrajin.* Ljubljana: Cankarjeva založba.

Malnič, Andrej, 2007: Šege in navade na Goriškem. Ur. Vogrič, Zdenko, *Drobtince iz goriških šeg in navad.* Gorica: SKGZ, 9–10.

Mantovani, Susanna, 1998: *La ricerca sul campo in educazione- I metodi qualitativi.* Milano: Bruno Mondadori.

Merkù, Pavle, 1976: *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji.* Trst: Založništvo tržaškega tiska.

Ovsec, Damijan J., 1993: *Velika knjiga o praznikih: praznovanja na Slovenskem in po svetu.* Ljubljana: Domus.

Pacor, Renato, 1988: Doberdobska občina od naselitve Slovencev do prve polovice devetnajstega stoletja. Ur. Waltritsch, Marko, *Doberdob včeraj in danes.* Gorica: Kmečko obrtna hranilnica, 111– 143.

Radetič, Danjel, 2004: *Appartenenza socio-territoriale ed etnica : gli sloveni nel mandamento monfalconese e nel comune di Doberdò del Lago.* Gorica: Slori

Sandrin, Giulia, 2010: *Storie e filastrocche senza confini.* Ronchi dei Legionari: Consorzio

Culturale del Monfalconese.

Smole, Vera, 1994: *Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Straccioli, Gianfranco, 2010: *Ludobiografia*. Roma: Carocci Faber.

Sut, Guido, 2014: *Niente è perduto*. Udine: Chiandetti editore

Tomič, Ana, 1999: *Izbrana poglavja iz didaktike*. Ljubljana: Center za pedagoško izobraževanje Filozofske fakultete.

Van Gennep, Arnold, 1960: *The Rites of Passage*. London: Routledge&Kegan Paul.

Vizintin, P. 2012: Mlaj nikakor ne ogroža, ne postavljajo ga pijanci. Internet: <https://www.primorski.eu/goriska/197768-mlaj-nikogar-ne-ogroa-ne-postavljajo-ga-pijanci-JAPR204519>. (16.3.2012)

Vogrič, Zdenko, 2007: *Drobtinice iz goriških šeg in navad*. Gorica: SKGZ

Waltritsch, Marko, 2000: *Doberdob – Doberdò 1850 – 2000*. Gorica: Občina Doberdob.

USTNI VIRI

Ime	letniki	kraj	datum pogovora	oblika zapisa
Nunc Mario	1930	Jamlje	1. 10. 2018	zvočni zapis in prepis
Nunca Marija	1931	Sovodnje	22. 11. 2018	zvočni zapis in prepis
Nunca Mila	1930	Doberdob	17. 7. 2018	zvočni zapis in prepis
Nunca Milka	1926	Peč	14. 10. 2016	zvočni zapis in prepis
Nunca Natalia	1932	Poljane	21. 8. 2017	zvočni zapis in prepis
Nunca Rosina	1940	Jamlje	1. 10. 2018	zvočni zapis in prepis
Nunc Stanko	1939	Doberdob	19. 1. 2019	zvočni zapis in prepis
Nunca Vilma	1929	Poljane	24. 10. 2015	zvočni zapis in prepis

SEZNAM SLIK

Slika 1: Panorama Doberdoba leta 2000.....	10
Slika 2: Doberdobsko jezero na razglednici na začetku dvanajstega stoletja.....	11
Slika 3: Nunca Pjepa v mladih letih okoli leta 1915.....	13
Slika 4: Učitelj Zdenko Vogrič – 2.4.2015	13
Slika 5: Material za duševice.....	21
Slika 6: Material za duševice.....	21
Slika 7: Obdarovanje župnika v Doberdobo leta 2016.....	23
Slika 8:Skupinska slika doberdobskih kmetov leta 2016	23
Slika 9: Skupinska slika kmetov v Dolu leta 2016	23
Slika 10: Koline pri Pencenelovih leta 1978.	27
Slika 11: Koline pri Kukukovih leta 2017.....	27
Slika 12: Miklavževanje okoli leta 1970	31
Slika 13: Miklavževanje okoli leta 1970	32
Slika 14:Miklavž obišče starega vaščana iz Dola - 5.12.2007.....	32
Slika 15:Doljanski pustarji leta 2005.....	43
Slika 16: Pust v Jamljah okoli leta 1970.....	44
Slika 17: Pustarji iz Dola v Bonetih 4.3.2019.....	46
Slika 18: Doberdobški pusti leta 1978.....	47
Slika 19: Množica pri gostilni pri Kukukovih 4.3.1981	48
Slika 20: Prevoz briščke in rožne krone 4.3.1981	48
Slika 21: Bonšinjor Stanko Kosič med obhodom 4.3.1981.....	48
Slika 22: Glavni junaki pogreba strica Lovreta 4.3.1981	49
Slika 23: Bonšinjor med mašo 4.3.1981	49
Slika 24: Bonšinjor krsti novega župnika s pepelom 4.3.1981.....	49
Slika 25: Domačin je pogostil poljanske puste z vinom in jajci – 4.3.2019.....	51
Slika 26: Skupinska slika pustov s Poljan – 4.3.2019	51
Slika 27: Doljanski pusti so leta 2017 obiskali poljanske.	52
<i>Slika 28: Skupinska slika poljanskih pustov iz leta 2017.....</i>	<i>53</i>
Slika 29: Velikonočni blagoslov jedi na Poljanah leta 1950.	56
Slika 30: Velika noč na Poljanah leta 1950.	56
Slika 31: Velikonočna miza s pincami in gubanico v Doberdobo leta 2014.....	57
Slika 32: Slavje 1. maja leta 1913.....	58

Slika 33: Dviganje mlaja v Jamljah leta 2016	59
Slika 34: Dviganje mlaja v Doberdobu leta 2016.....	60
Slika 35: Doberdobci porivajo mlaj leta 2016.....	60
Slika 36: Mlaj v Jamljah leta 2016.	61
Slika 37: Kres v Doberdobu leta 2016.....	63
Slika 38: Začetek obreda sv. Jevana v Jamljah leta 2018.....	63
Slika 39:Skupinska slika nogometnih moštev Gradiščanov in Merkaducev	64
Slika 40: Trofeja z imenom zmagovalca leta 2017.....	65
Slika 41: Malka, Malja in Genja luščijo koruzo v obdobju med dvema vojnama	67
Slika 42: Žolc oz. prežganka leta 2015, ki jo je pripravila vaščanka s Poljan.....	68
Slika 43: Kolači leta 2015, ki jih je pripravila vaščanka s Poljan za birmanko.....	68
Slika 44: Prvo sveto obhajilo v Doberdobu leta 1960.	75
Slika 45: Mlada prvoobhajanka iz Poljan leta 1960	75
Slika 46: Doberdobski prvoobhajanci med begunstvom v Brucku ob Litvi.....	75
Slika 47: Prvoobhajanci med mašo okoli leta 1970 v Doberdobu.....	76
Slika 48: Birma v Doberdobu leta 1975.	76
Slika 49: Cerkev iz Doberdoba, okrašena z bršljanom leta 2015	77
Slika 50: Poljanski otroci leta 1933.	78
Slika 51: Poroka iz začetka 20. stoletja v Poljanah.	85
Slika 52: Nunca Marija in njen mož skupaj s sorodniki leta 1950	89
Slika 53: Poroka v Jamljah po drugi svetovni vojni.	91
Slika 54: Simbol projekta "Pomahajmo v svet".....	101
Slika 55: Otroci iz vrta Čriček rišejo doberdobsko ljudsko zgodbo leta 2017 ..	101
Slika 56: Scene doberdobske ljudske pravlјice leta 2017.....	102

PRILOGA 1

Ko sem opravila vse intervjuje s sogovorniki, sem se znašla pred vprašanjem, kako zapisati zbrano gradivo. S to diplomsko nalogo sem se prvič preizkusila v pisanju narečja. Pri tem sem se posvetovala s prof. Viljeno Devetak, eno izmed avtoric knjige *Je žalostna, ma liapa ta pesem*; je tudi sodelovala v raziskovalnem delu Giulie Sandrin *Storie e filastrocche senza confini*. Po tem pogovoru sem razumela, da se je tudi večina zapisovalcev slovenske folklore znašla v podobnem položaju. Trdim, da lahko v narečju najdemo posebno bogastvo, v katerem se izražajo duša pripovedovalca ter slikovitost in posebnost zgodb in pesmi. Želim si, da bi bila moja diplomska naloga dostopna prav vsem, ne samo strokovnjakom ter jezikoslovcem, zato sem izbrala obliko pisanja, ki bo razumljiva širšemu občinstvu. Dr. Vera Smole je zapisala zanimivo misel, da največje težave pri zapisovanju povzroča glasovna podoba narečja v razmerju do knjižnega jezika, ter predlagala zapisovanje slovenskih narečnih glasov z razmeroma preprostim sistemom znakov, ki ne bi motil večjega kroga bralcev (Smole 1994: 153-154).

Pri zapisu intervjujev sem se zgledovala po diplomski nalogi prof. Viljene Devetak in po zbirki pravljic Giulie Sandrin. Knjižne e-je, ki jih izgovarjamo različno, sem zapisala z *je* ali polglasnikom, o pa kot *uo*. Predkonzonantni l je zapisan s črko *u*, palatalna l in n sta zapisana kot *lj* in *nj*, nezveneči zapornik *g* pa kot *γ*.

NUNCA VILMA

Nunca Vilma se je rodila v Doberdolu leta 1929, kjer je živel do šestega leta. Preselila se je v Dol, nato pa na Poljane, kjer še vedno živi. Bila je partizanka. Ukvarjala se je s kmetijstvom in uvažala mleko v Trzič.

Kraj in datum: Poljane, 24. 10. 2015

Greta: Kəkuə ste enkrət praznovali božič?

Vilma: Nə ta dan je blo najbuljše kosilo in obvezno su morəli peči yubanco. Ta dan so jədli: župo, krompir tjnfən, riəpa, vrzuote tjnfne, kisko ziəlje, košček mesa uod župe. Tuə je blo zə nəš najbuljše kosilo u liətu. Ni enostavno diələt yubanco. Ribali smo prvo oriəhe, roziče, malček limona in use skop mešəli. Ta sestavina se imenuje fulja, ki se da nuoter u yubanci. Za testo je šlo: 1 ky muoke, 10-12 day fjəca, tuə su puole dali h kraju nə štedilniku, so dodali še malo muoke, kvas in malček mliəka in potem pustili də vzhaja. Smo pustili də počiva. Puole smo vziəli vən

testo, smo dodali fuljo, lepo zəvili, namazali testo z jajcəm in potem počakəli, də se šparɣert dobro seyreje. Tisti dan smo naredili več ɣubanc, təkua də smo ləhko jo pojedli tudi zə novo liəto in tudi darovali sosedom in dobrotnikom.

Greta: Kəkua ste čakəli božič enkrət?

Vilma: Zdej ti poviəm, də səm bla naveličena, ker muəja mama mi ni ubuoɣala zə nərdit žolc. Žolc smo ɣa začeli pejčt nə dan piətka. Nə dan piətka su hodili ciɣani po hišəh, prašət kožico in kəšən soudkt. Ti ciɣani, ki so krožili okuoli, su imjeli vrtiljake. Zə kuhati žolc nəm je təkua navleklo, də smo komej, də smo uteɣnili se odpraviti ob punoči h maši. Muoški su prej šli u ɣostilnu in potem šli h maši. Žiənske su muorale ostati doma in kuhət žolc 9 ur. Žolc su ɣa jəli tudi zə sviəteɣa Štefana. Nə žolcu je uplivəlo uriəme: če je blo hladno, je trajal več dni, če pa je blo toplo je trajal menj. Žolc smo kuhəli zə viɣiljo in jədli zə zajtrk, ko so pərhajali domou iz jutranjske maše ter zə kusilo. Večino žolca je blo nərato z ɣlavinu. Zə kusilo župa je bla obvezna. Puole zə večierjo su jedli kar je ostalo.

Greta: Kaj pej ste diələli zə sviəteɣa Štefana?

Vilma: Muəja nona je imjela vedno oriəhe u varštəh in je rjekla: »Piti- piti- piti!« An vryla nə tla oriəhe, učasih tudi pomaranče. Otruoci so se zəbavali, təkua də su jəh pobirali.

Greta: Kaj ste pej diələli 31. decembra?

Vilma: Zvečer smo otruooci dali n oknu in jih fajm spucali, ker mama nam je pravila, da če ne fajm spucamo šuəlne, Jezusček ne bo pustil darila. Zjutraj smo otruooci dobili ku darilo oriəhe, pomaranče, mandarine an pistače.

Greta: Kaj ste pej diələli zə novo liəto?

Vilma: Otruoci su hodili uod hiše do hiše in voščili vaščane s təmi besiadəmi: »Sem deklica mlada. Voščila bi rada. Voščiti ne znan. Vam ročko podam.« U zamiənu su otruooci dobili oriəhe, lešnike an mandarine. Če smo imjeli adniɣa otuoka buolj rəda, smo mu dali več rəči. Jest səm živiəla u Doberduobi do 6. liəta. Nə ta dan smo krožili okuoli s muəju sestričnu. Ampak u Doberduobu nismo hodili do vsake hiše, ker je velika vas. Hodili smo voščiti samo sorodnikəm an sosiədəm in buotrəm. Ta muəja sestrična je imjela buotra in tisti dan mi je rjekla: »Bomo vidli če su imjeli letos kəšən denar uod več, də su ləhko ukupli kəšən čokolatin.« An təkua je blo res. Tisti dan smo dobili vsaka en čokolatin in zame je blo lihku, də bi dobla manu.

Greta: Su mi rjekli, dā ti si živiēla par liēt tudi u Duolu. Se spuneš, kakuē su voščili an buot?

Vilma: Uoni su ku voščilo uporabljali vrzuoto. Su prišli u hišu, su dali vrzuoto in jo pustili tēm do druyeya dne. Dan puole su ju pərišli iskāt. To su diēlēli, tēkuē dā su dvakrāt voščili z novo liēto.

Greta: Kaj ste pej diēlēli zā sviēte tri kralje?

Vilma: Zā sviēte tri kralje pēr nās je že blo prej, ka nā Vrhū je pršlo puole. Fēnti su krožali po vasi in so puojeli:

»Trije so kraljiudeželi
Marija, rodila Jezusa.«

An nēzadnje su puojeli:

»Naj bo prasec in prsica
nam prtiček klobasica.«

Ta tradicija je bla u usej Doberduobški občini.

Greta: An zā pusta kaj se spuneš?

Vilma: U času vojne ni blo muoških, ka su bli vsi u vojski. To ni blo niti eneya fēnta ali pa muoža. Su bli samo tē stari, ki nisu bli sposobni zā vojsko. Use punce smo se obliēkle u muoške. Smo se obliēkle stvari uod naših muožev. Samo Slavica Joševa se je obliēkla u mornarja. An tēkuē smo use žiēnske šle po vasi in smo ble tudi vesiēle, ker ta dan je bol edini dan, ki smo imjele prednost zā praznovat. Edinu prednost, ki smo imjele tēkrāt žiēnske, je blo pēr lonci. An tēkuē smo mi žiēnske hodile od hiše do hiše in to nērdile, dā ne bi šel mimo pust. Hiše su nēm dale u zamiēno jajca, klobase itd. Vendar nismo ble prav vesiēle, ker smo tudi obžalovale muoške, ki su bli u vojski. Smo se vedno prašavēle: »Kje su naši fēntje, kje so naši očovi?« Tēkuē smo se zbrale u vsaki hiši, vsako tolko smo kej zapele an pojēdli in šle nēprej. Piēsmice, ki smo po nēvadi puojeli su ble: »Jopejnina jopejna, nēšya pusta ni doma...« Al pej tudi: »Pust se je oženil...«

Tudi če smo obžalovale naše fēnte, smo ble tudi vesiēle, dā smo lēhko tudi mi kej praznovale. Po vasi su hodili tudi otruoci. Su hodili zā nami. Otruoci su se samo namazali obraz s tistu polnu, kjer se kuha kofje. Je bla ta polnica, ki je imjela nuoter riēpn. Koledovanje zā pusta se je končalo s skupno večiērju pēr Joševih. U Doberduobu su pustovali nā dan pondiēljka tē mladi fantje, nā

dan torka pa tə stari. Najbolj poredni so bli tə stari in so pərhajali tudi nə Poljanəh pustovat. Tisti dan je pršu muəj stric, ka je bol vəs čərn an je objel muəju nonu an ji rjeku: »Oooh mater!« An ju je usu očrnil. Uona pej je zaklicəla: »Ma bejži uod to, ti presniəti norc!«

U času vojske nismo muorli sežyat Loureta mi žiənske. To su muorəli nərdit samo tisti mladi fənti, uod 15 do 16 let, ka su bli sprejeti u fantovščino.

Greta: Ma kdej su puole sprejeli fənte u fantovščinu?

Vilma: To so fənti oryanizirali u Duolu. Dan je bol nedoločen. Fənti so ustopili u fantovščino, ko su imjeli 15-16 let. Use to je vodil an fənt, ki je bol obliəčen u duhovnika. Ti fantki so muorəli plačət z vinəm, də bi jəh sprejeli u fantovščino. Improviziran duhovnik jəm je pravu pravila, ki jəh muoreju spoštovati. Tudi zə poruoku so muorəli fənti plačət tolko kozarcev vina fantom, ker če ne zaročenec ni muoyu pustiti dom. Zə mjene je muəj muož plačal samo 25 litrov vina. Adni su dali tuj 50 litrov. Kəšən buot su se tudi hecali an prauli: »Ojej! Kaj təkə malo velja tuoja žiəna?« Nə koncu vsak je dal tolko vina, ki je imu nə razpolayo.

Greta: Kaj pej ste diələli zə veliku nueč?

Vilma: Nə veliki piətek se ni več zvonilo. Otruoci su šli po vasi do sobuote zjutro s ropotulji an su ropotali nəместo zvoncev. Uod piətka do 9. ure zjutro su otruci tudi ponueči ropotali s ropotulji po vasici. U sobuotu ob 12. uri su zvonovi spet zvonili. U sobuotu pa je bla priprava zə veliku nueč. Pər maši su diələli križnu puot, kəkuə je Jezus ustau uod mrtvih in puole u nedielju se je praznovalo. Veliku nueč smo praznovali podobno ku božič. Jədli smo puno jejc, yubancu an tako. Smo jəh barvəli s čebulu, s rumenim cviətom, tudi z raztryanimi majcəmi, ki so puščale barve u uodi.

Zjutraj je pršu yospuod župnik blayoslovit domove.

Greta: Kaj pej je ratlo zə velikonočni pəndieljk?

Vilma: Ta dan smo šitali jajca. Tuə je na jyra. Aden je muoru razbit jajce s denarčkəm. Če ti je ratəlo zlomit jajce, si dobiu nayradu.

Greta: Kaj pej ste diələli zə mejhnu veliku nueč?

Vilma: Nə Poljanəh smo imjeli šayru in smo pliasali an otruci su šitali jajce.

Greta: Kaj mi znaš poviədet uod praznovanje prveya maja?

Vilma: Sem ɣa malo uŷivala, ker je bol faŷizem. Tisti krət so bli estremisti, ki so diələli kəŷne ŷkerce. Biu je eden z Doberduoba, ki je diəlu diŷpete faŷistəm. Pero' nismo praznovali, ker smo si bali. Praznovanje prveɣa maja je bol prepoviədən. Muəj prvi maj sem ɣa praznovala u Gorici. Smo ŷli piəŷ do Standreŷa, smo spali nə seniku. Smo ŷli nə povorku an smo usi protestirali proti faŷizmu. Smo krəčali: »Źivijo 9. korpus!« An puole smo ŷli počas in dmu. Tuə je blo liəta 1945.

Zjetro prveɣa maja so prekorakali partizani. Mi smo bli təkue nauduŷeni, ma smo bli hinjeni. Smo ostali usi brez besiəd. Prav təm kjer je tista tabla, proti ciəsti, smo nərisali zviəzdu in nəpisali *Osvobodilna fronta*. Ta je blaedina čast, ki smo dali partizanom.

30. aprila su fənti ponoči nosili puncam pred urath ali kropivo ali čriəŷnju. Kropivu su ustili tisti puncu, ki je bla ɣrda ali da ju nisu marali. Su pustili čriəŷnju, če punca je bla slavna. Kropivu pa če ni bla uriədna.

Greta: Kaj se spunəŷ uod ŷurjenje sirka?

Vilma: Źuriti sirk je blo vedno eno vesielje, ker smo se druŷili s vaŷčani. Usaki dan smo ŷurili u adnu druɣu hiŷu in smo se veliko zabavali, ker sproti, ko se je diələlo, su prauli prauce in ŷeye. Po nəvadi su prauli Mihotov, tata uod Delke in Berto, ma take su prauli, də smo usi se smejali.

Greta: Kaj pej se je doɣajalo zə vahte?

Vilma: Smo pəɣjali lučke. Tisti dan se nismo smielo ŷionit. Su ble take lučke: spodej je bla uoda, zyorej je blo uolje. Ta sviəčka je ciəla nueč ɣoriəla. Sviəčku smo dali ponoči vən, po dnevi pa nuoter, blizu slike mrtveɣa. So ŷɣale ciəlu nueč, təkue də mrtvi su dobili ciəstu zə prət dəmu.

Greta: Kəkuə ste se pəpravljalə zə Miklavŷa?

Vilma: Smo pucəli čeveljčke. Nismo nikoli vidəli Miklavŷa. Otruoci su znali, də je duh, duober svetnik in da daruje usje kar ima. Miklavŷ je daroval leŷnike, oriəhe, mandarine an tako.

Greta: Zdej bomo malo ɣovorili tudi uod druŷinskih praznikov. Kaj ste diələli zə krst?

Vilma: Nəvadno je nosila otruka vedno buotra krstiti. Buotra nəvadno je bla tista, ki je bla, ko se je rodilo dete. Pri krstu sta bla prisotna buotra in očka. Zə krst so jədli usje, kar se je dalo nərdit. Je bla vedno prisotna ɣubanca.

Greta: An zə obhailo? Kəkuə ste ble oblečene?

Vilma: Smo ble use obliáčene u biəlo in smo imjele u rəkə sviáčko in biəlo liljo. Puole ni, də smo veliko praznovali sviəto obhailo.

Greta: An zə birmu? Ste praznovali ali ne?

Vilma: Vlej, po birmi smo pojədli najbuljšo kosilo: župca, piščančevo meso an tako. Kolače so tudi prodajəli pred ciərkvu. Tisti buoter, ki je imjelii več soldou, je ukupil in obesil birmancu okoli vratu.

Greta: An zə poruoku kaj ste pərpravljeli?

Vilma: Zə poruoke je blo več sladkeya. Tudi zə poruoku su dobili kolač, ki je bol zəvit z rdečim trakəm. Praznovali su poruoku podobno ku zdej, ampak bolj menj. Žiənske su muorele štikət posteljину in nəpisət təm ime in priimek. Kolača so pərpravljəli doma an tako.

NUNCA MILKA

Nunca Milka se je rodila v Dolu pri Devetakih leta 1926. V mladih letih je bila kmetica, potem mlekarica, nato pa se je poročila v Sovodjah.

Kraj in datum: Peč, 14. 10. 2016

Greta: Kəkuə ste se pərpravljli ən buot zə vahte?

Milka: Mama je ložla kozarc uode in numalo uəlja. Tuə so ble dušice. Su bli strpuoni, an je bla ta sviáčka, ki je ɣorela nə uolji an to su luožli zvečiər. Su dəržali u hiši. Nə dan vsəh sviətov su niəsli vence nə ɣrob. Tisti dan nə kašči je tukalo an ruštalo an sm si pərplašla, də su ble duševice

Greta: Kduə su duševice?

Milka: Duševice su mərtvi ljudi, ki su u pekli. Nə kəšni kraji su nəpravli tudi zə jəst zə duševice. Tiədən pred vahtəmi si počistil ɣrob. Tisti, ki tipo ni jəmu krila, su mu dali tuj nou križ. Mi otruooci smo tərɣali usje tiste balke, ki imeju smriəke, smo jəh tərɣali, də puole smo diələli sviáčke nə ɣrob al pej križ. An puole smo ɣlədli kduə je nərdu buolj liəpu.

Greta: Kəkuə ste se pərpravljəli zə prihod sv. Miklavža?

Milka: Tata je šol nə sejem sviəteɣa Andreja an je ukupu məndulat an nu jabku, pomaranče, an smo ložli šuəlne nə uokno an puole Miklavž je pərniasu. An dan je muəj tata nəpravu škerc. Je

nemięsto męndulata dal riępu. An muęj bręt je skoęnu zęs pęstięlje ęn je mislu, dę je bol męndulat an je uyriznu riępu. Muęj tata se je smeju.

Greta: Kękę ste se pęrpravljęli zę bozię?

Milka: Zę bozię je bla ęubanca an ęupa uod prasca. Po vojski muęj tata je dięlęl ęolc. Je bol ęje toj nono. Je padu dęž an Mirko je bol tęm. An nęš tata je vrtu ta ęolc an je bol vęs nervozęn.

Greta: Vi u Duolu ste imjeli posebno novoliętno voęčilo. Mi lęhko povięste, kękuę ste voęčili an buot?

Milka: Fęnti su nę vięilju uod noveęa lięta hodili po hięęh an nosili vrzuote an so vęryli tęm pędmizu vrzuotu ku voęčilo. Kęšni su pęrnesli samo pirje uod vrzuote.

Greta: Zę sv. tri kralje kaj se je doęajalo u Duolu?

Milka: Smo ęli pęr maęi u Opatje selo pięš. Maęa je bla ob 7 ali peј ob 10. Zę ta dan je pęręu ęupnik ęn je blayęslovu hięu ęn je nępisu znak nę uratę. Nęrisu je krię in nępisu imięna sviętih treh kraljev.

Greta: Kękuę ste praznovali an buot pusta?

Milka: Pusti su tękręt pęręli in puojeli s harmonku. Su bli obleęeni liępu, malo buolj čedno. Su ble dve maękere. Adna je bla ęięna nu druęi je bol muoę. Druęi su bli nęvadno obleęeni. Tisti, ki je bol obleęen prau u pusta, je bol obleęen prau ęrduo, je bol raztryęn in se je velu po tlięh. Čę je nekduę tiku tistęęa, ki je bol oblięęen u ęięno, muoę je imęu kuhencu in je udarjal tistęęa, ki se ji je preblięu. Po hięęh so ble pęrpravljene mize, kjer nę kroęniku so bli: ępek, klobasa an jajce. Kduę je imu vino, je dal tuj vino. Tisto vino, ki so nębrali, su puole razdelili usim, ko je bla feęta zveęięr. Plięs je bol tękręt pęr Ferlięteh u ękednięi. Punce so tękręt čistile ękedinę, ker je bol vęs umazęn uod sena an paljčevine in zveęięr je bla potem harmonka, ki so liępu zaęodli. Pięsmi, ki so puojeli, su Čuk se je oęięnu, o ęabi, so po nęvadi puojeli fantouske pięsmi, take domaęe. Po vasi su huędli samo muoęki. ęięnske peј su ble doma an čakęle, dę su pustarji pęręli. ęięnska tękręt si je liępu preblekla, dala ęuor firtoh, puole su pęręliuhięu, z ęospodinju peј su zęplięsęli. Puole zveęięr su ęli u ęostilnu, kjer jęh je čakęla veęięrja, zęs tistimi klobasęmi an jajcęmi, ki so pobrali po vasi. ęięnske su sodelovale samo zę plięs.

Greta: Kaj peј ste dięlęli zę pepelnięnu sriędo?

Milka: Smo zəžyali pusta in je bol tudi poyriəb. Aden se je obliəku u duhounika, udova u črno an je jokəla. Se ne spunən, kje su ɣa zəžyali. Enkrət su dali pepiəl u eni kuciəti, kəšni su dali tudi kamne, ən su mečali tiə kuciəte proti človeku. U Doberduobu su bli najbolj hudi nə pepelnici. Su šaldu tukli Doberduobci. Uod Doberduoba smo šli po Zəyraji dəmu piəš, təkuedə nismo dobili Doberduobce.

Greta: Nə kaj ste muorli pazit med postəm?

Milka: Je blo triəba držət post. Se ni smiəlo pliəst. Se spominjəm, da səm imjela 16 liət, təm kjer je hiša blizu Miljota, ti fənti so šli u ɣostilno, an fənti so bli klicəni h vojakəm. Z harmoniku su təm prepriəvəli an mi pupe smo hodile təm ɣliədt, an so tudi pliəsəli. Jest sem šla usiəlɩh, tuj če se ni smiəlo pliəst, tuj če je biu ɣriəh. Puole je bla velikonočna spuovəd. An sem muorla poviədət muəje ɣriəhe, an sem poviədla, də səm pliəsla. An župnik mi ni tiəl odpustit an mi je rjeku, də ta je bol smrtni ɣriəh. An jest səm sə juəkəla, səm žə misənla, də səm u piəkli. Je bla nə žiənska təm u Duoli, Lukova, an mi je rjekla: »Milka bejži nəzaj pər niəmu an prosiɣa, nəj tə da odviəzu.« An səm nəzaj šla an mi je dal odviəzu an sem bla nəzaj sriəčna.

Greta: Kəkue pej ste se pərpravljəli zə veliku nueč?

Milka: Smo kuhali pecivo, ɣubancu, kuhana jejca, pəršut , ki je bol kuhan. Ob 4. uri je začiəla molitev zə ustajenje, puole je bla procisja. Pər nəš ni pəršu ɣospuod blayoslovit, smo mi niəsli u Opatje selo. Mama je nərdila pərt biəl, ɣɣa je zviəzəla, an tisti kroh smo ɣa niɣsli požiəɣnit. Smo hodili več ku pu ure. Že ku uotrok səm ɣa muorla niəst, ker mami si ni dalo, ker je imjela dielo. Smo bli jest an muəj brət. Po poti smo ɣa tuj jəli, təkuedə ko smo pəršli dəmu, ɣa je ostalo prau malo. Smo šli tuj med vojsku. Zə jət do təm, smo šli zad zə hišu uod Miljota, ki je bla na puot, ma je bla daleč uodnaše hiše. Najbolj blizu so bli tisti uod Palkišča, ka so šli čriəz hrib an so pəršli takoj u Opatje selo. Zə kosilo smo jedli rejž, župa uod prasca an tako. Təm, kjer je bol škediny pər Devetakəh, su šli fənti, ker je blo vedno toplo an sonce an so šitəli zəs soudəmi an če je padu dəž, su šli pəd tisti muost pər Vižintinəh.

Greta: Kəkue pej ste praznovali prvi maj?

Milka: Su fənti ponoči pustili puncam ali ɣaltružu ali pej bəzyu, ka ima čudən duh. Je bla velika sramota an use zɣuoda su šli primit an su vəryli proč, də nisu druɣi ljudi kej vidli.

Greta: Su mi rjekli, də ko ste žurli sirk, je blo pravo vesielje. Kaj ste diələli?

Milka: Smo komej čakəli, də su žurli sirk, ka so pəršli Doberduobški fantje nə obisk, an ɣospodar je imu harmonku an ɣospodar je pravu: »Dejte, dejte fənti, də puole boste pliasəli.« An mi so hitiəli an žurli. Puole so usje sprauli an pomiəli, də bomo pliasli. Puole je zayodu dvakrət an je rjeku: »Ah, səm trudən.« Eko, je bla finida la fešta. An su bli usi jəzni.

Greta: Su mi rjekli, də ste komej čakəli, də bi kduə umrou, də bi ɣa puole varvəli. Je riəs? Zəkaj?

Milka: Ja, smo komej čakəli, də kəšən bi umrou, ker puole smo ɣa varvəli an ko smo ɣa varvəli, smo tudi puojəli an iɣrali: »Frate ɣa perso le zavate, chi ɣa trovà il numero 3?« Ko smo ɣa varvəli, smo puojəli an smo tudi prauli prauce, tudi tiste strašne.

NUNCA NATALIA

Nunca Natalia se je rodila leta 1932 na Vrhu. Skupaj z družino živi na Poljanah. Bila je kmetica, mlekarica in lastnica trgovine na Poljanah.

Kraj in datum: Poljane, 21. 8. 2017

Greta: Kəkuə ste se prpravljəli zə prihod sv. Miklavža?

Natalia: Ko smo bli otruci nismo nankər spali, ker smo čakəli nə Miklavža. Smo se təkəo spucəli šuəlne, də so bli lihku se ne ɣovori. An smo ložli šuəlne nə uokno an smo šli spət. Ma nismo spali, smo čakəli an poslušəli, də pride ta Miklavž. Kar ki je pərniasu, je blo usje odvisno uod družine. Pər nəš smo bli buoyi, torej nəm je pərniasu kəšən biškotk, məndərinčk, koščič rožiča an tako. Ma smo bli vsiəlih kontenti, zdej otruci nisu kontenti zə nobiənu riəč. Tistu nueč nismo bli kopaci spət. Ma tisti buot smo bli təkəəu riəvni, ma smo bli vsiəlih kontenti, ma se ne ɣovori. Več otruk ku je blo, menj se je dobilo. Pər nəš je blo 5 otruk plus še dva, ka su bli ži velici. Iɣračke tipo en krət səm doblatisteya petelinčka di latta an səm zapiskəla po nueči. Smo dobili take domače reči. Je blo duosti otruk, boliəzni, naša mama je bla tudi bolana, an je diəlu samo nəš tata. Po zimi nisu diələli, ker po zimi se ne diəla, zatu soudou je blo malo. Se təkəu nəvadeš špart, ko si təkəu mičkin, də puole ko si viəlik ži znaš šparət, də ti ne boš jiəla. Če dənəs ne rəvam pojsət usje, ustavən stran an bom pojiədla jutre. Zdej vəržeju usje u škovace. Ko smo bli otruci in smo bli lačni, nismo nikoli uprašali mamu, če je ostalo kej do kosila. Miklavž je bol vedno tudi, če je blo malo təkəu poriadno.

Greta: Kəkə ste se pərpravljəli zə božič?

Natalia: Pər naši hiši smo diələli vedno božič, jaslice in driəuček. Jaslice so ble bolj na mejhno, ker nismo imjeli tər kaj prostora. Ma driəuček je imjelii ta ɣlaunu uloɣu. Jaslice su ble iz ləsa. Nəš tata je bol u kantirji an je nərdu duosti takih rəči, ki puole smo dali u jaslice. Božič je bol nərət vsako liəto, kədər se jest spunən. Zdej se ɣa diəla poprej an tisti buot nəmiəsto se je diəlu samo dan prej . Smo ɣa diələli po nueči tudi do punoči. Viɣilju nismo tolko praznovali. Na božič smo spekli pinču. Nəš tata je tiəl zmiərej, də smo nərdili punč. ɣa nərdis təkəu: muoreš ložit biəlo vino nə mərzlo. Nuoter vržəš cukər in eno jejce stiəpəš an ɣa muoreš vret.tuə je vino slədko zəs jejcem. Ma je bol təkəmočan, də si se kar potila, ko si ɣa pila. In to je blo samo zə božič. Jest ɣa nərdim usako liəto. Zə slədko je bla pinča ali potica . Zə veliku nueč nəmiəsto smo imjeli kalkuone: to je testo anu zɣorej mu luožəš kuhəno jejce, an puole ɣa spliətəš. Zə božiče je bla samo pinča an vsako tolko tudi štrukilj. Zə božič je blo veliko kosilo. Smo ahteli vsekakor: župa, krompir, vrzuota, an kuos mesa uod župe an puole slədkərija. Krompir je biutjnfən zəs čebulu. Riəpa tjnfəna an tudi vrzuote tjfəne. Večina so bli dva šušpajži. To smo jədli po kusilu, ka sama župa je bla premalo. An puole vsak je dobu nu žliču krompirja an vrzuote. Žolca nismo imjeli duosti. Sladkarije ka smo imjeli za božič su ɣubanca an pinča. Zvečiər pred božičem je bol punč an muəj tata je samo čaku nə punč. Pər maši smo šli zjutro. Ko smo bli bolj velici smo šli zvečiər. Smo komej čakəli, də bi ratəli velici, də bi lohko šli vən zvečiər. Naši muloti iz vasi so bli šaldu nəviəzəni nə nəs. Tuj če je blo, də Poljane an Doberduob smo se vedno tukli. An tisti buot šoma smo ciəla kompanija šli pər maši piəš an je blo najliəpše kar ki je morlo bət.

Greta: In zə sv. Štefana pej? Kaj ste djələli?

Natalia: Smo jədli vedno nediəlsko kusilo an je bla družina usa ukop. An popudan smo muorli jət əsolutamente k molitvi, ka nəš tata buhvari če nismo šli. An je bol praznik ku božič an torej smo ɣa morli praznovat ku če bet. Za sviətəɣa Štefana smo šli pliəst u Doberduob, uonde kamər je vrtec, təm kjer je bla stara telovadnica. Zə tisti dan smo se iɣrali iɣru: »Piti, piti!« Tata je pənesu oriəhe an je luču po hiši an je diəlu: »Piti, piti, piti!« Otruoci su se porivəli po hiši an so jəh lovili po hiši.

Greta: Kəkəuə pej ste praznovali nuovo liəto?

Natalia: Uuuuu! Smo šaldu čakəli, kduə bo prvi vošču. An smo šli voščit, ko smo bli otruci mičkeni an smo šli voščit po ciəli vasi. Smo pəršli voščit samo sriəčno novo liəto. An smo voščili prav vsakəɣa, uod tistəɣa mičkenɣa do tistəɣa starəɣa. Smo dali roku an dva poljubčka. Mihetovi so bli strəšno radodarni z nami. Stari Mihetov je riəkel: »Dokler bom jəmu sirk u kašči, tvoji otruci ne bodo nikoli lačni.« U zamiəno ko smo šli voščit, smo dobili kak mandrin, japku

an tako. Muoškim su častili an ȳlǝž vina. Tisto voščilo uod Žurink smo se navədli u šuoli, an smo se nəvadli druy druyemu.

Greta: Zə sv. tri kralje kaj se je doȳajalo nə Poljanəh?

Natalia: Župnik je požiəȳnu hišu an je zapisu nə urate G+M+B an nəpisu šje liəto. Župnik je zəčnu tisti dan an puole je hodu po vasi. Samo je rabu več ku en dan, ka viəš , tisti buot ni blo autou. Župnik je požiəȳnu hišu an štalu. Je rabu biəlo kriədu.

Enkrət nə liəto je bla poberunja. ȳriə mjəžnər s tremi otruoci. Su pəršli s taku bariəlu an pobirt malo krompirja, pšenice an tako, ker təkřət ȳospuodi niso dobili plače an zatu nisu imjeli kej jest. Mejžnər je tisti, ki ȳliəda an rihta ciərkvu. Ti so bli nəvadni šolski otruoci. Datum ni biu vedno isti. Mi smo znali, də pride tisti dan, ker je povel u ciərkvu po maši. Təkřət smo imjeli tri faruže: Jamelje, Dol an Doberduob. U Dolu so se vrstili župniki, zatu ni bol eden an isti. Namesto Dobeduob an Jamlje so imjele vsak sojəȳ župnika. U Dolu je bla maša vsako tolko.

Greta: Se spunete slučajno, kaj ste diələli zə sviəčnicu?

Natalia: Smo šliuciərkev zə požiəȳnit sviəčke. Smo se tudi tukli s sviəčkami u ciərkvu ku otruoci. Tiste sviəčke si rabu, ko je tipu umrou kəšən doma. Je prau liəpa maša, ka ko zəčne maša, su use sviəčke an luči uod ciərkvu zaprte.

Greta: Kəkuə ste praznovali an buot pusta?

Natalia: Ku zdej. Mi ku otruoci, nəš tata je bol strəšno stroy an muoj tata ni tiəl, də bi se ošemli. Smo se maškiri təkəu, də smo se pofarbəli s kar smo imjeli. Obliakli smo se tiste obliəke, ki smo imjeli. Velici so bli vedno liəpu maškerani. Eno liəto velju po vojski ni blo fəntov nə Poljanəh. Anu pupe su se obliakle u suoje brate an muože. Su žiənske nərdile tuə tərkaȳ, də ni šlo pust mimo ali u pozabu. Po nəvadi su hodili samo muoški po vasi an tudi kaka žiənska, če ke tiəla. Če ne žiənske so ostale doma po nəvadi.

Pust je bol kukər zdej, samo je blo menj ljudi. Su hodili od hiše do hiše an pobrali jajce, sol, krodeȳine, ku zdej. An puole so nəpravliueni hiši večiərju. Tisti buot malo kəšna žiənska je šla, tista ki je tiəla jət.

Puole nə dan sriəde smo imjeli tudi Loureta an smo ȳa sežȳali nə kržadi. Smo juəkeli zad zə njim.

Greta: Kaj pej ste diələli zə sv. Jəvəna?

Natalia: Smo pliasəli *Širi kolo* okuoli uoynja. Je bla prau ena piəsem. Smo pliasəli nu skakəli an tuj čriəz uoynja. Smo yliədli kam yra dim, če yriə čia pomiəni ena riəč, če ne druğa.tuə je blo lih na sriədu uod pusta. Po nəvadi so usje poskrbeli mladi iz vasi. Tisti, ki je rəvu skakt čriəz je pənesu sriəču za ciəlo liəto.

Greta: Kəkuə pej ste se pəpravljəli zə veliku nueč?

Natalia: Otruoci su bli sriəčni, ka u Doberduobu so ble yiostre. Zə biəlo nedelju smo imjeli praznik nə Poljanəh. Je bol navaden dan, ma zadaj nə brjači od Delke je bol plias. Je pəršlo puno ljudi. Zjutro smo čakəli zə jət h maši, če smo imjeli kej noveğa zə se oblejčt. Zə kusilo je blo vedno nediačlska župa, pičulate, je bilo več mesa zə ta dan. Più o meno smo jədli isto zə božič. Dan puole smo pej iyrali nə šitanje jejca.

Greta: Kəkuə pej ste praznovali prvi maj?

Natalia: Če so imjeli muloti šimpatijo do une pupe, so ji pənesli vrh od čriəšnje, če je bla na pupa malo uriədna, təm so ji pənesli robidu, ker se utika zs usakim, če je blo vrh uod bəzųe, je pomiənlo, də ni bla nəč uriədna. Tuə su stauli vrh nə latnik. Nəš tata je bol təkua jəzen, ker miəscə maja su začele pohət vən trte, an kədər je cuku duole tuə, su padle dol trte. Usekakor smo se predstavljale, kduə je lahko bol.

Greta: Kəkuə ste se pəpravljli ən buot zə vahte?

Natalia: Smo šli nə žiəyən s ciəlu procesiju. Smo pəršli dəmu an smo pəžųali lučke, an zmolili rožen kranc. Smo nərdili duhčke, ki smo molili zə virne duše. Tisti večier smo zmolili 3 krət rožen kranc.

Greta: Se spomniš, kədər je kəšən umrou doma, kaj ste diələli?

Natalia: Təkrət če si umrou doma, si ostal doma. Tisto nueč so žlahta in ostali varvəli mrliča. Ko je umrou, so ya dali u tryu. An su molili, klepetali, peli, an tudi prauli barzelete. Tisti večier ni bilo rož. Je biumrlič sam təkəu. Druyi dan je pəršu župnik in so ya hitro pokopali, də ne bi smrdelo po mrliču, su špricəli nə mrliča uodu z ačeto.

Greta: Med nosečnostju, kaj ni smiəla nərdit al pej jest al pej tikət nosečnica?

Natalia: Fadiyū ašolutament ne, npr. vzihuvt, huədt hitro, hitro. Bi ne smiəle, ma smo diələle vse ylih. Nismo muorle preveč tejčt, ne se znervozirt, bət kalmo. Tə vičje je blo ne vzihuvt ali pej hitro hitro hodit, an to su praule naše mame. Septembra sem imjela R. an dva mesca prej sem

niasla vse bariøle sena iz doline. Ko smo prenašali seno, so diølæli take velike kupi sena. Anu su denli spodej dve take rakle an smo nesli vøn zæs doline blizu uoza, dæ smo puole lahko nakladali. Jaz sem nosila, ma ne bi smiøla, zatu ka si med nosečnostju vsa druyaçna. Puole si muorla pazit, dæ se ne preveč uyriješ. Ormai ko si pær zadnjih mesecih, smo tudi druyaçno nærate an prideš vsa zayuljena. An torej duosti reči nisi smiøl nærdit. Ma stari muoški tiøya nisu upoštiaovali. Muoški ne znaju take ræçi, ker nisu nikoli provirli. Su diølæli otruoke, ma jøh ni nikoli briyalo. Zdravniki su nøm pravæli, kukær si noseča diølej zmirej po tvoji želji. Ži sama puole se zaviedøš kaj lahko diøløš al pa ne. Ma nø kmeteriji nisu imjeli izbire.

Zø jedi næreveč nisi smiøla, ka tuj tisto nismo dosti pazli, jøst tistu robu ka te næpihne: fæžu, kapus, vrzuote, take reči ki nepihneju. Ka puole ti nærdi duosti sape an puole tudi uotrok trpi. An to so nøm pravle mame. Nismo hodili pær zdravniku, ker je bla ena riæč naturalna zø bæt nosiøça. To je blo usje domaçe nærato.

Mi smo bli Krašouci an torej smo tikali an diølæli usje kar je blo moč. Smo imjeli puhno diøla. Mi smo šli wøn kupo navadi. Tisti buot ko smo šli nø njivø, na žiøna ni bla kalkolirana ku noseča, an dæ muora bæt zatu rispettirana. Je bla na reč naravna. Seviøda ži sama znaš, dæ ne smiøš previç težko vziyuvøt. Če ti je blo slabo, dæ je bla kæšna nevarnost, tisti buot je pæršu zdraunik. Zø ostalo pej smo se ranjirli. Pæve cejte smo bruhali lihku beštje, ma smo bruhale an puole smo nezaj jele. Če si stal slabo, si se malo uliøynela an odpočila. Znaš kaj je blo, mi smo ble šaldu trudne. Nisu imjeli vsmiljenja zø næs. An buot kædær søm pæršla dæmu mi je zæčnelo tejçt kri zæs nuosa. Tisti buot su pravli, dæ kædær ti je teklo kri zæs nuosa, si moru denæt nuoyee u škøf mrzle uode. Tisti buot muøja sosiøda, mi je tækuø okriøyla, an je rjekla, dæ je nevarno, dæ pozgyubim. Sem bla rusa u obrazu. Naše mame pa su ble še slabše zatu, ka je biu druy cejt an stanje su ble slabše. Su imjele veç pomanjkenja an uone su živiøle tækuø su znale. Pomanjkanje hrane an nisu imjele muøže, dæ nisu zastopli. Su yledli veç nu kravu briju, kukær žiønu, zatu ker krava çe je blo kej, nisi smiøl ju storæt tejçt an tako, an puole bi zyubili šoldine. An tuø je resnica. Niso imjeli nankær malo milosti. Smo bli kmetiçi, ma taki kmetiçi, dæ dosti buotov nismo imjeli kej jøst. Suša an puhno otrok an tako, nismo imjeli niti malo mira. Smo preživiøli an smo se še bolj utrdili. Nismo bli mehkužni.

Greta: Kaj ste diølæli, kædær je žiønska rodila? Kje ste spravili popkovinu?

Natalia: Uonde je imjela opravit mama. Tisto se je zakopalo u vrt. In conclužion vsaku riæč, ki luozøš tækuø ziømlju, ti daje ziømlju muoç. Uona je denla usje u bukal an je niasla usje u vrt.

Greta: Ma je riæs, dæ je mati muorla hitro po porodu ležati nø pæstelji u tæmi?

Natalia: Ne, mati je muorəla 4 an 5 dni bət mirna an sama. ʎotovo vedno zmeraj bolj temačno, ne də bi blo previč sviətlo. Če je imjeliia kəšnəya, ki bi ji pomayu niəst reči ʎore, ki je bla, buljše zə pit an zə jəst. Mami, ko rodi, smo dali pit uodu, an smo jedli ku po nəvadi ampak ne močno, ne ʎrenko, ne kislo. Smo muorle jəst numalo bolj nə lhko. Tə prvo diəlo, ki su ti nərdili je bla župa pəržyana. Ker je bla bolj ləhka. Tudi kofje nu kroh an tudi kəšnu mineštrinu. Tərkaj liət nəzaj je bla mama malo menj ku en tiəden z otuokəm ʎore, ni nankər pəršla duol. Ker so malo bolj ʎledali obruodence, posebno ko je bla zima. Mriəz nisi smiəl duobit, bodisi ti ku uotrok. Ko je posalo 8 dni po porodu si bol ormai ku druʎi.

Greta: Ko se je dete rodilo, kaj ste nərdili?

Natalia: Babica ʎa je kuopla u kədilu u ʎorki uodi. Uona je umojla otuoka an ʎa je obliəkla. Puole babica je hodila ʎore malo menj ku en tiəden. Je pəršla poʎliədət mamu an otuoka. Uona je bla tudi povabljena, kədər smo krstili, ka je pašla k temu. Uona puole je nesla h ciərkvi pər krstu. Buoter je čakuuciərkvi. Zdej krstiju po enem liətu, tisti buot po 8 dnevəh. Prej ku jət, je dosti otuok urmlo hitro po porodu. Duosti uod njih so bli krščeni doma zəs nəvadno uodu, važno je blo, də si rjeku tiste besiəde. Tisti buot so bili bolj mičkeni otuoci. Mame so imjele duosti mankanc, poley ki so ble utrujene od druʎih otuok an od diəla, su malo jədle, je bol vse bolj švehutno. Če mami manjka, bo manjkəlo tudi otuoku. Zatu so se rodili mičkeni an poriadni, če nənka mama ni imjela zə jəst. Če mama ni bla zə prav ku če bət, malo jedače an trudna za krepət, sej su rodile s stəršno fadihu an tudi zatu si 8 dni ležala. Ži prej si blakončana med nosečnostju. Hrane je blo stəršno malo an kaj čəs je blo tudi dosti otuok. Muoreju jəst prvo otuoci an tudi muož, ka on služe an kar ki je vancəlo je jedla mama. An tisti buot žiənske su ble təkue maltrattirene, če nisu ubuoyle moža. Si jəh fasəla marsi kəšən buot, če je bol mož pijan. An pomisli, də ni obstajala separazion. Buhvari, če si reku nekaj takeya. Je pəršu mož an te je ubol, ka je bla ditatura. Je bol padre padrone.

Greta: Də bi pomayali otuoku, də bi imu boljšu prihodnost, kaj ste mu nərdili?

Natalia: Mi smo pokrižali otuoka vedno: ko si ʎa okuopla an delna spət, vsaki buot smo ʎa pokrižali. Tisti buot je bla viəra malo več veljavna kukər zdej. Mi smo molili usaki večiər, posebno po zimi. Poliəti smo bli več cejta nə delu, nəmiəsto smo po zimi vsak večiər zmolili rožen kranc.

Greta: Kəkue je potekalo an buot snubljenje?

Natalia: Ni blo təkue hitro, ku zdej, ki se vidəš dəns an jutre smo skəp. Dolʎo časa su hodili muloti an smo bli usi u skupine. Momentalno si se ləhko malo ustavla, ma nisi še smiəla. Kədər je

zæcnu huædit u hišu an je prašu dovoljenje staršev, tækræt si lohko. Kædær je uon bol yotov suojeya diæla an dæ jest se mu dopaden, allora puole je moru præt u hišu prašæt starše, dæ æe lahko pride u hišo an dæ se mu dopaden. An je blo trdno zæ mulete, znaš? Moj muoþ je hodu šest liæt pær mjene u hišu preden, da bi se poročili. Puole je blo odvisno od fænta. Kæšni su pæršli brez si biryæt. Ma je blo prav, dæ si prašu dovoljenje, ker je bla hiša foriæšta. Ko si se odloçu zæ poruoku, so se muorali starši yovort med sabu zæ dotu. Su pršli soji starši pær mjene doma yovort z mojmi zæ dotu. Jest se nisem briyala an nisem imjela kej diælt an odloçit. Puole si šel dvakræt næ nauk, ti an muoþ. An puole smo šli prej næ comun se poročit an puole u ciærkvi, dæ puole obçina da karte u ciærkev. Tri tiædne pred poruoko so bli oklici u ciækvi. Hitro po maši ali po prediyi je rjeku: »Ta an ta se boju poročili...« Je bla tudi karta obejsena, ki piše kduæ se poroçi.

Tækræt smo vabli usmeno. Źi prej si je znalo, dæ povabeš vso Źlahto an otrok. Vsaj dveh uod vsakeya çlana. Puole smo zbrali tovariše, ki so ble večina starejše siæstre an brate.

Puole so mi pærnesli balu. Dan puole mi je Pepe pæršu iskæt. Miæni je blo tærdo, ko je pæršu mi iskæt, ko smo se poročili. Sem bla vsa emozionada. Ko je maša konçana, su næm vryli kunfjæte. Kusilo je blo pær mjene an večerju pær njemu. Kosilo je blo obilno. Smo imili harmoniku an smo liæpu pliasæli.

NUNCA MILA

Nunca Mila živi v Doberdobu in se je rodila leta 1930. V mladih letih je bila kmetica in je uvaþala mleko v Tržiç. Leta 1948 je bila zaposlena v trgovini v Doberdobu. Kasneje je postala gospodinja trgovine, ki jo še zdaj vodi skupaj z druþino.

Kraj in datum: Doberdob, 17. 7. 2018

Greta: Kækuæ ste se præpravljæli æn buot zæ vahte?

Mila: Yriæmo næpravit par dni prei Źiæyæn, yriæmo h Źlahti yrobove obiskæt æn niasæmo ruoþe nu sviæçe. Tuæ je zæ vahte. Puole nærdi mašu tæm 1. november. Næ tisti dan nærdimo procesiju æn nærdimo mašu næ Źiæyæn zæs zborem. An buot nemiæsto je hodu yospuod þupnik Źiæyunit usakeya mærtveya. Usak sorodnik je bol pær sojim yrobi æn je çaku næ yospuoda. Adna Źiæna je çakæla do večera, dæ pride þupnik. Prauli su, dæ zæ 31. oktobra yraju vsi mrtvi u ciærkvu æn tisti, ki je tæ zadnji umrou, je bol væs muoker uod solz od obþalovanja. Je blo prau dan mærtvih, torej 2. novembra. U usaki hiši smo pærþyali sviæçko zæ vahte æn smo pustili naj yori, ma puole proti koncu je blo skoraj yroza. An buot nam je blo stræšno strah. Çe je kæšæn umrou ali se je uziæl življenje al tako, næs je blo tækuæ strah, dæ nismo šli nænkær do Źaiyna. Usje kar je blo blizu Źiæyna, næs je blo strah. Zæ vahte smo jedli, kar smo jedli næ dan nedielje, ni blo prau tækuæ velikanski praznik. Smo molili

tudi rožni viənəc po procesji. Starši so nəm ustrahovali təkəu, də so nam rjekli: "Lejte, də kdaj je təma, prideju mrtvi!"

Greta: Po vahtə je sv. Mərtin, kə je nəš prtuoŋ. Kəkuə ste ɣa praznovali?

Mila: Zdej ɣa praznujemo buolj. Smo diələli mašu, ka je prtuoŋ uod ciərkve. Je bla piəta maša tudi. Ni blo zakunske ku zdej. Je bla mižiarja. U Doberduobu imemo tri sviətnike ɣlavne: sv. Urh, Sv Marija Snežnica (5. avgusta) in Sv. Martin (11. november).

Greta: Kəkuə ste se prpravljəli zə prihod sv. Miklavža?

Mila: Smo pucali šuəlne ən deli nə uokno, ka po nueči je pəršu Miklavž. Miklavž usje viə ən zna. Tisti, kə je bol bolj lump, je dobu šibcu ali pa dva pištača. Dali su tudi rožiče. Bolj puole so pərsli tudi bombončki zəs cukerja. An puole zə prazniki, su usi ɣliədli, kduə je jəmu nova krila. An su usi ɣlidli, če si imjela novo al pa ne. Təkrət nismo šje imjeli Miklavževanje. Nihče si ni obliəku u Miklavža. Nəš tata je tudi pravu, ko je hodu diəlt u kantiar, də je pomayū Miklavžu puohət beroč ɣor zəs Selz. Puole je bol praznik tudi u Tržiči, ka se je lotu tudi mandulat. Če smo dobili mandarine je blo prav lušo.

Greta: Kəkə ste se pərpravljəli zə božič?

Mila: Smo muorli use oribət ən čistit laštre. Smo niəsli pejt təm pər tə ɣluhi, ka smo imjeli peči obzidene vəne. Aden nə buot je šel təm, je niəsəl malo dərvi ən pjekli. Nismo muorli tikət nəč, doklər ni blo žiəɣneno. Kuhali smo župu zəs trip an puole smo čakali punoči zə jət pər maši. Zəjtro smo ustali za božič an smo dali terinu zəs župu s tripami umiəs mize an smo jeli z malo kruha. Puole smo nərdili šje pincu. Təkrət ko smo čakali nə punoči, smo skuhali an kənc punča. Praktično su skuhali vino an so nəm dali en kənčk popit an təkəu smo čakali punoči zə jət pər maši. Puojeli so tudi: »Kaj se vam zdi pastirčki vi itd.« Moški so huodili do private pər Pircu pit. Su bli 3 private təkrət: Pirc, Vittoria nu Francun. Je blo təkəu an smo bli useeno zadouolni. Smo šparali tə liəpe reči za praznike. Zə božič smo imjeli nəvadu jəst najbolj tripe. Smo pili malo vina in jədli pincu.

Greta: In zə sv. Štefana pej? Kaj ste djələli?

Mila: Smo šli pliasət təm, kjer je bla stara telovadnica təm. Je bla mižiarja, je bla na armonika an konc. Smo jədli, kər ki je ostalo zə božič. Altrochè zdej, ki smo pijani od kruha. Fešta je blapo nəvadi do 2 punoči. Silvestrovo smo praznovali vedno təm. Smo jedli però usaki doma.

Kaj čəs ən bot ni blo nəč. Ko smo jədli klobasu, ən kuos je jel muəj tata, nəm, pa so delni nuoter kuos krəmpirja. An če pər župi je ostalo malo məsə, smo zvečiar nərdili breke skupaj z jajcəm.

Greta: Kəkuə pej ste praznovali nuovo liəto?

Mila: Smo čakali otruoci zə jət voščit okuoli. An če smo imjeli, su nəm dali nu jabku ali pa ən nəranc. Je bol en dovere zə jət! Ne ku zdej, ka se ne nənkər obrneju. Smo šli u hišu ən smo rjekli:

»Srečno novo leto!

Buoh nəm dej učakət dənəs no liəto.

Zdravi nu vesielu u naši deželi.«

Greta: Zə sv. tri kralje kaj se je doγajalo u Doberduobu?

Mila: Dan prej smo šli žiəynət sol anu vzjəli užiəynənu uodu, ka je γospuod požiəynu zad zə zakristiju. Se spunen, də tisti dan je ustrelilo u naši hiši, ka so fanti vəryli nu bombu u šparyer. Se je sezu šofit. Smo požiəyneli njive, hišo, vrt. Ko smo šli spət, smo imjeli krepivnik nə vərth pəstelje.

Greta: Kəkuə ste praznovali an buot pusta?

Mila: Nisu ble maškere ku zdej. So se očrnili nu su delni γuore brayiaše raztəryne. Smo hodili po vasi ən smo pobrali jajce nu klobase ən smo končali ob 4 popudan. Puojeli su Jopejnina-jopejna. Su nosili Loureta na škaliəti. Zə pepelnicu so niəsli Loureta ən vaγali. Su γa zvaγali an so juəkeli ozat. Zə Loureta su se obliəkli bolj reči, ki so imjeli doma. Pondiəlk su hodili otruoci nə dan tuorka pej poročeni.

Greta: Kaj pej ste diəleli zə uəljčnu nediəlju?

Mila: Je bla prociasəja zəs uəljki. Zə blayoslovit ziəmlju su dali nuotər uziəmlju blayoslovljenu uoljku.

Greta: Kəkuə pej ste se pərpravljəli zə veliku nueč?

Mila: Je bla pulizia γenerale. Smo usje čistili nu obiələli. Ka viəš təkret su bli šparyerlji ən po zimi so usje omazili. Nə dan nediəlje je ob 7. ziətro prociasija. Dan poprej smo niəsli požiəynit kroh, pu litra vina, kuos pince, jajce usje tiste rəči, an ko γospuod konča požiəynit, niəsemo dəmu. Iməmo tradiciju žiəynit tuj koroməč, ker je proti, də te ne upične modrəs. Usje tisto, kar je ostalo,

tipo lupine uod jejca, nisi voryuuškovace, ker je blo blayoslovljeno ən zatu smo denli nə uoyenj. Ko smo pəršli dəmu smo jədli tripe ən pince. Prej ku jəst pincu, smo moyli pojəst en kuos koromača, ki je bol žiəynen.

Greta: Kaj pej se je doyajəlo u vasi zə velikonočni pəndiəljik?

Mila: Su pərhajəli lahi u Doberduob. Su pərpravljəli feštu u Doberduob. Su ble šje yiostre , ki su bli ciyani. Su prauli: »Zbežino stecimo!Ceçyani yredo!U rjavi visayi otroke neso. Če se ne umiveš, ciyan te hitro zaloti in vzame s seboj.«

Greta: Kəkuə pej ste praznovali prvi maj?

Mila: Je bol moški praznik. Təkrət ni blo kuzdej, ki tipo su pəršli sindakati. Moški so šli u yostilnu an so se neiədli təm. Zə sv. Jožef, tisti ki je jəmu yod, su šli u yostilnu ən so čəstili šəlam. Kəmər je bla kəšna pupa, ki se je primla vsakəya, su ji dajəli robidu, če se ji je dopol kəšən fəntič. Če ne su ji dali bəzyu, sej so ji prauli, də je čudna ku bəzya. Čriəšnju so ji dali, če je bla ljuba.

Greta: Kəkuə ste praznovali sv. riəšnje telo?

Mila: So žiənske iz vasi pərpraule oltarje. Pousuoət su imjele fraške. Muoški su šli brət yebrike. Kəmər so imjeli pərtuone lesiəne, so denli oltarje. Aden pər Pirci, pər Šušterji, an pr Žiəynih. Su dali kušniəle. Otruoci, ki so imjeli obhailo tisto liəto, so sediəli təm nə kušniəle.

Greta: Kaj pej ste diələli zə sv. Jəvəna?

Mila: Nəč. Su nərdili kriəs ən su skakali čriəz.

Greta: Kaj pej se je doyaiəlo zə rojstvo otruoaka? Ste ya hitro kərstili, ne?

Mila: Ko smo jəh rodili, dva tiədna puole smo jəh niəsli u ciərkvu ən smo čakəli pər krepiauniki. Župnik te je ožiəynu ən si imjela dirit zə jət təm pər oltarju. Zə krst smo smo pej jədli doma, ku po nəvadi. Zə muəj krst npr. smo jədli tuj kugluf. Su bli malo ljudi. Tə majhen je imjelo biəlo krilce.

Greta: Kəkuə ste praznovali pərvo sviəto obhailo?

Mila: Biəlo krilo. Smo nərdili feštu pər duhovniku ən smo təm pili kakau. Yospuodje nərdu nu mizu pəđcriəšnju ən smo təm pili kakau. Deklice smo imjele biəla krila, fənti pej čərne breyiəše. Krila so po nəvadi šivəle mame. Mjene je zəšila mama s tešuto uod padala, ker muəj stric je bol partizan, ne. Po nəvadi so zəšili žnidərce. Puole smo posodli enemu druymu.

Greta: Kaj pej zə birmu? Kəkuə ste praznovali tisti dan?

Mila: Zə birmu smo tudi nosile biəla krila. Kolače smo kupli uod merkantov. An je kupil buoter an smo ya dali okuoli vratu. Kolače smo jədli puole. Usakemu po numalo sem dala. Smo nərdili nu kosilo, ma ne take velikanske rəči. Smo jədli tudi lasayne doma.

Greta: Kəkuə pej ste praznovali poruoke?

Mila: So nərdili pər andimu večiərju, pər druγi pej kusilo. Jədli smo pičulate a rošto. Ko smo se poročili su kupli žlice, pribor zə hišu, balu, pənjave, intimele an tako. Kej čəš, tako je blo.

NUNC MARIO IN NUNCA ROSINA

Nunc Mario se je rodil leta 1930 v Jamljah, kjer biva skupaj z ženo Rosino. Zaposlen je bil kot delavec v tovarni za olje. Bil je vojak in po vojni je bil zaposlen tudi pri kamnolomu v Dolu. Nunca Rosina se je rodila leta 1940 v Doberdobu in je bila dolgo let zaposlena kot mlekarica. Poročila se je z nuncem Mariotom in se preselila v Jamlje.

Kraj in datum: Jamlje, 1. 10. 2018

Greta: Kəkuə ste se pərpravljəli zə koline?

Mario: Prasci smo jəh imjeli vsako liəto. Jəh ubujen jest. Sem huədu pououod velju u Ronke an u Trzič ubojt prasce. Si muoru znət ubojt prasca, ku če bet. Smo jəh ubojveli doma. Smo bli jest an sorodniki. Je blo bolj družinsko: muəji ziəti, brət uod muəje žiəne Vilko, puoliər otuoci. Jətro si ustala an si dala zavret uodu. Sem šel nuətre an sem ložu prascu taku pipu okoli nuosa, təkue sem zavrtu, da ya je stisnu, an puoliər so mi pomayali ya pocunkit vən na brjč. Puole s pištuolu sem ustrelju, də mu je tjekla kri. Puole smo ya ložliuvitlu, ki je blazə prasce, urilu uodu, da ya opare. Puole smo ya obejsli γor an ya uoprli, poteγnili vən čriəve. Pole smo nərdili merendu. Smo jedli jətre suoje u kozici s čebulu. Je bol viəlik praznik zə nəs, ko smo ubojli prasca. Je bol pravi praznik u hiši, sej si povabu prijateljə an žlahte. Nəs je blo tolko.

Rosina: To smo jədli okuoli 11. ure, ko se je razhladilo meso. Puole jətre si nesu pokušt okuoli, ma majhne koščke.

Greta: Ob kakšni uri su se končale koline?

Mario: Zvečiər.

Rosina: Puole zvečiar su nɔzaj jɔdli reči uod prasca. Zɔ kosilo smo jɔdli pašto šutu ali kəšnu župu al pej kaša. Zvečiar pej smo jedli puoheno meso an sɔlato.

Mario: Lih təkua je blo na Poljanɔh an Doberduobu. Mladina mora znɔt kəkua smo diɔlɔli an buot.

Greta: Kaj pej ste diɔlɔli zɔ vahte? Vilma je rjekla, dɔ se imjeli dušice? Je riɔs?

Rosina: U Doberduobi su zvonili zvoni nɔ dan vahti do ene 9 ure. In druyi dan je blo zɔ viɔrne duše. Smo šli na pokopališče an smo nɔrdili tiste sviɔčke (mi pokaze dušice).

Mario: Ja, nisu ble take sviɔčke ku je zdej. Take stare običaje ormai usi pozabeju an je škuoda, znaš?

Greta: Kəkua se nɔrdi duševice?

Rosina: Se luože u en kozarc numalo uode, nɔ vrh tiste uode si ložla uolje. An nɔ uolju si dala tuɔ, ki se kliče dušica. An tuɔ je ɔoriɔlo. To je blo nɔvadno zɔ vahte zvečiar. To si nɔrdu zɔ mrtve. Tisti, ki so bli virni, su molili rožen kranc zɔ viɔrne duše. To so ložli nɔ mizu doma, pɔržjali tuɔ riɔč an kəšna nona nu otruoci su molili rožen kranc zɔ viɔrne duše. To su molili zatu, dɔ bi šle viɔrne duše iz vic u nebiɔsa.

Mario: To nisi poviɔdala, Rosina! Zɔ vahte zvečiar smo muorli mi fɔnti jɔt zvonit zvonove uod ciɔrkve do 11. ure zvečiar. An ni blo ku zdej, ki si jɔmu bɔtuone zɔ zvont. Smo imjeli zɔ pocuknit štrike an ni blo prav təkua lɔhko, eh. Ob 11. uri smo končali. Puole smo bli lačni an su nam pɔrnesle žiɔnske kej zɔ jɔst. Tipɔ kəšɔn kostanj, kej malɔa daj.

Rosina: Sej su prauli: »Zdej zɔuonmo zɔ viɔrne duše.«

Greta: Kaj pej ste jɔdli zɔ tɔ dan?

Rosina: Je blo eno normalno nediɔlsko kusilo: župa, krɔmpir cvrt ali u kozici, ali kəšno zelje.

Greta: Kaj ste pej diɔlɔli, ko ste čakɔli Miklavža?

Rosina: Kɔdɔr smo bli mi mičkeni je bol prau buoɔi. Su ukupli dva zvezka, an mandarin nu jabku, ka ni blo denarja . Mama je rjekla: »Bejšte spɔt an bodɔte pridni!« Ni bilo soudou an su kupli, kar ki si nucu. Puole su pustili darila nɔ mizi. Miklavž je položu nɔ mizi an je nɔrdu kupčke za eneyɔ an zɔ druyeyɔ.

Mario: Mjene isto. Usaka družina je imjela tudi soju nɔvadu. Kəšni su dali nɔ uokno. Ko si bol mejhen je bla liɔpa tradicija. Tistu nuč nisi upu spɔt, ka si čakɔ nɔ Miklavža. Jest nu muɔj brɔt

smo spali ukop an nismo vidli ure zə ustet an videt kaj je pərnese Miklavž. Smo vziəli čevlje dan prej an smo ɣa fajn spucəli, ker su nam rjekli starši, də je triəba fajn spucət šuəlne, če ne Miklavž te ne pərnese neč.

Greta: Miklavž təkrət je pəršu sam? Ali pej su vəm pravli, də pride skəp zəs anyelčkimi an hudiči?

Rosina: Təkrət ɣa nismo niti vidli. Ni hodu po hišeh təkrət, eh. Puole, ko je pəršu u Doberduob župnik Brecelj, smo nərdili veseljicu u dvorani. Prej ni blo. Kaj češ də je blo po vojski. Velika žalost an mižierja. Mama je rjekla, də pride Miklavž an konc. Ni rjekla, də pride tuj hudič an anyelček.

Greta: Zakaj niste diəleli Miklavževanja?

Rosina: Po vojski ni bilo niti dvorane. Za nərdit župnijsko dvoranu se spunen, sem imjela 13 liət, smo muorli huəditi vsaku nediəlju uod hiše do hiše an pobrət nekaj denarja. To je rihtu use Brecelj. Po maši smo se primli an smo šli iskət soude po vasi zə zyradit tuə dvoranu.

Greta: Kəkuə pej ste pərpravljəli zə božič?

Rosina: Muəj tata je šolu ɣoricu in je ukupu taku štalcu s kartona. Nuoter je blo usje: Mati Božja, sviəti Jožef, 4 oučke, an 5 balk zəs čokoladu. Dan prej smo nərdili dreviəsce, smo sekli en bor an su nərdili nə kəntuon. Nəm je pomayala nona an medtem smo tudi puojeli Sveta noč.

Greta: Kaj ste po navadi jədli zə viyiliju?

Rosina: Nismo jədli nəč, ker su rjekli, də je vilja. Su jədli kej malɣa: župu pəžɣanu, pašta nə biəli, nəč mesa. Puole ob punoči smo šli h maši an puole smo šli spət.

Mario: Mi ob punoči smo šli liəta '45 an '46 u Brstovici pər maši, ka smo imjeli isteyə župnika Špacapana, an je rjeku, də ne bi delu dve maši, naj ɣremo mi ɣuor. Ma təkrət ni bla še zaprta meja.

Rosina: Ja, dan prej če su imjeli su ubili kaku kakuoš, puole su nəpravli ɣubancu. Zə bozično kosilo so imjeli tistu buoɣu kokuoš, župa, an krompir tɣnfən, so ukupli kəšnu pomaranču anu mandarine.

Greta: Zə novo liəto ste koledovali po vasi? Kəkuə ste po nəvadi voščili?

Mario: Smo voščili: »Srečno novo lieto!«. An smo vrili vrzuote, to je blo samouJamljəh. An matere su nəm dale nəzaj kəšən mandarin al kəšnu lircu. Smo bli kontenti. Smo hodili uod hiše do hiše.

Rosina: Mi smo šli k sosiədən, h teti, si dal rəkə an si vošču: »Srečno novo lieto, buoəh vam dej učakt...«

Greta: Kaj pej ste diələli zə pusta? Kəkuə ste bli oblečeni?

Mario: Smo pobrali jajca po vasi. Kəšən se je obliəku ku je muoru. Kəšən muoški se je obliəku u žiənske, kəšni u nonu an tako. Pupe, ki so pəršle z nami, so se obliəkle u brayjše. Mi smo šli samo muoški an zvečiar so pəršle komej pupe zə pliəs. Ne, otruooci nə začetku nisu hodili, su pəršli buolj puole skupina šolarjev. Če ne su šli samo odrasli.

Rosina: U Doberduobu nəmiəsto nə dan pəndiəlka mladina, na torka samo muoški, žiənske niso imjele nəvadu, də bi hodile. Na dan pəndiəlka su hodile tudi pupe, ma posebej. Fəntki s fəntki, pupe s pupe. Ma smo se razprtili ulice, ker kaj češ, Doberduob je velika vas. An buot je bla banda, ki je pospremila pustarje po vasi. Su nəpravli pər Rošotevih uəz s traktorjem an puole su šli do Tržiča, ki so niəsli teya Loureta an puole so ya vayali pred ciərkvu an puole su ya zəžyali.

Mario: Nə pepelnicu su zəžyali pusta, ən su pojedli, kar ki je vancəlo uod pusta. Kəšna klobasa an vino.

Greta: Kəkuə ste se pərpravli zə veliku nueč?

Rosina: Ja, vedno ista štoria. Smo farbəli jajce doma. U Jamljəh skuhaju prvo pəršut uod prasca anu riəbre. U Doberduobu se niəse žiəynet zə veliku nueč pincu, yubancu, koromeč, jajca an en košček mesa.

Mario: Mi smo niəsli žiəynit reči zvečiar.

Rosina: U Doberduobu smo niəsli zjətro u ciərkvu. Prvo riəč, ki si nərdu zə veliku nueč, si moru dət prt nə mizu. Smo niəsli žiəynet torej črno vino, jajce an malček pince zə blayoslov. Puole smo šli vsi pər maši liəpu spiyleni. Smo stauli najbuljše oblačile, ki smo imjeli, an smo imjeli po nəvadi samo adno an smo muorli bət liəpi an urejeni.

Greta: Kaj pej ste diələli zə prvi maj?

Rosina: U Jamljəh ne znan, ma ko sem bla jest pupa u Doberduobu su nosili pupam uod hiše do hiše nə kəmin čriəšnju ali rubide. Rudiba je pomiənla, də pupa prime vsakeya fanta an čriəšnja pomiəni, də je bla pupa dobra.

Mario: Nə prvi maj so niəsli use prtuone pred ciərkvu. An jətro so ustali an stari su vidli, də ni blo prtuona. U Jamljəh je blo tudi podobno. Niso imjeli prav təkua močno ku u Doberduobu. Med vojsko nismo smiəli pocuknit yuor mlaja, buhvəri. Po vojski smo ya dviynili. Zəstava je blavedno rusa.

Greta: Kaj pej se je doyajalo u Doberduobu zə sviəto rešnje telo?

Rosina: Je bla procesija. Otruoci, ki so bli pər prvem sviətem obhajilu su nosili in metali ruožce pər oltarji, ki so pərpravle žiənske iz Doberduoba. Oltarji su bli pər Pirčevih, to kamər ki je stala Adela, ki stoji Miloš, pole je blo u via Lago, ki je zdej Mati Božja, puole je prociasija šla okuoli po ciəli vasi, in zadnji pr Šušterjevi. Su bli štiri oltarji. Ja, puole su žiənske tekmovala, kduə je nərdu liəpši prt, ka su same izdelale.

Mario: U Jamljəh smo diələli isto za sviəteya Antona, je bla procesija an 4 oltarji.

Greta: Kaj pej ste diələli zə sv. Jəvana?

Rosina: Smo nərdili kriəs. Ko sem bla majhna, su bli mulci, ki so skakəli čriəz uoynja.

Mario: Ja, tuj u Jamljeh təkəu.

Greta: Ste slučajno yliədli, kam yra dim?

Rosina: Ne, ne, tisto je bolj furlanska reč.

NUNCA MARIJA

Nunca Marija se je rodila na Poljanah leta 1931. Bila je kmetica in mlekarica. Okoli leta 1950 se je preselila in poročila v Sovodnjah.

Kraj in datum: Sovodnje, 22. 11. 2018

Greta: Kədər je umrəl aden an buot, kaj ste nərdili?

Marija: Kədər je bla smrt, se spunen uod muəjya nonota. Alora je se ya spunen, ka se je yrel təm pər šparyerju. An buoyi puole je umrou doma. Anu je pyršla Alma Jurneva an sem ji rjekla jest: »Alma muoli zə našeya nonota, ki je umrou.« Muəj nono je biu nə pari. Pari je na miza, su pokrili zə biəlim prestraləm, rjuhu anu ložli ya uonde. Dokler ni pršla truya. Puole so ya dali nə truyu. Puole təm nə konci so yoriəle sviəčke pr nuoyee, smo dali skodelico zə kropit. Zə kropit smo rabli pušpən. Puole se je kropilo s tisto. An puole je bol poyriəb. Je blo təkua stršno mriəz, ki je blo mesca februarja. Mrtu je ležu u največji sobi. Zvečiar so varvəli. Si moral skrbt, də su kej

pojedli. Su ložli mize okuoli an təm su sediəli, muolili, si prauli prauce an tako. An təkua je blo tudi ko smo žurli sirk. Smo žurli, smo pili, smo jəli, an smo se smejali. Če je bla zima, nisi smiəl odprt štedilnika. Ya mrtveya su ložli en quader uod Jezusa Kristusa anu če su imjeli kəšnu rožu. Zdj ti nərdijo lušo. Mrtveya smo nosili nə rəkə do žiəyna, an pomisli də jest səm živiəla nə Poljanəh an žiəyən je bol u Doberduobu. So imjeli take reči, so ya ložli nə ramo moški an su ya niəsli.

Ko je človek umrou, su bli njəya an su pəržyali sviəčke. Ko umrjəš nə pəstelji, muoreju postit, də se strdiš, ya lahko samo zlihəš. Tisti buot muəja kužina, ki je umrla zəradi ledvic, je muož prej počaku, də se strdi an puole jo je niəs u duolpo štienyəh nə hrbet. Su ji pərprauli liəpo mizu, biəle prte štikane nə roku. Tiəta Tina je bla yor nə yandi an je praula: »Z Buoyəm! Z Buoyəm!« Muoški, ki su nosili mrtveya, su bli oblečeni usi u črno.

Greta: Kəkua je blo, ko ste ubojli prasce? Tə prašəm, ka su mi rjekli, də ste imjeli prasce doma an vəš tata, je pomayu ciəli vasici zə koline.

Marija: Ko smo ubojli prasce smo se pərpravljali ži dan prej, ker smo muorəli ppravljt drve, ki bomo yreli uodu. Smo muorli pəpravit dva kamna en taki kuotu, zatu ker zjətro smo muorli ustat zyuoda zə nərdit uoyinj, də smo zavrelituə uodu. Oh Madonna, usi ti otruci su pršli yliədttuə buoyu žival, ki je cvilla, ko su šli ju iskət u hliv, ka so ju cukli zə uhe, zə rep an tako. Puole su ya dali nə to mizu an uni je pəršu zəs tistim nuožəm an ya je zabol. Tista žival je cvilla. Moški su ya držali zə nuoyee, zə rap, təkua se ni moru yibt. Mama je lovila kri, də puole tistu kri se je skuhalo, puole smo ložli nuoter cuker an cebibo, an smo nərdili, də smo jedli. Je blo dobro. Se kliče mulce. Puole smo usi čakali, də to žival jo očistijo. Ka so ju umojvəli an so usi pomayali yrsət zə uziət proč dlaku. Ko je use blo čisto, puole so ya obesili zə nuoyee an təm ya je odpru. Ko ya je odpru, tə prvu riəč ka so nərdili, so uziəli vən bržadlu, ka bi bol tisti *lonza di maiale*. Tisto je mama zrezəla nə fetine an je mama opuhala. Usi ku matesti smo təm jedli. An puole su zəčnelituə mesu delit, zə klobase, zə krodeyine, zə salame an tako. Mama je morala kuhət česnik nə vini, də jetuə polila nə šalame, də su pəršli okusni. An puole ko sutuə mesu use zdiələli, so ložli u makinu an diələli, də su pršli tisti šalama, an klobase. Puole su vazali. An su diələli te klobase an krodeyine. Puole tuə je bilo kosilo. Popudan je mama razdelila lonzu an feyato usakemu hišnemu prijateljju zə pokušət. Puole druyi dan mama je imjeliia delo, ka so ble tiste masti zəs topit. Ciəl dan je diələla zə te ocviərke, də smo lahko imjeli zə ciəlo zimo an še zə poletje. Med poletjem smo jədli reči uod prasca, ka su ble ži rumiəne.

Greta: Ma puole kje ste shranli usu tuə meso?

Marija: Smo imjeli ali vukuhinji ali u tisti kambri, ki smo imjeli zə shrambu. Tisti buot zəs eneyə prasca smo nərdili 16 šaləmov, 8 ky klobas, krodeyine ne znan kolko. Srce, jətra su rabli zə nəpravit merkandele. Zəd zə našu hišu smo imjeli taki vrt. Nuoter si dobu uod usiəya. Smo zalivəli zəs uodu od štjerne an smo imjeli tolko reči tipo fiye, cimbrji, čiəšpe, yrozdje, malvaziju, salatu, kavoli, cikuorja, use tiste stvari uod zelenjave an nismo kupli nəč. Še je vəncəlo. Smo niəsli kəšən krət še nə pləcuMonfalcon. Ma je blo diəlo cara mia, uodj utra do noči.

Greta: Kaj pej ste diələli zə Miklavža?

Marija: Zə Miklavža smo ya čakali. Su nəm prauli, də če nismo bli pridni pride hudič, če ne prideju anyelčki. Hudič pride z ruoyi an z kiətni an ti pilje pruoč. An je jmu tistu riəč črnu, an s kiətnemi ropotal. Mi nismo vidli hudička, so samo prauli. Nisu nanka diələli miklavževanja, zatu ya nismo niti vidli.

Greta: An kəkuə pej ste se pərpravljəli zə božič? Ste diələli jaslice an dreviəsce?

Marija: Ja ma smo jəh imjeli stršno malo pero'. Smo jəh diələli nə rəkə. Smo vziəli brin an spodej smo ložli čuoke, al pej kəšnu koreniku. Ni bilo niti soudou zə kupit. Pastirčke an ostalo smo nərdili zəs cunji, važno je blo, də smo nərdili sviətu družinu. Ma jaslice su pršle puole. Če ne prej je blo samo dərvo. Puole za sviəte tri kralje su pršli an su nəpisəli nə urate Gašper, Miha in Boltažar. An tuə je trajəlo ciəlo liəto.

Greta: An zə novo liəto pej kej ste diələli?

Marija: Smo ustali zjətro an smo hodili voščit po vasi mi otruoči. Smo voščili təkəu, də smo rjekli: »Voščim sriəčno novo liəto!« U zamenu su nam dali mandarin an pistače.

Greta: Kaj se spuneš o sviəčnici? Kaj ste diələli?

Marija: Smo niəsli sviəčke u ciərkevu Doberduob, də smo niəsli sviəčke žiəyuit. Je blo zə blayoslov luči. Puole je biu sviəti Blaž, ki ti blayoslovi yrla zə te ščitit uod boleznj uod yrla. Ti lože križeno sviəče okoli yrla.

Greta: Kaj pa se je doyajalo zə pusta nə Poljanəh?

Marija: Smo se obliəkli u domače stvari, kar smo imjeli təkəu dejmo reč. Hlače uod tatu, take krile široke uod mami. Smo hodili po vasi brət jajce an puole smo nə konci, ko smo to pobrali, smo nərdili frtalju an jədli. Pər kəšni družini smo nərdili veliku večiərju an təkəu. Zə smrt pusta smo ya niəsli nə kržadu, smo ya puole niəsli okoli an puole smo ya sežyali. An druoyi dan je zəčnu

post an puole nismo jədli več mesa. Puole smo jədli župu pəžyanu, mineštru, kuhnu an take reči buolj ləhke. An təkua smo se držali 40 dni.

Greta: An zə veliku nueč? Kaj ste diələli?

Marija: Je župnik pršu zə blayoslov jedi an smo jədli dobro kosilo.

Greta: Tə prašəm šje nu riəč, ka mi ni prau jasna. Zakaj su enkrət nosile žiənske fəculet nə ylavi?

Marija: Žiənske nisu smiəle jət okuoli brez ylave pokrite zəs fəcolm. Ni blo dostojno, če ne. Tuə də h maši si muorla jət təkəu. Če je kduə umrou si ložla črneya, če ne take ku si imjela doma. Tisti buot žiənske su imjele usu pokritu ylavu. Tiste buolj premožne su imjele liəpe kape. Če ne si imjeli fəculete ali velete s picəmi.

NUNC STANKO

Nunc Stanko se je rodil leta 1939 v Doberdobu, po poroki je nekaj časa bival v Turiaku. Ljubezen do navad občine nosi v srcu že od mladih nog, saj se je vedno trudil, da bi jih varoval in jih prenašal na nove generacije. Bil je eden od organizatorjev doberdobskega pusta in je igral vlogo Bonšinjorja do leta 2007.

Kraj in datum: Doberdob, 19. 1. 2019

Greta: Su mi rjekli, də če iščəm kej uod usta iz Doberduoba, muoren te poklict an te vprašət. Kaj mi znaš poviədət uod našeya pusta?

Stanko: Pusta su zəčnli 200- 300 liət nəzaj. Sem jəmu dokument an sem dal eni yospodični an puole uona mi ni več vrnila nəzaj. Jaz sem uyanju pusta uod '63 februarja, ka sem stal še u Turiaki. Jaz sem diəlu pusta vsako liəto, ku mulerija. Puole naši fənti, mladina, su se lotili malo politično, ka jim ni več zənimalo. An zatu sem se numalo naveliču an sem postu. Jaz bi šol še naprej. Sem yovoru italjansko, niəmsko an slovensko. Jaz tisti dan zə pepelnicu sem vryu vse reči yrde nə tuont, ka su ble po narobəh med liətəm nə tuonti tisti dan, ka je bol edini dan, ka si je ləhko spoviədlo nə sriədlo, druyače se ne sme. Ma to so diələli u Doberduobi že 200-300 let nəzaj. Zyodovina je blata. Kədər su bli yozdraji an kmeti an tako nə dan pusta, ko je blo zə ya zakopət tə staryə pusta, ki se je klicu Lorenc, skrajšeno je bol Loure. Zə pepelnicu su nərdili enya fantoccia zəs slamu an senu an su tisteya sežyali. An je šlo tisti nəprej zə Loureta. Lorenc je bol šef uod teh yozdarjev. To je vse blo do prve svetovne vojne. Po prvi svetovni vojni se je lotilo malo, ma ni šlo

tolko nãprej. Puole je pãršla druŷa svetovna vojska. Nã ŷlih po druŷi svetovni vojnitua je blo liãta 1945, ma tãkrãt je bla velika lakota okroy, je bla miŷiãrja, si je nrdu ta pust nãzaj. Tã stari pust je bol Pjepo Frliško. Puole je bol Merlekina. Nã dan pãndiãlka su šli okuoli tã mladi. An popoldne su ble ŷiãnske. Ma ŷiãnske bolj malo, ka tãkrãt ŷiãnske nisu nosile hlaã. Tãkrãt su bli ljubosumni moški. Ti ŷovorim 60 let nãzaj. Na torka su bli poroãeni. Zveãiar pej je blo pliausušali, kamør je bla stara telovadnica. Puole je pãršu kãšãn ka se je ŷa fajn nepil, an je pãršlo vãn še kãšna baruffa. Je blo usje liãpu urejeno. Sem se lotu liãta '63. Sãm nãrdu plakate, ka puole sãm razdelu med ljudmi. Tã pust je doru do 2007. Pred hišu uod De Lorenzota je bla vãya comunale an uonde smo vayli Loureta. Puole smo raãunli ne, dã je jel nu pil nã škrok tolko an zatu je ratu debu an tako. Zã pepelnicu su pãršli tudi pepejuherji zãs Vrha an su bli tudi ŷalujoãi Doljanci zãs lombriãnu.

En buot so ble ŷiãnske, ki su nosile mliãko an su pãršli ti pepejuherji zãs pepiãlãn an so jãh umazãle. So ble use potuãene zãs pepiãlãm an su ble sriããne zatu. Se nisu prau use pustile.

Greta: Kaj viãš uod stare nãvadi Merkeduãov in ŷredišãanov?

Stanko: Je bla miŷiãrja po druŷi vojski, to je blo liãta 1948. Tãm smo se zbrali an cukãli štrek, smo se iŷrali nã pendul, nã bãluon. Noyometno iŷrišãe je blo zad zã šuolu. Praznik je padu sredi poletja.

Greta: Kaj ti znaš kaj su diãlãli Doberduobci zã sviãteŷa Martina? Su mi rjekli, dã an buot su šli po vasi iskãt vino. Je riãš?

Stanko: Znan dã je blo. Tuã je bla stara tradicija, jest se spunen, ka sem bol miãken. Zatu, ker smo imjeli malo vina u Doberduobi tãkrãt. Lãhko je blo 5 -10 druŷin, ki su imjeli domaão vino. Ti su bli Belutevi, Dacevi, Kukukevi, Ňuoãevci, Rošotevi , ka su bli tã prvi. Prva osmica, ka so uodprli, je blo prav zã sviãteŷa Martina an su bli Rošotevi.

Greta: Se sluãajno spunãš, ãe su an buot diãlãli *kluone* za poruoke?

Stanko: Ja, ja smo diãlãli. Smo diãlãli bolj poljti, ka po zimi nisi imu kej duosti diãlt. Smo rabli bãršljan. Ni blo soudou zã kupit ruoŷe an torej smo diãlãli ruoŷe zãs kartu. Ma nismo diãlãli prau usin. Tistim, ka su bli malo bolj premoŷni, ka su nam lãhko dali malo vina zã popit.

Greta: Kaj ste imjeli fantovsku u Doberdobu?

Stanko: Ja, ja, je blo. Do prve svetovne vojne puole se je usje konãalo. U Duolu nãmiãsto še diãlãju kej. Do par liãt od teŷa su še plaãuvãli fantovšãinu. Je pãršu fašizem an je poteŷnu proã use te fantouske nãvade. Ormai u Doberduobu se je use pozablo.

PRILOGA 2

SLIKE IZ TERENSKEGA RAZISKOVANJA

V spodnjih vrsticah bom predstavila slike, ki sem jih zbrala med terenskim raziskovanjem.

SLIKE OBREDA STRICA LOVRETA NA POLJANAH 6. 3. 2019

Slike prikazujejo obred Strica Lovreta na glavnem trgu na Poljanah. Prvi dve sliki predstavljata slamnato lutko Strica Lovreta med obredom. Druge slike pa predočujejo dva vaščana, ki plešeta *Širi kolo* in nato preskakujeta kres. Slike so v lasti Grete Lefons.

SLIKE OBREDA STRICA LOVRE V JAMLJAH 6 3.2019

AŠKD Kremenjak mi je posredovalo slike kresa Strica Lovreta v Jamljah. Obred je potekal pred stavbo društva Kremenjak. Prva slika prikazuje slamnato lutko Strica Lovreta v gostilni. Vaščani ga okoli 21. ure postavijo na dvorišče in pričnejo z obredom.

SLIKE POGREBA STRICA LOVRETA MED PEPELNICO V DOBERDOBU
 21. 2. 2007

Slike mi jih je posredoval nunc Stanko Kosič in prikazujejo zadnje veliko slavje pogreba Strica Lovreta. Prva slika prikazuje reklamo, ki je vabila goste na pogreb, druga pa slamnato lutko v krsti. Zadnja slika predstavlja fante s črnimi klobuki, ki bodo nosili Strica Lovreta na *škaleti*.

Slika prikazuje prihod glavnih junakov, ki bodo vodili sprevod.

Slika prikazuje Bonšinjorja Stanka Kosiča, ki prebere molitev v gostilni pri Pircu.

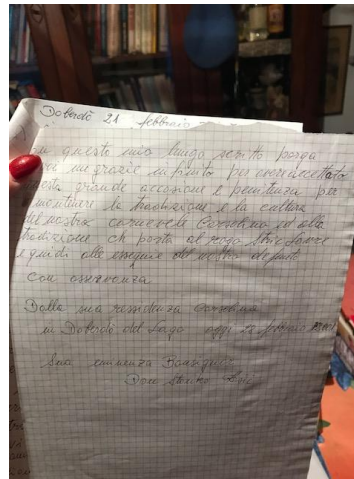
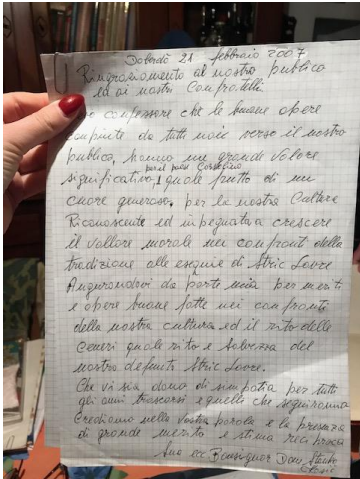
Slike predstavljajo zaključek pogreba pred gostilno pri Pircu.

BESEDILA O ZGODOVINI IN POGREBU STRICA LOVRETA

Besedila so v lasti nunca Stanka Kosiča, ki govorijo o nastanku obreda Strica Lovreta v Doberdolu in o scenariju pogreba. Pod vsako sliko so navedene transkripcije teksta.

Zahvala gostom

Transkripcija teksta iz fotografije:

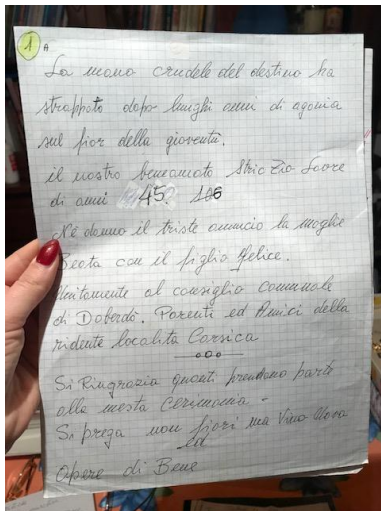
Ringraziamento al nostro pubblico e ai nostri confratelli

Dobbiamo confessare, che le buone opere compiute da tutti noi verso il nostro pubblico hanno un grande valore significativo per il paese Carsolino, quale frutto di un cuore generoso per la nostra cultura. Riconoscente ed impegnato a crescere il valore morale nei confronti della tradizione alle esequie di Stric Loure. Augurandovi da parte mia per meriti e opere buone fatti nei confronti della nostra cultura ed il rito delle ceneri, quale rito e salvezza del nostro defunto stric Lovre. Che vi sia dono di simpatia per tutti gli anni trascorsi e quelli che seguiranno. Crediamo nella vostra parola e la presenza di grande merito e stima reciproca.

In questo mio lungo scritto porgo a voi un grazie infinito per aver accettato questa grande occasione e pertinenza per mantenere la tradizione e la cultura del nostro carnevale carsolino ed alla tradizione che porta al rogo Stric Loure e quindi alle esequie del nostro defunto.

Sua ecc. Bonsignore Don Stanko Kosic

Reklama

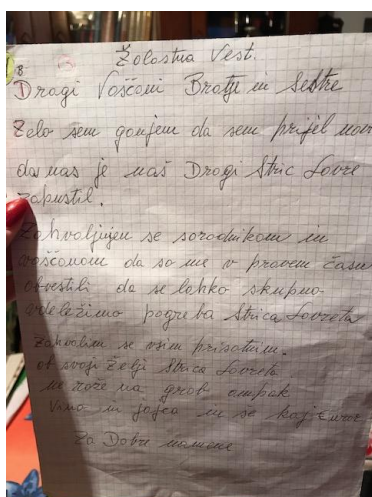

Transkripcija teksta iz fotografije:

La mano crudele del destino ha strappato dopo lunghi anni di agonia sul fior della gioventù il nostro ben amato Stric Loure di anni 45. Ne danno il triste annuncio la moglie Beata e il figlio Felice, il consiglio comunale, i parenti e gli amici della ridente località carsica di Doberdò del lago.

Si ringrazia quanti prenderanno parte alla cerimonia. Si prega non fiori, ma vino, uova e opere di bene.

Žalostna vest

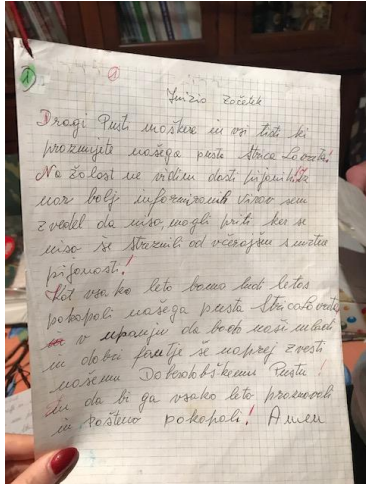

Transkripcija teksta iz fotografije:

Dragi vaščani, bratje in sestre. Zelo sem gonjem, da sem prejel novico, da nas je naš dragi Stric Lovre zapustil. Zahvaljujem se sorodnikom in vaščanim, da so me v pravem času obvestili,

da se lahko skupno vdeležimo pogreba Strica Lovreta. Zahvalim se vsim prisotnim ob svoji želji Strica Lovreta. Ne rože na grob, ampak vino in jajca in kaj Evrov za dobre namene.

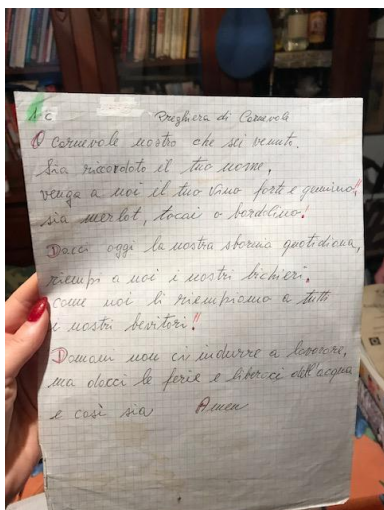
Uvod

Transkripcija teksta iz fotografije:

Dragi pustarji, maškare in vsi tisti, ki praznujete našega pusta Strica Lovreta. Na žalost ne vidim dostih pijanih!! Iz informativnih virov sem izvedel, da niso mogli priti, ker se niso še streznili od včerajšne smrtne pijanosti. Kot vsako leto bomo tudi letos pokopali našega Strica Lovreta v upanju, da bodo naši mladi in dobri fantje zvesti našemu doberdobškemu pustu in da bi ga vsako leto praznovali in pošteno pokopali! Amen!

Molitev

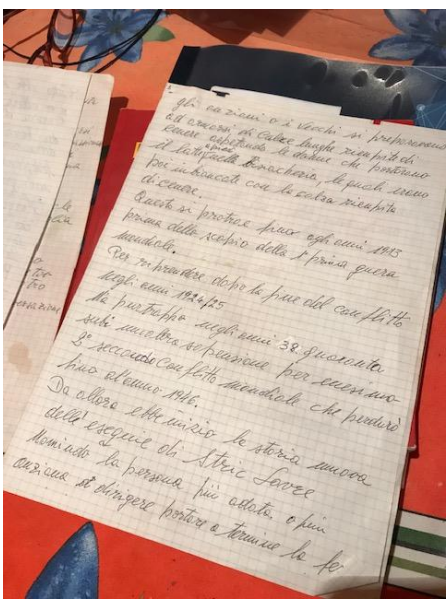
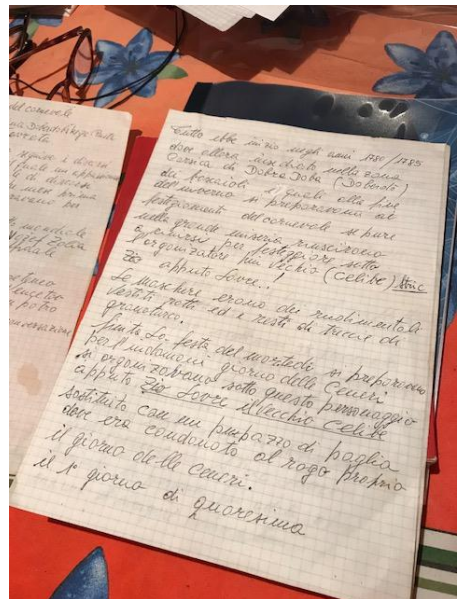
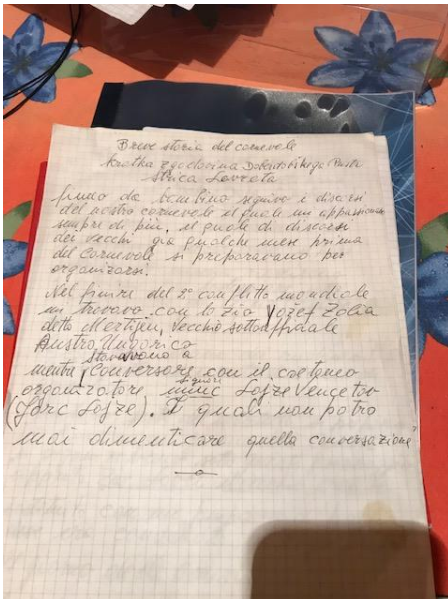

Transkripcija teksta iz fotografije:

Carnevale nostro che sei venuto

sia ricordato il tuo nome,
 venga a noi il tuo vino forte e genuino!!!
 Dacci oggi la nostra sbornia quotidiana,
 riempi i nostri bicchieri
 come noi li riempiamo a tutti i nostri bevitori.
 Domani non ci indurre a lavorare,
 ma dacci le ferie e liberaci dall'acqua
 e così sia!

Pričevanja o zgodovini doberdobskega pusta

Transkripcija teksta iz fotografije:

Breve storia del carnevale di Doberdò del lago

Fino da bambino seguivo i discorsi del nostro carnevale, il quale mi appassionava sempre di più, il quale di discorsi di vecchi già qualche mese prima del carnevale si preparavano per organizzarsi. Nel finire del 2° conflitto mondiale mi trovavo con mio zio Jožef Zolia, detto Mertijev, vecchio sottoufficiale austro-ungarico, mentre stavano a conversare con il suo coetaneo organizzatore Lojze Vencetov (Jarc Lojze) i quali non potrò mai dimenticare quella conversazione.

Tutto ebbe inizio negli anni 1780/85 dove allora insediato nella zona carsica di Dobra Doba dai boscaioli, i quali alla fine dell'inverno si preparavano ai festeggiamenti del carnevale. Se pure nella grande miseria riuscirono a riunirsi per festeggiare sotto l'organizzatore più vecchio celibe Stric Lovre. Le maschere erano dei rudimentali vestiti rotti e di resti di tracce di granoturco. Finito la festa del martedì si prepararono per l'indomani, il giorno delle ceneri. Si organizzavano sotto questo personaggio, appunto Stric Lovre vecchio celibe sostituito con un pupazzo di paglia dove era condannato al rogo proprio il giorno delle ceneri, il 1° giorno di Quaresima.

Gli anziani e i vecchi si preparavano ad [neberljivo] di calze lunghe riempite di cenere, aspettando le donne che portavano il latte, le quali erano poi imbiancate con le calze riempite di cenere. Questo si protese fino agli anni 1913 prima dello scoppio della prima guerra mondiale, per poi riprendere dopo la fine del conflitto negli anni 1924/1925. Ma purtroppo negli anni 1938 subì una sospensione per il 2° conflitto mondiale, che perderà fino all'anno 1946.

Da allora ebbe inizio la storia nuova delle esequie di Stric Lovre. Dopo il 2° conflitto mondiale con il mio zio negli anni 1946/47 ebbero il ruolo di seppellire il defunto stric Lovre Jarc Lojze e Luigi Venče, Pepi Ferliško, Mirko Merlekina e Giovani Fifetov, tutto questo fino agli anni 1962, quando subentra come allievo padre missionario capuccino senza soldi, oggi nelle vesti di sua eccellenza Bonsignor Don Stanko Kosič.

NOČ MED 30. APRILOM IN 1. MAJEM V DOBERDOBU LETA 2018

Slike so v lasti društva Dob. Slike prikazujejo, kako domačini očistijo vejevje. Deblo najprej olupijo, ga očistijo, mu obesijo širok venec svežega cvetja in zelenja ter ga nato dvignejo s pomočjo vrvi in lestev.

NOČ MED 30. APRILOM IN 1. MAJEM V JAMLJAH LETA 2018

Slike so v lasti AŠKD Kremenjak. Prva slika prikazuje domačine, ki pripeljejo deblo v vas pred društvom Kremenjak. Druge slike pa predstavijo vaščane, ki pripravijo globoko luknjo, kjer bodo postavili mlaj.

NOČ MED 30. APRILOM IN 1. MAJEM NA POLJANAH LETA 2019

Slike so v lasti Grete Lefons. Slike prikazujejo, kako domačini očistijo vejevje, okrasijo deblo z rdečo zastavo in širokim vencem svežega cvetja in zelenja ter ga dvignejo s pomočjo vrvi in lestev.

KRES SV. JEVANA V JAMLJAH LETA 2017

Slike so v lasti AŠKD Kremenjak. Slike prikazujejo mladeniča, ki se pripravlja na obred in prižge ogenj. Obred kresa sv. Jevana poteka za stavbo društva Kremenjak.

PRIPRAVA KOLAČA ZA BIRMANKO LETA 2016

Slike so v lasti Grete Lefons in prikazujejo postopek oblikovanja kolača. Gospa je najprej razdelila testo na tri dele in jih nato prepletla v obliko dolge kite. Na koncu jo je upognila v obliko kroga in jo spekla.

